

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

GARİBNÂME'DE TEMSİLÎ ANLATIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Feyyaz KANDEMİR

İstanbul

Temmuz - 2022

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

GARİBNÂME'DE TEMSİLÎ ANLATIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Feyyaz KANDEMİR

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÜNEŞ

İstanbul

Temmuz - 2022

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÜNEŞ

Üye Doç. Dr. Beytullah KAYA

Üye Dr. Öğr. Üyesi Reyhan ÇORAK

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Metin TOPRAK

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Garibnâme’de Temsilî Anlatım**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Feyyaz KANDEMİR

ÖN SÖZ

Bu tezin konusunu belirledikten iki ay sonra oğlum Yunus Ali dünyaya gözlerini açarak hayatımızı şenlendirdi. Ona ayırmam gereken vakitlerin ciddi bir kısmını teze ayırmak mecburiyetinde kaldım. Bunun mahcubiyetiyle bu çalışmayı oğluma ve bu süreçte yükümü hafifleten sevgili eşime ithaf ediyorum.

Konunun belirlenmesinden tezin bittiği aşamaya kadar kıymetli vakitlerini benim için ayıran ve anlayışı, ilgisi, bilgisi ve yardımlarıyla desteğini daima hissettiren değerli tez danışmanım Dr. Özlem GÜNEŞ'e şükranlarımı sunuyorum.

Teze nihaî şeklini vermek üzere çalıştığım sırada çeşitli yardımlarını gördüğüm Sulhi CEYLAN, Mehmet Raşit KÜÇÜKKÜRTÜL ve Âdem SUVAĞCI'ya teşekkür ediyorum.

Bu çalışmanın Âşık Paşa ve *Garibnâme*'nin daha iyi anlaşılmasına küçük de olsa bir katkı sağlamasını diliyorum.

Feyyaz KANDEMİR

İstanbul - 2022

ÖZET
GARİBNÂME'DE TEMSİLÎ ANLATIM
Feyyaz KANDEMİR

Yüksek Lisans, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÜNEŞ

Temmuz, 2022 – 152 Sayfa

Teşbihin bir türü olan temsil, bir şeyi başka bir şeyin yerine ikame etme esasına dayalı olarak bir manayı kendine ait olmayan lafızlarla ifade etmektir. Temsilî anlatımda temsil eden ile temsil edilen arasında uygun ve makul ilgiler kurularak söze edebî bir hüviyet kazandırılır. Şair ve edipler tarafından temsilî anlatımın tercih edilmesindeki temel sebep sözü tesirli, cazip ve bedii kılma isteğidir. Bunun yanında tasavvufî eserlerde anlaşılması zor konu ve meselelerin anlaşılır kılınması adına daha çok soyutu somuta indirmek yoluyla temsilî anlatıma başvurulmaktadır. Bu anlamda temsilî anlatım bilhassa sûfiler tarafından tercih edilen bir anlatım tarzıdır. Bir mutasavvıf olan Âşık Paşa'nın *Garibnâme* adlı kitabı 14. asrın en hacimli eseri olup zengin bir muhteva arz eder. Bu tasavvufî eser mesel anlatma, misal verme ve temsil getirme mantığıyla yazılmış fakat bu yönüyle daha önce incelenmemiştir. Bu çalışmanın konusu *Garibnâme*'yi temsilî anlatım bakımından değerlendirmek ve temsille oluşturulan söylemlerini tespit etmektir. Amaç, *Garibnâme*'nin edebî değerini temsilî anlatım bağlamında ortaya koymak ve temsille oluşturulan söylemleri tespit ederek eserin/müellifin anlam ve zihin dünyasına ışık tutabilmektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. Ayrıca bu çalışma özelinde geliştirilen TUMBAT ve TOS yönteminden yararlanılmıştır. Konu etrafında cevabı aranan sorular şunlardır: *Garibnâme*'de temsil edenler ile temsil edilenler arasında hangi/nasıl ilgiler kurulmaktadır? Taraflar arasında kurulan benzerlik ilgileri uygun ve makul müdür? Temsille oluşturulan söylemler birbirini tekrar etmekte midir veya birbiriyle yakın anlamda mıdır? Yapılan inceleme neticesinde, toplamda yüz alt bölümden oluşan *Garibnâme*'nin kırk dördünde temsilî anlatıma başvurulduğu, temsil gücü en yüksek kelimenin su

olduğu, temsille oluşturulan söylemlerin ağırlıklı olarak tasavvuf, birlik beraberlik, âlem ve insanın ayniliği konularıyla ilgili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Âşık Paşa, Garibnâme, Temsil, Temsilî Anlatım, TUMBAT, TOS.

ABSTRACT
REPRESENTATIVE NARRATIVE IN THE GARIBNAME

Feyyaz KANDEMİR

Master, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları

Thesis Advisor: Asst. Dr. Özlem GÜNEŞ

July, 2022 – 152 Pages

Representation, which is a type of simile, is to express a meaning with words that do not belong to itself, based on the principle of substituting one thing for another. A literary identity is given to the speech by establishing appropriate and reasonable relations between the representative and the represented. The main reason why poets and writers prefer representational narration is the desire to make the word effective, attractive and clear. In addition, in Sufi works, in order to make difficult to understand subjects and issues understandable, representational expression is used mostly by reducing the abstract to the concrete. In this sense, representational expression is a style of expression preferred especially by Sufis. The book named *Garibnâme* of Âşık Pasha, a sufi, is the most voluminous work of the 14th century and offers a rich content. This mystical work was written with the logic of telling pArables, giving examples and bringing representations, but this aspect has not been examined before. The subject of this study is to evaluate *Garibnâme* in terms of representational expression and to identify the discourses created by representation. The aim of this study is to reveal the literary value of *Garibnâme* in the context of representational expression, and also to shed light on the meaning and mental world of the work/author by identifying the discourses created by representation.

In the study, document analysis method, one of the qualitative research methods, was preferred. In addition, TUMBAT and TOS methods developed specifically for this study were used. The questions to be answered around the subject are as follows: What/how are the relations established between those who represent and those who are represented in Garibname? Are the similarity interests established between the parties appropriate and reasonable? What are the discourses created by representation? Are these discourses repetitive or close to each other? As a result of

the examination, it has been determined that forty-four of the *Garibnâme*, which consists of a total of one hundred subsections, are used in representational narration. It has been determined that the word with the highest representation power is water, and the discourses formed by representation are mainly related to the subjects of mysticism, unity, the universe and the sameness of man.

Key words: Âşık Paşa, Garibnâme, Representation, Representative Narrative, TUMBAT, TOS.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI.....	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLOLAR LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR	xvii
GİRİŞ	1
1. Konu, Kapsam ve İçerik.....	1
2.Yöntem.....	3
2.1. TUMBAT ve TOS Yöntemi	4
3.Literatür Analizi ve Çalışmanın Özgün Değeri	5
4. Âşık Paşa'nın Ailesi ve Hayatı	6
4.1. Baba İlyas.....	7
4.2. Muhlis Paşa	8
4.3. Âşık Paşa.....	9
5. Âşık Paşa'nın Eserleri	12
5.1. Garibnâme	12
5.2. Diğer Eserleri	15
BİRİNCİ BÖLÜM	19
TEMSİL VE TEMSİLÎ ANLATIM.....	19
1.1. Belagat Literatüründe Temsil Kavramı.....	19
1.2. Türkçe Belagat Literatüründe Temsille İlgili Kavramlar.....	22
1.2.1. Temsilî (Mürekkep) Teşbih.....	22
1.2.2. Temsilî (Mürekkep) İstiare	24
1.3. Temsilî Anlatımın Kapsam ve Tanımı	25
1.4. Temsilî Anlatım ve Alegorik Anlatım Konusundaki İhtilaf	27

İKİNCİ BÖLÜM.....	29
GARİBNÂME'DE TEMSİLÎ ANLATIM.....	29
2.1. Birinci Temsil: Dört Büyük Sahabe.....	29
Tablo 2.1. Birinci Temsilin Tarafları.....	30
2.1.1. TUMBAT.....	30
2.1.2 TOS.....	30
2.2. İkinci Temsil: Vücut.....	30
Tablo 2.2. İkinci Temsilin Tarafları.....	32
2.2.1. TUMBAT.....	32
2.2.2. TOS.....	33
2.3. Üçüncü Temsil: Cemaatle Namaz.....	33
Tablo 2.3. Üçüncü Temsilin Tarafları.....	34
2.3.1. TUMBAT.....	34
2.3.2. TOS.....	34
2.4. Dördüncü Temsil: Göz.....	34
Tablo 2.4. Dördüncü Temsilin Tarafları.....	35
2.4.1 TUMBAT.....	35
2.4.2. TOS.....	35
2.5. Beşinci Temsil: El.....	35
Tablo 2.5. Beşinci Temsilin Tarafları.....	37
2.5.1. TUMBAT.....	37
2.5.2. TOS.....	37
2.6. Altıncı Temsil: Su.....	37
Tablo 2.6. Altıncı Temsilin Tarafları.....	39
2.6.1. TUMBAT.....	39
2.6.2. TOS.....	39
2.7. Yedinci Temsil: Kaz.....	39
Tablo 2.7. Yedinci Temsilin Tarafları.....	40
2.7.1. TUMBAT.....	40
2.7.2. TOS.....	41
2.8. Sekizinci Temsil: Od (Ateş).....	41
Tablo 2.8. Sekizinci Temsilin Tarafları.....	41
2.8.1. TUMBAT.....	42

2.8.2. TOS	42
2.9. Dokuzuncu Temsil: Ok	42
Tablo 2.9. Dokuzuncu Temsilin Tarafları	43
2.9.1. TUMBAT	43
2.9.2. TOS	43
2.10. Onuncu Temsil: Üzüm	43
Tablo 2.10. Onuncu Temsilin Tarafları	44
2.10.1. TUMBAT	45
2.10.2. TOS	45
2.11. On Birinci Temsil: Ev	45
Tablo 2.11. On Birinci Temsilin Tarafları	46
2.11.1. TUMBAT	46
2.11.2. TOS	46
2.12. On İkinci Temsil: Yer ve Gök	46
Tablo 2.12. On İkinci Temsilin Tarafları	47
2.12.1. TUMBAT	48
2.12.2. TOS	48
2.13. On Üçüncü Temsil: Mülk	48
Tablo 2.13. On Üçüncü Temsilin Tarafları	49
2.13.1. TUMBAT	49
2.13.2. TOS	49
2.14. On Dördüncü Temsil: Kara ve Deniz	49
Tablo 2.14. On Dördüncü Temsilin Tarafları	51
2.14.1. TUMBAT	51
2.14.2. TOS	51
2.15. On Beşinci Temsil: Âdem ve Şeytan	51
Tablo 2.15. On Beşinci Temsilin Tarafları	52
2.15.1. TUMBAT	53
2.15.2. TOS	53
2.16. On Altıncı Temsil: Âlem ve İnsan	53
Tablo 2.16. On Altıncı Temsilin Tarafları	54
2.16.1. TUMBAT	54
2.16.2. TOS	55

2.17. On Yedinci Temsil: Padişah.....	55
Tablo 2.17. On Yedinci Temsilin Tarafları.....	57
2.17.1. TUMBAT	57
2.17.2. TOS	57
2.18. On Sekizinci Temsil: Para.....	57
Tablo 2.18. On Sekizinci Temsilin Tarafları	58
2.18.1. TUMBAT	58
2.18.2. TOS	59
2.19. On Dokuzuncu Temsil: Bahçe	59
Tablo 2.19. On Dokuzuncu Temsilin Tarafları	60
2.19.1. TUMBAT	60
2.19.2. TOS	60
2.20. Yirminci Temsil: Taht.....	61
Tablo 2.20. Yirminci Temsilin Tarafları.....	62
2.20.1. TUMBAT	62
2.20.2. TOS	63
2.21. Yirmi Birinci Temsil: Vücut Uzuvarları	63
Tablo 2.21. Yirmi Birinci Temsilin Tarafları.....	65
2.21.1. TUMBAT	65
2.21.2. TOS	65
2.22. Yirmi İkinci Temsil: Mevsim.....	65
Tablo 2.22. Yirmi İkinci Temsilin Tarafları	67
2.22.1. TUMBAT	67
2.22.2. TOS	67
2.23. Yirmi Üçüncü Temsil: Dört Varlık	67
Tablo 2.23. Yirmi Üçüncü Temsilin Tarafları	68
2.23.1. TUMBAT	68
2.23.2. TOS	69
2.24. Yirmi Dördüncü Temsil: Şehir ve Kapı	69
Tablo 2.24. Yirmi Dördüncü Temsilin Tarafları.....	70
2.24.1. TUMBAT	70
2.24.2. TOS	70
2.25. Yirmi Beşinci Temsil: Gönül.....	71

Tablo 2.25. Yirmi Beşinci Temsilin Tarafları.....	72
2.25.1. TUMBAT.....	72
2.25.2. TOS.....	72
2.26. Yirmi Altıncı Temsil: Üç Oğul.....	72
Tablo 2.26. Yirmi Altıncı Temsilin Tarafları.....	74
2.26.1. TUMBAT.....	74
2.26.2. TOS.....	74
2.27. Yirmi Yedinci Temsil: İşret Meclisi.....	74
Tablo 2.27. Yirmi Yedinci Temsilin Tarafları.....	76
2.27.1. TUMBAT.....	76
2.27.2. TOS.....	76
2.28. Yirmi Sekizinci Temsil: Dört Uzuv ve Dört Peygamber.....	76
Tablo 2.28. Yirmi Sekizinci Temsilin Tarafları.....	78
2.28.1. TUMBAT.....	78
2.28.2. TOS.....	78
2.29. Yirmi Dokuzuncu Temsil: Koz (Ceviz).....	79
Tablo 2.29. Yirmi Dokuzuncu Temsilin Tarafları.....	80
2.29.1. TUMBAT.....	80
2.29.2. TOS.....	80
2.30. Otuzuncu Temsil: Tabakat.....	80
Tablo 2.30. Otuzuncu Temsilin Tarafları.....	81
2.30.1. TUMBAT.....	82
2.30.2. TOS.....	82
2.31. Otuz Birinci Temsil: Hon (Softa).....	82
Tablo 2.31. Otuz Birinci Temsilin Tarafları.....	83
2.31.1. TUMBAT.....	84
2.31.2. TOS.....	84
2.32. Otuz İkinci Temsil: Hon (Sofra).....	84
Tablo 2.32. Otuz İkinci Temsilin Tarafları.....	86
2.32.1. TUMBAT.....	86
2.32.2. TOS.....	86
2.33. Otuz Üçüncü Temsil: Yolculuk.....	86
Tablo 2.33. Otuz Üçüncü Temsilin Tarafları.....	88

2.33.1. TUMBAT	88
2.33.2. TOS	89
2.34. Otuz Dördüncü Temsil: Saray ve Mana	89
Tablo 2.34. Otuz Dördüncü Temsilin Tarafları	91
2.34.1. TUMBAT	91
2.34.2. TOS	92
2.35. Otuz Beşinci Temsil: Devriyye	92
Tablo 2.35. Otuz Beşinci Temsilin Tarafları	93
2.35.1. TUMBAT	93
2.35.1. TOS	93
2.36. Otuz Altıncı Temsil: İkinci	93
Tablo 2.36. Otuz Altıncı Temsilin Tarafları	94
2.36.1. TUMBAT	94
2.36.2. TOS	95
2.37. Otuz Yedinci Temsil: Kandil	95
Tablo 2.37. Otuz Yedinci Temsilin Tarafları	96
2.37.1. TUMBAT	97
2.37.2. TOS	97
2.38. Otuz Sekizinci Temsil: Uçmak (Cennet)	97
Tablo 2.38. Otuz Sekizinci Temsilin Tarafları	98
2.38.1. TUMBAT	98
2.38.2. TOS	98
2.39. Otuz Dokuzuncu Temsil: Gümüş	99
Tablo 2.39. Otuz Dokuzuncu Temsilin Tarafları	99
2.39.1. TUMBAT	99
2.39.2. TOS	100
2.40. Kırkıncı Temsil: Kitap	100
Tablo 2.40. Kırkıncı Temsilin Tarafları	101
2.40.1. TUMBAT	101
2.40.2. TOS	102
2.41. Kırk Birinci Temsil: Vücut Şehri	102
Tablo 2.41. Kırk Birinci Temsilin Tarafları	103
2.41.1. TUMBAT	103

2.41.2. TOS	103
2.42. Kırk İkinci Temsil: Gemi	103
Tablo 2.42. Kırk İkinci Temsilin Tarafları.....	104
2.42.1. TUMBAT	104
2.42.2. TOS	105
2.43. Kırk Üçüncü Temsil: Değirmen.....	105
Tablo 2.43. Kırk Üçüncü Temsilin Tarafları	106
2.43.1. TUMBAT	106
2.43.2. TOS	106
2.44. Kırk Dördüncü Temsil: Kitap	106
Tablo 2.44. Kırk Dördüncü Temsilin Tarafları.....	107
2.44.1. TUMBAT	108
2.44.2. TOS	108
2.45. Garibnâme’de Temsilî Anlatımın Başarısı Yahut Başarısızlığı.....	108
2.46. Garibnâme’nin Temsil Tablosu (GTT).....	111
Tablo 2.45. Garibnâme’nin Temsil Tablosu (GTT).....	111
2.46. 1. Temsil Tablosu Hakkında Değerlendirme	117
2.47. Temsille Oluşturulan Söylemler Tablosu (TOST).....	118
Tablo 2.46. Temsille Oluşturulan Söylemler Tablosu (TOST)	118
2.48. Tekrar Edilen Söylemler Tablosu (TEST)	120
Tablo 2.47. Tekrar Edilen Söylemler Tablosu (TEST).....	120
2.48.1. Temsille Oluşturulan ve Tekrar Edilen Söylemler Hakkında Değerlendirme.....	123
SONUÇ	126
KAYNAKÇA.....	130
ÖZGEÇMİŞ	135

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Birinci Temsilin Tarafları	29
Tablo 2.2: İkinci Temsilin Tarafları	31
Tablo 2.3: Üçüncü Temsilin Tarafları	32
Tablo 2.4: Dördüncü Temsilin Tarafları	34
Tablo 2.5: Beşinci Temsilin Tarafları	36
Tablo 2.6: Altıncı Temsilin Tarafları	38
Tablo 2.7: Yedinci Temsilin Tarafları	39
Tablo 2.8: Sekizinci Temsilin Tarafları	40
Tablo 2.9: Dokuzuncu Temsilin Tarafları	42
Tablo 2.10: Onuncu Temsilin Tarafları	43
Tablo 2.11: On Birinci Temsilin Tarafları	45
Tablo 2.12: On İkinci Temsilin Tarafları	46
Tablo 2.13: On Üçüncü Temsilin Tarafları	48
Tablo 2.14: On Dördüncü Temsilin Tarafları	50
Tablo 2.15: On Beşinci Temsilin Tarafları	51
Tablo 2.16: On Altıncı Temsilin Tarafları	53
Tablo 2.17: On Yedinci Temsilin Tarafları	56
Tablo 2.18: On Sekizinci Temsilin Tarafları	57
Tablo 2.19: On Dokuzuncu Temsilin Tarafları	59
Tablo 2.20 Yirminci Temsilin Tarafları	61
Tablo 2.21: Yirmi Birinci Temsilin Tarafları	64
Tablo 2.22: Yirmi İkinci Temsilin Tarafları	66
Tablo 2.23: Yirmi Üçüncü Temsilin Tarafları	67
Tablo 2.24: Yirmi Dördüncü Temsilin Tarafları	69
Tablo 2.25: Yirmi Beşinci Temsilin Tarafları	70
Tablo 2.26: Yirmi Altıncı Temsilin Tarafları	72
Tablo 2.27: Yirmi Yedinci Temsilin Tarafları	74
Tablo 2.28: Yirmi Sekizinci Temsilin Tarafları	77
Tablo 2.29: Yirmi Dokuzuncu Temsilin Tarafları	79

Tablo 2.30: Otuzuncu Temsilin Tarafları	80
Tablo 2.31: Otuz Birinci Temsilin Tarafları	82
Tablo 2.32: Otuz İkinci Temsilin Tarafları	85
Tablo 2.33: Otuz Üçüncü Temsilin Tarafları	87
Tablo 2.34: Otuz Dördüncü Temsilin Tarafları	90
Tablo 2.35: Otuz Beşinci Temsilin Tarafları	92
Tablo 2.36: Otuz Altıncı Temsilin Tarafları	93
Tablo 2.37: Otuz Yedinci Temsilin Tarafları	95
Tablo 2.38: Otuz Sekizinci Temsilin Tarafları	97
Tablo 2.39: Otuz Dokuzuncu Temsilin Tarafları	98
Tablo 2.40: Kırkıncı Temsilin Tarafları	100
Tablo 2.41: Kırk Birinci Temsilin Tarafları	102
Tablo 2.42: Kırk İkinci Temsilin Tarafları	103
Tablo 2.43: Kırk Üçüncü Temsilin Tarafları	105
Tablo 2.44: Kırk Dördüncü Temsilin Tarafları	106
Tablo 2.46: Garibnâme'nin Temsil Tablosu (GTT)	110
Tablo 2.47: Temsille Oluşturulan Söylemler Tablosu (TOST)	117
Tablo 2.48: Tekrar Edilen Söylemler Tablosu (TEST)	120

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
GTT	: Garibnâme'nin Temsil Tablosu
Haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
TEST	: Tekrar Edilen Söylemler Tablosu
TOS	: Temsille Oluşturulan Söylem
TOST	: Temsille Oluşturulan Söylemler Tablosu
TUMBAT	: Temsilin Uygun ve Makul Benzerlik Açısından Tahlili
(as)	: Aleyhisselam
(sav)	: Sallallahü Aleyhi ve Sellem

GİRİŞ

1. Konu, Kapsam ve İçerik

13. asrın ikinci yarısında temelleri atılmış olan Anadolu sahası Türk edebiyatının ilk eserlerine bakıldığında nasihatname türüne ait eserlerin ağırlıkta olduğu görülür. Bunun yanında bu devirde dikkati çeken bir diğer husus kaleme alınan eserlerde temsilî anlatıma yer verilmesidir. Yunus Emre, Gülşehri ve Âşık Paşa'da temsilî anlatımın misallerine rastlanır. Yunus Emre'nin *Risaletü'n-Nushiyye* adlı mesnevisine temsilî anlatım hakimdir; eser bu yönüyle incelenmiştir (Aktaş, 2011). Ayrıca o, şiiirlerinde de yer yer temsilî anlatıma başvurmuştur. Kartal (2013: 233) *Garibnâme*'nin birçok yerinde temsil yoluyla hikâyeler anlatıldığını belirtmiştir. Gülşehri'nin Feridüddin-i Attar'dan tercüme ettiği fakat kendinden kattıklarıyla telif bir esere dönüştürdüğü *Mantiku't-Tayr*, temsilî anlatımın güzel örneklerinden biridir. Kudretli bir şair olan Attar'ın Mevlana üzerinde de tesiri vardır. *Mesnevi*, temsilî anlatım bakımından oldukça zengin bir eserdir (Eren, 2007; Güllüce, 2008). Mevlana'nın Yunus Emre, Gülşehri ve Âşık Paşa üzerindeki tesiri de dikkate alındığında temsilî anlatımın Attar ve Mevlana yoluyla Türk edebiyatına girdiği söylenebilir. Bunun yanında *Kelile ve Dimne*, *Bostan* ve *Gülistan* ile *Şem u Pervane* gibi temsilî anlatıma dayanan ve çok okunan eserlerin de etkisi vardır (Aktaş, 2011). Esasında Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde temsilî anlatıma sıklıkla başvurulduğu görülür (Ulutürk, 1995; Eren, 2007; Durmuş, 2011). Müslümanların klasik edebiyatında temsilî anlatım yolunun tercih edilmesinde bu durumun önemli bir amil olduğu açıktır. Bu anlamda Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifler Müslüman müelliflere ilhâm olmuş ve ufuk açmıştır.

Şair ve edipler tarafından temsilî anlatımın tercih edilmesindeki temel sebep sözü tesirli, cazip ve bedii kılma isteğidir. Özellikle nasihatname türüne mahsus eserlerde nasihatın kuru nasihat olmaktan çıkması, muhatabın ilgisini çekmesi ve tesirini artırması için bu anlatım tarzının tercih edildiği görülmektedir. Bunun yanında tasavvufî eserlerde anlaşılması zor konu ve meselelerin anlaşılır kılınması adına daha çok soyutu somuta indirgemek yoluyla temsilî anlatıma başvurulmaktadır. Anadolu sahası Türk edebiyatında Nasreddin Hocanın fıkralarından Şeyhî'nin *Harname*'sine, Yunus Emre'nin şiiirlerinden Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk*'ına temsilî anlatıma

başvurulan birçok eser bulunmaktadır (Bilgegil, 2015). Bu eserler üzerinde yapılacak nitelikli çalışmaların, edebiyat tarihimizi ve yazıldıkları dönemi aydınlatması, aynı zamanda klasik edebiyatımızın değerini göstermesi bakımından önemi büyüktür.

Kemal Yavuz tarafından hazırlanıp 2000 yılında neşredilen *Garibnâme*'nin, okuryazarlığı latin harfleriyle sınırlı olanlar için bütünüyle tanınması ne yazık ki 21. asırda mümkün olabilmıştır. Bu neşirden sonra *Garibnâme* üzerine yapılan çalışmaların arttığı görülmektedir. *Garibnâme*, Yunus Emre'nin *Divan*'ı ve *Risaletü'n-Nushiyyesi*'nden sonra bu sahada kaleme alınan ilk telif eserdir. Nasihatname türüne ait özellikleri taşıyan ve mesnevi nazım şekliyle yazılan bu eser zengin bir muhteva arz eder. Eserin temel konusu insandır. *Garibnâme*'de insanın kendini, eşyayı ve yaratıcısını tanıması, varlık amacını bilmesi, gideceği yere (ahiret) hazırlanması ve buna uygun yaşaması salık verilir; kısaca insanı iyiye, doğruya ve güzele ulaştıracak yollar gösterilir. Fakat bu telkinler her zaman doğrudan bir anlatımla yapılmaz; birçok yerde temsilî anlatıma başvurulduğu görülür. On bölümden oluşan *Garibnâme*'nin her bölümünde on destan vardır; dolayısıyla eser aslında yüz bölümlük bir bütündür. Eserin beyit sayısı, her bölümde artarak devam eder. Kemal Yavuz'un tabiriyle, "*Garibnâme* birinci bölümde açılmaya başlayan, açıldıkça büyüyen, büyüdüğü genişleyen ve bütün âlemi içine alan feza kubbelerine benzer" (Yavuz, 2017: 279). Yani eserin kendisi kainatı temsil ediyor gibidir.

Bu çalışmanın konusu *Garibnâme*'yi temsilî anlatım bakımından değerlendirmeye tâbî tutmaktır. Konu etrafında cevabı aranan sorular şunlardır: *Garibnâme*'de temsil edenler ile temsil edilenler arasında hangi/nasıl ilgiler kurulmaktadır? Taraflar arasında kurulan benzerlik ilgileri uygun ve makul müdür? Temsil eden ve temsil edilen olarak en çok hangi kelimeler, nesnelere ve kişiler tercih edilmiştir? Temsille oluşturulan söylemler nelerdir? Bu söylemler birbirini tekrar etmekte midir veya birbiriyle yakın anlamda mıdır? Sorulara bağlı olarak geliştirilen varsayımlar şunlardır: *Garibnâme* mesel anlatma, misal verme ve temsil getirme mantığıyla yazılmış bir eserdir. Bir temsilin güzel/başarılı sayılması için taraflar arasındaki benzerlik ilgisinin uygun ve makul olması yeterli değildir. Birbirinden cins, görüntü ve mahiyet bakımından farklı veya uzak şeyler arasında kurulan benzerlik ilgisi uygun ve makul olursa bir temsil ancak güzel/başarılı olarak nitelenebilir. Temsil oluşturmadaki başarı veya başarısızlığa göre bir eserin edebî değeri hakkında müspet veya menfi bir kanaat ileri sürülebilir. Tekrar eden kelime, nesne, konu ve söylemler

dikkate alınarak bir eserin/müellifin anlam ve zihin dünyasına ilişkin çıkarımlarda bulunulabilir.

Bu soru ve varsayımlardan hareketle bu çalışmanın amacı, *Garibnâme*'nin edebî değerini *temsili anlatım bağlamında* ortaya koymak, ayrıca temsille oluşturulan söylemleri tespit ederek eserin/müellifin anlam ve zihin dünyasına ışık tutabilmektir. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde temsil terimi hakkında belagat/edebiyat literatüründe yer alan bilgiler aktarılmış, temsili anlatım kavramından ne anladığımız açıklanarak teorik bir çerçeve oluşturulmuştur. İkinci bölümde örneklem olarak seçilen *Garibnâme*'de temsili anlatıma başvuru kısımlar belirlenmiş, temsiller uygun ve makul benzerlik açısından tahlil edildiği gibi temsille oluşturulan söylemler de tespit edilmiştir. En son temsiller ve temsille oluşturulan söylemler tablo halinde gösterilmiş, elde edilen bulgu ve verilerden hareketle değerlendirmeler yapılmıştır.

2.Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalar, insanların tutum ve davranışlarıyla birlikte eserlerdeki üslup, görüş ve fikirleri anlamayı, yorumlamayı ve tasvir etmeyi hedefleyen, etraflı ve derinlikli incelemelere imkân sunan araştırmalardır (Kıral, 2020). Nitel araştırmalar gözleme, sorma ve okuma olmak üzere üç temel faaliyetle yapılır. Doküman analizi yönteminde okuma faaliyeti esastır. Bir okuyucu veya araştırmacı okuduğu metni kendi anlayışı, birikimi ve bakış açısı doğrultusunda kendine indirger. Özellikle edebî eserler fikrin yanı sıra hissî ve hayalî unsurları barındırdığından yorum yapmaya daha elverişlidir. Bir edebî eser tüketilemediği nispette değerlidir ve eserin tüketilememesi okuyucuya ve araştırmacıya yeni yorum ve tahlil imkânları sunabilmesiyle ilgilidir. Dolayısıyla bir edebî eser hakkında yapılacak yorum ve tahliller -tutarlı olması şartıyla- o eseri anlam bakımından daha canlı, zengin ve mümbit kılar. Yorum ve tahlillerde tutarlılığı sağlayacak en önemli faktörlerden biri araştırmacının tercih ettiği yöntemdir. Ne yazık ki Türkçe düşünüp yazan araştırmacılar tarafından geliştirilmiş okuma yöntemleri son derece yetersiz, belki yok denecek seviyededir. Edebî eserlerin tahlil edildiği akademik çalışmalarda genelde Batı'da geliştirilmiş yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamda

mızrağı çuvala sığdırmakla uğraşmak yerine metodoloji konusundaki eksikliğin giderilmesi için çabalamak gerekmektedir. Türkçe yazılmış eserlere mahsus okuma yöntemleri geliştirmek için daha fazla mesai harcamak, bilhassa sosyal bilimler alanında çalışan araştırmacılar için öncelikli işlerden biri olmalıdır, kanaatindeyiz.

2.1. TUMBAT ve TOS Yöntemi

Bu çalışma özelinde temsile dayalı eserlerin tahlilinde kullanılabilecek, açılımı “Temsilin Uygun ve Makul Benzerlik Açısından Tahlili” olan, kısaca “TUMBAT” olarak tabir ettiğimiz bir yöntem geliştirilmiştir. Bu yönteme, Cürcanî’nin, “*Cinsleri ile görünüşleri farklı olup da bir araya getirilen şeyler arasında uygun ve makul bir benzerlik kurulması gerekmektedir*” sözü ilham olmuştur (Cürcani, 2018: 185). Burada Cürcanî *makulü*, *aklî/soyut* anlamında kullansa da geliştirilen bu yöntemde hem *aklî* hem de *akla yatkın olma, mantikî tutarlılığı bulunma* şeklinde, daha geniş bir çerçevede kullanılması uygun görülmüştür.

TUMBAT ve TOS yönteminde öncelikle temsil barındıran metin özetlenir. Sonra metinde temsilin bulunduğu yerler ya tamamen yahut kısmen iktibas edilir. Temsil eden, temsil edilen ve bu ikisine ait unsurlar tespit edilerek tabloya yansıtılır. Tahlil bir nevi ayırıp parçalama işlemi olduğu için temsilin taraflarını ve onlara ait unsurları tablo hâlinde göstermek, parçaların bütün, bütününse parçalar halinde görünmesini sağlar. Parçaları bütün ve bütünü parçalar halinde görmenin, araştırmacıyı tahlil sırasında bütünden kopuk aşırı bir yorum yapmaktan koruyacağı düşünülmüştür. Devamında temsil eden ile temsil edilenin uyumlu bir bütünü oluşturup oluşturmadığı, bu ikisine ait unsurlar arasında uygun ve makul bir benzerlik ilgisi kurulup kurulmadığı tespit edilir. Benzerlik ilgisini tespit etmek yukarıda değinildiği gibi araştırmacının anlayışı, birikimi ve bakış açısı doğrultusunda değişkenlik gösterebilir. Nihayetinde bu nitel/keyfi bir araştırma yöntemidir. Asgari şart, yorumun tutarlı olması ve aşırılık barındırmamasıdır. Bununla birlikte tutarlı bile olsa her yorum, bir başka tutarlı yorumla geçerliliğini veya gücünü yitirebilir. Zaten nitel araştırmaları ve doküman analizi yöntemini tercih edilir ve cazip kılan farklı yorumlara imkân tanınması ve araştırmacıyı metne dâhil etmesidir. Bu anlamda TUMBAT yöntemi benzerlik ilgisinin en doğru şekilde tespitini sağlamayı vaat etmemektedir. Bu yöntem temsile dayalı metinlerin tahlilinde doküman analizi yöntemini daha sistemli ve kullanışlı hâle getirmeyi hedeflemektedir.

Bunların yanı sıra bu yöntemde her temsilin bir söylem veya ana fikir barındırmasından hareketle temsille oluşturulan söylemler de tespit edilir ve bir cümleyle sunulur. Benzerlik ilgisinin tespitinde olduğu gibi temsille oluşturulan söylemin tespitinde de keyfilik vardır. Temsilin barındırdığı söylem, araştırmacının anladığı ölçüde aktarılmış olur. Dolayısıyla kurulan her cümle araştırmacıya ait bir yorum olduğundan daima tartışmaya açıktır.

Temsille oluşturulan söylem kısaca “TOS” şeklinde tabir edilecektir. TUMBAT ve TOS yönteminin bu çalışma özelinde iyi sonuçlar verdiği takdir edilirse şayet, bundan sonra yapılacak benzer çalışmalarda araştırmacılar tarafından kullanılmasında hiçbir beis yoktur. Esasen temsilin tablo halinde gösterilmesi ve temsille oluşturulan söylemin tespiti dışında bu yöntemin farklı/özgün bir tarafının bulunmadığını da belirtmek gerekir. Çünkü bu tür çalışmalarda benzerlik ilgisini tespit etmek zaten şarttır. Yapılması gerekenin biraz daha sistemli bir şekilde yapıldığı bu yöntemi dileyen bu haliyle veya daha da geliştirerek kullanabilir.

Bu çalışmada *Garibnâme*'nin Kemal Yavuz (2000) tarafından hazırlanıp Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından neşredilen dört ciltlik nüshası esas alınmıştır. *Garibnâme*'ye beyit numaraları gösterilerek atıf yapılmıştır.

3.Literatür Analizi ve Çalışmanın Özgün Değeri

Arvas'ın yaptığı bir araştırmaya göre, 2021 yılına kadar *Garibnâme* hakkında 51 tane sempozyum ve bildiri, 52 tane makale, 32 tane lisans tezi, 21 tane yüksek lisans tezi, 7 tane doktora tezi ve 3 tane kitap olmak üzere toplam 166 çalışma yapılmıştır (Arvas, 2021: 259). Tebliğ ve makalelerden derlenmiş olan ve yakın dönemde neşredilen Öztürk (2020), Işık (2020) ve Çorak (2021)'in editörlüğünü üstlendiği kitaplar, akademisyenlerin *Garibnâme*'ye ilgisinin arttığını göstermektedir. *Garibnâme* hakkında yapılan çalışmalar içinde bu çalışmanın konusuyla kısmen de olsa benzerlik gösterenler; Büyükyıldırım (2009), Doğan (2015), Çelik (2019), Kuyma (2020), , Solmaz ve Çetin (2020)'nin kaleme aldığı makaleler ile Akgül (2019) ve Topcu (2019)'nun yazdığı yüksek lisans tezleridir. Bunlar, “*İnsan bedeniyle ilgili benzetmeler, dünya metaforu, nefis metaforu, sayı sembolizmi, hikâyelerin tasnifi ve hikâye konularının birbirleriyle ilişkisi*” ile sınırlandırılmış çalışmalardır. Tezlerde *Garibnâme* daha çok dil incelemelerinin örnekleme olarak seçilmiştir (Yakut, 2007; Aysal, 2014; Yılmaz, 2014; Gölcü, 2015; Çıraklı, 2016;

Çoruk, 2017; Demirbağ, 2018; Çavdar, 2018). Bunun yanında *Garibnâme*'de eğitim ile ilgili unsurlar (Bülbül, 2004), devrin toplum ve din hayatı (Şeker, 2006; Aslan, 2015), insan tipleri (Can, 2007), Kur'an ayetlerine yaklaşım (Doruk, 2012), insan vücuduyla ilgili adlar (Kırmızı, 2018) gibi konular incelenmiştir. Ayrıca *Garibnâme*'nin *Orhun Abideleri*, *Risaletu'n-Nushiyye*, *Mantiku't-Tayr* ve *Dede Korkut Hikâyeleri* ile birlikte ele alındığı çalışmalar bulunmaktadır (Karapanlı, 2009; Tabcu, 2014).

Temsilî anlatım bağlamında kaleme alınmış kitaplara bakıldığında, Ulutürk'ün (1995), Kur'an-ı Kerim'de bulunan meselleri incelediği; temsilden ziyade mesel terimi üzerinde durduğu, bu doğrultuda temsilî anlatımın önemini vurguladığı görülmektedir. Temsille ilgili iki kitap yazmış olan Eren (2007), ilk kitabında teşbih, istiare, temsil ve mesel terimlerini açıkladıktan sonra Kur'an'da temsiller konusunu ele almış, ikincisinde Mevlana'nın *Mesnevi*'sini temsili anlatım bakımından değerlendirmiştir. Aktaş'ın (2011) doğrudan bu çalışmanın konusuyla ilgili olan "Klasik Türk Edebiyatında Sembolik (Temsilî) Anlatım Üslûbunun Gelişimi" başlıklı oldukça kapsamlı doktora tezinde birçok eser incelenmesine rağmen *Garibnâme* ihmâl edilmiştir. Görüldüğü gibi temsilî anlatım başlığıyla birkaç çalışma bulunmakla birlikte, temsil konusunda zengin unsurlar içeren; mesel anlatma, misal verme ve temsil getirme mantığıyla yazılan *Garibnâme*'nin bu bağlamda incelenmemiş olması bir eksikliktir. Bu çalışma bu eksikliği giderip Âşık Paşa ve *Garibnâme*'nin anlaşılmasına biraz da olsa katkı sağlarsa hedefine ulaşmış olacaktır.

4. Âşık Paşa'nın Ailesi ve Hayatı

Âşık Paşa ve ailesine dair bilgilerin bulunduğu başlıca kaynak Âşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi tarafından yazılan *Menâkıbü'l-kudsiyye fî menâsibi'l-ünsiyye* isimli eserdir. Bu eserde Âşık Paşa'nın ailesi hakkında menakıbî bilgiler yer almaktadır. Âşık Paşa'nın iki yaşında yetim kalmasına rağmen kendini çok iyi yetiştirebilmesi, dedesinden ve babasından tevarüs ettiği manevi miras sayesinde olmuştur. Bu sebeple Âşık Paşa'yı daha iyi tanımak için atalarından kısaca bahsetmek faydalı olacaktır. Bu bölümde ağırlıklı olarak *Menâkıbü'l-Kudsiyye* doğrultusunda Âşık Paşa'nın dedesi, babası ve kendisi hakkında bilgi verilmiştir. *Menâkıbü'l-Kudsiyye*'nin Mertol Tulum (2017) tarafından yayına hazırlanan nüshası tercih edilmiştir. Yer yer diğer kaynaklara da atıf yapılmış, özellikle Âşık Paşa ve Elvan

Çelebi'nin hayatı hakkındaki en teferruatlı çalışmaya imza atan Erkoç'un (2005) kitabından istifade edilmiştir.

4.1. Baba İlyas

Âşık Paşa'nın dedesi Baba İlyas, aslen Horasanlı olup Vefâî tarikatına mensup bir sûfidir (Kut, 1991; Ocak, 1991). Künyesi "Mevlânâ Sücaaddin Ebûlbeka İlyas b. Ali b. Ahmed Horasanî" şeklindedir; dolayısıyla asıl adı Sücaaddin İlyas, babasının adı Ali ve dedesinin adı Ahmed'dir (Erkoç, 2005). Elvan Çelebi'nin *Menakıp*'na göre; Baba İlyas'ı *irşat* vazifesiyle Rum diyarına gönderen şeyhi Dede Garkın'dır. Baba İlyas Anadolu'ya gelip Amasya'nın bugün İlyas Köyü olan Çat Köyü'ne yerleştikten kısa süre sonra kerametleri ve güzel ahlâkı ile *irşat* halkasını genişletir, şöhreti Sultan Alâeddin Keykubad'a kadar ulaşır, kendisini ziyarete gelen Sultan'ın saygısını ve dostluğunu kazanır (2017: 65-83, 109). Sultan II. Gıyaseddin tahta çıktıktan sonra Baba İlyas ile Selçuklu idaresi arasında sorunlar baş gösterir. *Menakıp*'ta aktarıldığına göre, Sultan'ın Çat'a idareci olarak atadığı Ruzbe, bu şehrin kadısı olan Köre Kadı'nın teşvikiyle Baba İlyas'ın görkemli atı Boz'a talip olur, Baba İlyas atını vermek istese de Boz, Ruzbe'nin adamlarının bir kısmını tekmeleyerek öldürür ve ahırın duvarını yıkarak kaçar. Bunun üzerine Ruzbe ile Köre Kadı düşmanlık hissiyle hareket ederek Baba İlyas'ın kerametlerini sorgulamaya, *mürîr* ve halifelerine zulmetmeye başlar, hatta Oban adlı bir halifesini öldürtür (A.g.e.: 117-134). Köre Kadı'nın Sultan'a mektup yazarak ve Konya'ya bizzat giderek Baba İlyas'ı "*Kendisine peygamber diyen, halkı fitneye sevk eden, sultanın tahtına göz diken*" bir kişi olarak itham etmesi üzerine Sultan II. Gıyaseddin, dört bin kişilik bir ordu toplayarak Baba İlyas'ın üzerine gönderir. Beraberindeki seksen halifesi ile zaviyesinden ayrılarak Haraşna Kalesi'ne çekilen ve müntesiplerine fitneyi tahrik edecek davranışlardan sakınmalarını salık veren Baba İlyas, kalede kuşatma altında kalır. Ardından Babailer İsyanı olarak bilinen hadiseler yaşanır (A.g.e.: 136-151).

Babailer İsyanı'nı tetikleyenlerden biri de Baba İlyas'ın halifesi Baba İshak'tır. Hatta Elvan Çelebi bu isyanı "Fitne-i İshak" şeklinde tesmiye eder (A.g.e.: 402). İbn Bibi, Osman Turan ve Hüseyin Hüsameddin gibi tarihçiler, İshak'ın yeni bir din ve devlet kurmayı hedefleyen Rum asıllı bir münafık olduğunu söylerler (Erkoç, 2005). *Menakıb*'a (162-184) göre Baba İshak Adıyaman ve Malatya civarından hareket ederek şeyhini kurtarmak için Haraşna Kalesine kadar gelir, yol boyunca birçok

kıyım yapar; şeyhinin, savaşmaması ve geri dönmesi yönündeki telkinlerine aldırış etmeyerek hadiseleri daha da alevlendirir. Baba İlyas, sözünü dinlemeyen halifesine bedduada bulunur ve İshak Haraşna'da bozguna uğrar. Devamında önce Çat'a giderek Ruzbe'yi yener, burada birtakım karışıklıklar çıkarır, sonra Kırşehir yakınlarındaki Malya Ovasına hareket eder. Köre Kadı'nın mektubuyla Konya'ya haber gitmesi üzerine sultanın gönderdiği orduya yenilerek öldürülür. Baba İlyas ise Boz isimli atının gelmesiyle Haraşna Kalesinden kurtulup sırta kadem basar.

4.2. Muhlis Paşa

Yine *Menakıb*'a göre Âşık Paşa'nın babası Muhlis Paşa, Baba İlyas'ın dört oğlundan en küçük olanıdır. Çat Köyü'nde doğar. İsyân sırasında henüz bebektir. Ateşe verilen zaviyede Şerefüddin Hoca adlı biri tarafından bulunarak yedi yıl boyunca gizlice büyütülüp çok iyi yetiştirilir. Yedi yaşında iken Mısır'a götürülür, burada tahsilini sürdürür ve Melik Zahir'in himayesinde yedi yıl kaldıktan sonra on dört yaşında Anadolu'ya dönerek kimliğini aşikâr eder. Babasının halifelerini topladığı ve tahtı ele geçirmeye çalıştığı iddiasıyla Selçuklu idaresi tarafından takibata uğrar, on yedi şehirde zindanlara hapsedilip çıkar, işkencelere maruz kalır ve bu işkenceler sırasında çeşitli kerametler gösterir (210-260).

IV. Rükneddin Kılıçarslan, ahalinin teveccühünü kazanan Muhlis Paşa'ya bir teklif sunarak, şeyhlik davasından vazgeçmesi şartıyla bir şehre bey olarak tayin edileceğini söyler. Bu teklifin reddedilmesi üzerine Muhlis Paşa'yı tehdit eden Sultan yedi gün sonra Aksaray yakınlarındaki Sultanhanı'nda öldürülür. Muhlis Paşa 1266 yılında gerçekleşen bu olaydan sonra, altı ay Sultanhanı'nda kalarak burayı kendine makam edinir. Daha sonra Konya üzerine yürüdüğü, devlete hâkim olduğu, Karamanoğulları ile Selçuklular arasındaki çekişmede Karamanoğulları safında yer aldığı için tahtı onlara terk ettiği söylenir (Erkoç, 2005). Ömrünün son demlerinde babasının dört büyük halifesinden biri olan Şeyh Osman'ın yaşadığı Kırşehir'e gelerek bir müddet burada konaklar. Bu sırada Şeyh Osman'ın bir kızı olur. Muhlis Paşa, Arapkir'de bulunan iki yaşındaki oğlu Ali Paşa'nın on yıl sonra getirtilerek Şeyh Osman'ın kızı ile evlendirilmesini vasiyet eder. Kısa bir süre sonra 672/1274 yılında ölür. Nerede öldüğü ve metfun bulunduğu konusu tartışmalıdır (2017: 260-294; Erkoç, 2005: 46-47).

4.3. Âşık Paşa

Âşık Paşa 670/1272 yılında Kırşehir civarındaki Arapkir’de doğar. Asıl adı Ali, mahlası Âşık’tır. *Garibnâme’de* bu mahlasın Hızır (as) tarafından kendisine verildiğini söyler, bunu Elvan Çelebi *Menakıp*’ta tekrar eder; “*Ol ledün issi Hızr Paygamber / Ana Âşık diyü hutab eyler*” (366). Paşa lakabı ile anılmasının sebebi olarak babasının en büyük oğlu olduğu söylenmekle birlikte (Kut, 1991), Baba İlyas’ın en küçük oğlu Muhlis’in de paşa lakabıyla anılması bu görüşü tartışmalı kılar. Bu lakap muhtemelen ailesi nedeniyle Âşık Paşa’ya gösterilen hürmetin bir ifadesi veyahut onun bir dönem idarecilik yaptığı yönündeki rivayetleri doğrulayıcı bir ünvandır.

Âşık Paşa, sûfi bir aileye mensup olduğundan kendini ilim ve irfan çevrelerinin içinde bulur. Babasının vefatı üzerinden on yıl geçtikten sonra Arapkir’den Kırşehir’e getirtilerek Baba İlyas’ın halifesi Şeyh Osman’ın himayesinde tahsilini sürdürür; babasının vasiyeti doğrultusunda onun kızı ile evlenir (Elvan, 2017: 300-303). Kırşehir’e geldikten sonra *müritlerin ısrarıyla* babasının şeyhlik makamına genç yaşta oturduğu (Erkoç, 2005) dikkate alındığında, Arapkir’de bir miktar tahsil ve terbiye gördüğü tahmin edilebilir. Kırşehir bu dönemde Anadolu’nun ilim, irfan ve ticaret merkezlerinden biridir. Ahi Evran, Hacı Bektaş Veli, Gülşehrî ve Süleyman Türkmanî gibi ilim irfan ehli kişilerin Kırşehir’de yaşadığı düşünülürse özellikle tasavvuf ve ahiliğin burada yaygın ve yerleşmiş olduğu anlaşılır. Bunun yanında 671/1273 yılında Caca Bey oğlu Nureddin Cibril tarafından Kırşehir’e yaptırılan Caca Bey Medresesi din ilimleriyle birlikte heyet (astronomi) gibi ilimlerin öğretildiği, rasathane olarak da kullanılan çok önemli bir medresedir (A.g.e.). Doğumundan bir yıl sonra yapılan bu medresenin de Âşık Paşa’nın tahsiline ciddi bir katkı sağladığı söylenebilir. Nitekim *Garibnâme’de* astronomi, anatomi ve kimya ile ilgili mevcut bilgiler bu tahmini destekler. Kayınpederi Şeyh Osman’dan sonra Âşık Paşa’nın tahsilinde etkili olmuş diğer isim Süleyman Türkmanî’dir (Yavuz, 2017). Aynı zamanda Hızır (as)’dan ledünni ilim öğrendiğini, manevi menzilleri onun kılavuzluğunda tek tek geçtiğini *Garibnâme’de* ayrıntılı olarak anlatır (8865-8875).

Elvan Çelebi, babasının güzel ve parlak çehrelî, uzun boylu, güleç yüzlü, yumuşak huylu, âşık meşrepli, çok akıllı, duası makbul, söz ustası, âlim, sâdık, âdil, hayalî ve cömert olduğunu kaydeder (2017: 351-378). Bununla birlikte Âşık Paşa’nın hayatını Baba İlyas’ınki kadar hikâyeye etmez. Somut bilgiler vermek yerine babasının manevî

hâllerini, ahali tarafından ona gösterilen teveccühü ve öldükten sonra duyulan büyük üzüntüyü aktarmakla yetinir; ayrıca kitabı *Garibnâme*'yi tanıtır ve över (A.g.e.: 380). Âşık Paşa'nın Kırşehir Beyi olarak vazifelendirildiği, Anadolu Valisi Timurtaş Paşa'nın veziri olduğu, hatta Mısır'a elçi olarak gönderildiği belirtilir; *Garibnâme*'de Kubbetü'l-Sahra'yı canlı bir üslupla tasvir etmesi Mısır'a giderken Kudüs'e uğradığı ve buraları gerçekten gördüğü şeklinde yorumlanır (Yavuz, 2017: 261). Onun Osman Gazi ile görüştüğü, beyliğini ilanı sırasında yanında bulunduğu şeklinde bir rivayet de vardır. Arapça, Farsça, Ermenice, İbranice dillerini bilir (A.g.e.). Bu anlamda Âşık Paşa dedesinin ve babasının mesleğini kendinde cem etmiş sufi, âlim, şair ve idarecilik vasfı bulunan, kendini iyi yetiştirmiş çok yönlü bir şahsiyettir. Bütün bu birikimini sünnî ve tasavvufî bir doğrultuda halkı aydınlatmak için kullanır. Yaşadığı devirde Anadolu Selçukluların çöküşüne bağlı olarak Anadolu'nun sosyal ve siyasî yönden parçalanmış durumuna karşı, tıpkı Mevlana ve Yunus Emre gibi birlik ve dirlik fikrini sade, somut ve ikna edici bir dille gündemde tutar. Âşık Paşa için en önemli kavramlardan biri, belki en önemlisi akıldır. Öyle ki aşk ile akılı bağdaştırır; aşkı aklın canı olarak görür ve aşksız aklın Hakk'a eremeyeceğini söyler:

Pes bu 'akluñ cânı 'ışkdur mutlakâ

Görseñe 'ışksuz 'akıl irmez hak'a (4804).

Mülke hâkim olmanın ancak kendini bilmekle mümkün olacağını söyleyerek cihan hâkimiyetinin formülünü verir, âdeta geniş bir sahada hüküm süren Osmanlıları müjdeliler:

Ger gelürseñ sen saña bellü beyân

Açıla senden saña genc-i nihân

Çünküñ ol genci bilesin bil ki sen

Hükm-ile küllî dutasın mülki sen

İre şarkdan garba hükmüñ hakk-ıla

Kanda sen olsañ senüñle hak bile (4617-4619).

Buna bağı olarak Âşık Paşa'nın üzerinde durduğu meselelerden biri de gaziliktir. *Garibnâme*'nin alplarla ilgili bahsinde alp olmanın şartlarını ve faziletlerini anlatan Âşık Paşa, bir başka yerde namaz kılmanın gazilik olduğunu belirtir:

Gâzıladur pes bu mü'minler bilüñ

Gâzılıkdur bu namâz kılmak kılıñ (8361).

Gazilik ile İslâm'ın en temel ibadeti olan namazı bağdaştırması, yaşadığı devirde gaziliğin nasıl algılandığını ve bu sığata sahip olmanın ne kadar önemli olduğunu gösterir. Yine Âşık Paşa'ya göre asıl fâtiş meşayıhtır:

Ger meşayih olmasa yol kim aça

Hakk kılıcın uruban il kim aça (3737).

Buradan hareketle Âşık Paşa'nın, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması hususunda en önemli rolü velilere yüklediğı söylenebilir.

Bütün bunların yanında Âşık Paşa'nın kendisinden önce yapılan iyi işleri memnuniyetle tevarüs ettiği ve üzerine bir şeyler katarak onları kazanıma dönüştürmek istediğı çok açıktır. Bilhassa Yunus Emre tarafından Türkçe olarak ilk kez ifade edilen fikirleri benimsemesi, sistemli olarak geliştirmesi ve şerh ederek anlaşılır kılması bunu gösterir. Türk dilinin hor görüldüğü bir devirde birkaç dil bilmesine rağmen Türkçe yazarak dilimize sahip çıkar. *Garibnâme* Türkçeden başka dil bilmeyenlerin manadan mahrum kalmaması için kaleme alınmıştır:

Türk diline kimsene bakmaz-ıdı

Türklere hergiz gönül akmaz-ıdı

Türk dahı bilmez-ıdı ol dilleri

İnce yolu ol ulu menzilleri

Bu Garib-nâme anın geldi dile

Kim bu dil ehli dahı ma'nî bile (10561-10563).

Elvan Çelebi babasına Hak'dan Türkçe ilhamlar geldiğini belirtir:

Bu acabdan acapgeh ü bî-gâh

Âşikâra inâyat-ı Allah

Türk dilince habar irerdi ana

Şöyle kim işiden kalurdu tana (Elvan, 2017: 338).

Bu söylemle birlikte Âşık Paşa'nın Türkçe hassasiyeti vehbî bir sebebe bağlanmış olur. Yunus Emre ve Gülşehrî ile birlikte Anadolu sahası Türk edebiyatının temelini atanlardan biri de odur. Başta Süleyman Çelebi olmak üzere kendisinden sonra yaşayan Yazıcızade Mehmed, Kaygusuz Abdal, Eşrefoğlu Rûmî, Bâkî, Şeyh Galib gibi şairlere tesir etmiştir (2000: XXXIV).

Baba İlyas ve Mahmud Paşa'nın karizmatik şahsiyetlerine rağmen Âşık Paşa'dan sonra bu aile ona nispetle anılır. Yazarı bilinen ilk Osmanlı tarihini kaleme alan Derviş Ahmed (1393?-1485?), Âşikî mahlasını kullanır ve Âşıkpaşazade olarak tesmiye edilir. Atalarının Âl-i Osman'ı gördüğünü belirten Ahmed Âşikî, ecdadına hanedan mensupları tarafından daima hürmet ve ihsanla muamele edildiğini söyler (Âşık Paşazade, 2003: 320). Elvan Çelebi'nin Menakıp'ta bildirdiğine göre Âşık Paşa 13 Safer 733 / 3 Kasım 1332 tarihinde 63 yaşında vefat eder. Kırşehir'de metfun olup kabri ziyaret yeridir (2000: XXXIII).

5. Âşık Paşa'nın Eserleri

5.1. Garibnâme

Âşık Paşa *Garibnâme*'yi mesnevi nazım şekliyle, aruz vezninin “Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün” kalıbıyla kaleme almış ve altmış yaşında iken 730/1330 yılında tamamlamıştır. Eserin dört nüshasını mukayeseli ve tenkitli olarak neşre hazırlayan Prof. Kemal Yavuz'un sayımına göre *Garibnâme*'de 10.613 beyit bulunmaktadır (2000: XLVI). Bu hâliyle 14. asrın en hacimli eseridir. Telif bir eser olması kıymetini daha da artırmaktadır. En eski nüshası 15. asırda istinsah edilen

Garibnâme'nin 115 nüshası tespit edilmiştir. Bunun yanında *Garibnâme*'den yapılan seçkilerle *Esrar-ı Hakayık* ve *Rumuz-ı Dekayık*, *Zübdetü'l-Esrar*, *Tasavvuf Risalesi* gibi adlarla birtakım risaleler de derlenmiştir (Yavuz, 2017: 266). Bu veriler *Garibnâme*'nin çok okunan muteber bir eser olduğunu göstermektedir.

Garibnâme on baptan oluşur. Giriş bölümünde, her babın ikişer beyit ile tanıtıldığı bir kısım vardır; sonra tevhid, münacat, naat ve ashaba övgüler yer alır. Her bap sırasıyla birden ona kadar bir sayıya tahsis edilmiş ve her bapta o sayıyla ilgili on destana yer verilmiştir. Âşık Paşa'nın dâsitân olarak adlandırdığı bu bölümlerde meseller anlatılır; bazen doğrudan bazen temsil yoluyla öğütler verilir ve yer yer ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerin tefsiri yapılır. *Garibnâme* birinci baptan onuncu baba kadar genişleyerek katman katman büyür; birinci bap 374 beyti barındırırken, beşinci bap 815 beyti, onuncu bap 1714 beyti içerir.

Garibnâme'nin birinci babında birlik kavramı etrafında bir olanlar anlatılır; birlik hem vahdet hem beraberlik anlamında kullanılır ve birlikten doğacak kuvvetin ehemmiyeti vurgulanır. İkinci babında zıtlıklar etrafında dünya ile ahiret, yer ile gök, cismanilik ve ruhanilik gibi iki olanlar anlatılır. Üçüncü babında zaman, para ve sultanlık gibi konular üç başlık altında anlatılır. Dördüncü babında anâsır-ı erbaa ve cennetteki dört ırmak gibi nesnelere anlatılır. Beşinci babında ceviz, âlem, sofraya gibi temsiller beş başlık altında anlatılır. Altıncı babında âlemin altı günde yaratılması, ekin ekmek, tevazuun önemi gibi konular anlatılır. Yedinci babında yedi yıldız, insanın yedi uzvu, ruhun yedi konağı gibi yedi olanlar anlatılır. Sekizinci babında sekiz cennet, Hz. Hızır'ın kerametleri ve zenginlik gibi konular anlatılır. Dokuzuncu babında dokuz felek, sözün mahiyeti ve alplığın şartları gibi konular anlatılır. Onuncu babında aşere-i mübeşşere, ilmin üstünlüğü gibi konular anlatılır ve son dasitanda kitabın niçin on bap olarak tertip edildiği açıklanır. Âşık Paşa'ya göre hesabın aslı bir, haddi ondur. Allah Kur'an-ı Kerim'de dostlarını on kez övmüş, düşmanlarına on kez lanet etmiştir. Hz. Musa'ya on emir göndermiştir. Fakirlere verilen öşür, mahsulün onda biridir. Bu ve benzer sebeplerle kitabını on bap, her babı da on dasitân üzere tertip ettiğini açıklar.

Âşık Paşa'nın eserini nasıl bir anlayışla kaleme aldığını, hangi ilimlerden istifade ettiğini veya ilmi nasıl algıladığını anlamak adına beşinci babın üçüncü dasitanına dikkat kesilmek gerekir (2681-2770). Bu dasitanda ilimler tasnif edilir ve hangi ilmin

neye yaradığı açıklanır. Buna göre Allah'ın insana verdiği beş ilim vardır ve bunlar insan bedeninde beş yere bağışlanmıştır: Zahir, ibret, hikmet, esrar ve kudret ilimleri.

Zahir ilmi nefis içindir, nefiste yer tutmuştur; ona doğru yolu göstermek ve onu şeytanın yağmasından kurtarmak için verilmiştir. Bu ilim olmasa nefis karanlıkta kalacaktı. *İbret ilmi akıl içindir*, akılda yer tutmuştur; bu ilim sayesinde akıl görmediğini görür ve hayrete düşer, ibret âlemin üstüne yazılmış, ilmi de aklın içine gizlenmiştir. *Hikmet ilmi gönül içindir*, gönülde yer tutmuştur; hikmet gönülden kaynayıp coşarak dile gelir. *Esrar ilmi can içindir*, canda yer tutmuştur; can yaratıldığı ezel deminden beri esrar ile söyleşip durur, onların birbirinden ayrılmaları mümkün değildir, ebedî olarak birlikte kalacaklardır. *Kudret ilmi zat içindir*, zat içinde yer tutmuştur; kudret ilmi bütün ilimlerin canıdır ve zat içinde Allah'ın ışığıdır.

Zahir ilminin delili ayetler ve hadislerdir. Nefis isyana ve gevezeliğe meyillidir, hiç kimsenin sözünü kabul etmez, onu ancak Allah'ın ve Resul'ünün sözü susturur. *İbret ilminin* misalden başka delili yoktur, misal verilmişse karşı gelinmeden kabul edilir. Çünkü ibret cihanda yazılı, sırrı da varlıkların kendilerinde gizlidir. Akıl ibreti görür; ya o ibretin bulunduğu varlığa dair bir mesel anlatır veyahut cihandan bir örnek getirerek o cismin ibretini bildirir. İbret ilminde delilin misal olduğunu “Bu misalleri insanlara, olur ki düşünürler diye söylüyoruz. Haşr 21” ayetinde Allah Teâlâ haber vermektedir. *Hikmet ilminin* apaçık bir delili yoktur. Hikmeti dinleyen sadık olması gereklidir. Hikmet Hakk'ın sözüdür, delili müminin sıdkıdır. Sadık olmayana hikmet verilmez, yalnızca sadıklara verilir. Hikmete layık olan sadıklar ahirette Ebu Bekir-i Sıddık (ra) ile birlikte haşrolunacaklardır. *Esrar ilminin* delili sevgidir çünkü sevgi can içinde bulunur. Sır sevgiyle ve sevgiliye açılır. Can canı sevince ona sırrını açar. Bu ancak birbirini seven dostlara bağışlanmıştır. *Kudret ilminin* delili her dediğini yapmaktır. Kudret güç yetirmektir, can almak, can vermek, yapmak, yıkmak gibi her ne iş olursa onu işlemeye gücü yetmektir. Söylediğini eksiksiz yapana delil gerekmez. Hakk'ın apaçık hükmünü icra etmesi bu ilme nişan olarak yeter. Kudret ilmi haktır, onu işleyen Hakim-i Mutlak'dır. Kudret ilminin farkında olan bu ilimden nasipdar olur; bu nasipli insanlar Hakk'ı bilir, görür ve gösterirler.

Elvan Çelebi de *Garibnâme*'nin zahir, batın, ibret, hikmet ve esrar barındıran kudret (ledün) ilmiyle yazılmış bir kitap olduğunu belirtir (2017: 380). Âşık Paşa ve Elvan

Çelebi'nin söylediklerinden hareketle *Garibnâme*'nin bu ilimlerin hepsiyle, ama daha çok ibret ve hikmet ilmiyle yazıldığı söylenebilir. Bunu Âşık Paşa da bizzat ifade eder:

Gördüm uşbu 'âlemi 'ibret tolu / 'Âlem içre âdemî hikmet tolu

'Âlem içre gördüğüm 'ibretleri / Âdemîde buldugum hikmetleri

Bir yire dirşürdüm oldı bir kitâb / Oldı bünyâdı anuñ on dürlü bâb (10460-10462)

Âşık Paşa âleme, insana ve bütün mahlûkata ibret nazarıyla bakar ve müşahede ettiklerini hikemî bir üslûpla anlatır. Bunun yanında bazen şeriatın gereklerini telkin ederek zahir ilmine, bazen tasavvufî sırlardan bahsederek esrar ilmine, bazen de Hakk'a ayna olmak/tutmak isteyen bir şevkle kudret ilmine başvurur.

Garibnâme, zengin bir birikimin, engin bir tecrübenin verimidir ve insanları irşat etmek için kaleme alınmıştır. Âşık Paşa'nın âlim bir sûfi ve idareci olarak Anadolu ahalisini çok iyi gözlemlediği ve tanıdığı muhakkaktır. Aynı coğrafyada birlikte yaşadığı insanların neye ihtiyacı olduğunu bilen ve bu ihtiyacı karşılamak için dertlenen bir tavırdadır. Birlik ve dirliği temin etmenin yolu olarak tasavvufu gösterir. Bunun yanında dünyevî işlerin tertip ve düzenine ilişkin fikirler sunmaktan geri durmaz. Bir ahiret adamıdır ama bütünüyle dünyaya kayıtsız değildir. Fikirlerinin insanlara ulaşmasını, tesir etmesini ister; bu yüzden *Garibnâme*'yi halkın anlayacağı şekilde Türkçe kaleme almıştır. Bir cümle ile ifade etmek gerekirse *Garibnâme* önemli bir dil yadigârı olması yanında, yazıldığı devrin zihniyet dünyasına ilişkin önemli ipuçları barındıran, aynı zamanda bugünün insanına manevi rehberlik yapabilecek mahiyette bir eserdir.

5.2. Diğer Eserleri

Fakrnâme. Tasavvufî muhtevalı bu eser 201 beyitten ibarettir. Roma (Biblioteca Gasanatensa Turca, nr. 2054) ve Manisa (Murâdiye Ktp., nr. 1153) kütüphanelerinde iki nüshası vardır. Bu nüshaları tespit eden Agah Sırrı Levend Roma'da bulunan nüshayı Latin harfleriyle neşretmiştir. Bu mesnevîde salike, dünya nimetlerini

önemsemeyen kanaat etmesi, alçak gönüllü olup nefesine uymaması, gafletten uzak kalarak kendini bütünüyle Hakk'a vermesi telkin edilmekte; seyr u sülûku tamamlamanın, fenafillah makamına ermenin ve Hakk'ın didarını görmenin ancak fakr ile yani alçakgönüllülük ile mümkün olduğu vurgulanmaktadır (Kut, 1991; Erkoç, 2005).

Vasf-ı Hâl. Bu eser de 39 beyitten ibaret küçük bir mesnevidir. Roma ve Manisa'da iki nüshası vardır. Roma nüshası Agah Sırrı Levend tarafından latinize edilerek neşredilmiştir. Bu eserde Âşık Paşa'nın adı geçmez fakat *Garibnâme*'nin bazı nüshalarının sonunda yer alması, eserin Âşık Paşa'ya ait olduğu fikrini güçlendirmektedir. Geçmiş, gelecek ve bugünden bahsedilen eserde içinde yaşanan anın kulluk vazifelerini ihmal etmeden iyi bir şekilde geçirilmesi salık verilmektedir (Kut, 1991; Erkoç, 2005).

Hikâye. Bu da yine 59 beyitlik küçük bir mesnevidir. Raif Yelkenci'ye ait bir *Garibnâme* nüshasının sonunda yer aldığını tespit eden Agah Sırrı Levend bu risaleyi de Latin harfleriyle yayınlamıştır. Hikâyenin başlığı yoktur. Eserde bir Müslüman, bir Hıristiyan ve bir Yahudi'nin helva yeme konusundaki hilelerinden bahsedilir; Yahudi rüyasında Musa (as) ile Tur Dağı'na çıkar, Hıristiyan ise rüyasında İsa (as) ile Beyt-i Mamur'a gider. Onlar rüya âleminde gezedururken Müslüman gece kalkıp helvayı yer. Âşık Paşa iddia sahibine karşı mana sahibinin her zaman galip geleceği fikrini işler ve mesneviyi kendini boş iddialardan kurtarması için Allah'a yakarıyla bitirir (Kut, 1991; Erkoç, 2005).

Kimya Risâlesi. Çorum İl Halk Kütüphanesi'nde 2889 numarada kayıtlı bir mecmuanın içinde bulunmaktadır. Bu nüshanın Âşık Paşa'ya aidiyetini Agah Sırrı Levend şüpheli bulsa da, Erkoç, *Kimya Risâlesi*'nin tek nüsha olmadığını, İstanbul Belediyesi Kütüphanesi Muallim Cevdet bölümünde 180 numarada kayıtlı olan bir mecmuanın 92-94. sayfalarında üç sayfa olarak yer aldığını, ayrıca Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde 2908 numaralı mecmuanın altıncı kitabı olan *Huzuv Dîvân-ı Hikmet li-Âşık Paşa* adlı eserin *Kimya Risâlesi* ile aynı muhtevaya sahip bir eser olduğunu, beyitlerinin büyük çoğunluğu aynı olan bu manzumeden hareketle *Kimya Risâlesi*'nin Âşık Paşa'ya aidiyetinden şüphe edilmemesi gerektiğini kesin bir dille belirtir (2005: 91-92). Bu risalede çeşitli maddelerin karışımıyla altın ve gümüş elde etmenin yolları anlatılır.

Risâle fî beyânî's-semâ (Sema Risalesi). Eserin adına Bursalı Mehmed Tahir'in Osmanlı Müellifleri'nde atıf yapılsa da bahsedildiği gibi Manisa Muradiye Kütüphanesinde bu eser bulunmamıştır. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığında bulunan 5335 numara ile kayıtlı mecmuada beşinci kitap olarak (v.103b-107b) sayfaları arasında yer almakta ancak bu eserin Ancak Âşık Paşa'ya aidiyeti şüpheli görülmektedir. Bu hususta Kut (1991), Fatih Kitaplığındaki risâlenin konusu ile *Garibnâme*'nin dördüncü babının üçüncü dâsitânı arasında yakın bir ilgi bulunduğunu, Ahmet Kutsi Tecer'in hakkında bir inceleme yazısı yazdığı bu risâlenin mensur olup içinde yer yer manzum parçalar barındırdığını, Bursalı Mehmed Tâhir'in Manisa'da gördüğünü söylediği risâlenin bir üçüncü nüshasının da Ankara'da Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi 320 numarada kayıtlı eski bir *Garibnâme* nüshası sonunda yer aldığını belirtmektedir.

Tasavvuf Risalesi. Tasavvuf Risalesi adıyla Süleymaniye Kütüphanesi Uşşakî Kitapları arasında numara 350'de kayıtlı mensur bir risale olup 108 varaklı bu nüsha Cihan Okuyucu tarafından tespit edilmiş, yine Agah Sırrı Levend'in tespit ettiği Vücûd-ı İnsan adıyla benzer mensur bir risale Ankara DTCF, M. Can kitapları arasında 88 numarada kayıtlı bulunmakta; bu iki risalede *Garibnâme*'nin 3. babının 4. dasitanından başlayarak tasavvufî konular özetle aktarılmaktadır (Erkoç, 2005: 93-94).

Mevlid. Bosna'da bulunan Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde "Mawlûd" başlığı altında, 6040 arşiv, 187 dvd numarasında kayıtlı olup 940 beyti manzum, 79 satırı mensur bir eserdir; Büşra Bulut tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır (Bulut, 2017: 25). 1838 yılında istinsah edilmiş bu nüshayı latinize eden ve inceleyen Bulut, *Garibnâme* ile bu metni muhteva, imla, şekil bilgisi ve üslup özellikleri yönünden mukayese ederek bu eserin Âşık Paşa'ya ait olduğu sonucuna ulaştığını zayıf bir şüphe kaydıyla belirtmektedir.

Şiirler. Âşık Paşa'nın şiirlerinin 28 tanesi Sadettin Nuzhet Ergun, 67 tanesi Abdülbaki Gölpinar tarafından daha önce neşredilmiştir (Gölpinarlı, 2008). Kemal Yavuz ise Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki bir mecmuada Âşık Paşa'ya ait şiirler tespit ettiğini ve bunları neşre hazırlayacağını ifade etmiştir (Yavuz, 2017: 267; Erkoç, 2005).

Son olarak *Dâsitân-ı Mâzî ve Müstakbel ü Hâl*, *Dâsitân-ı Su'âl-i Acîb ü Garîb*, *Dâsitân-ı Hammâl*, *Dâsitân-ı Seyyid* ve *Şeyh ü Müftî* gibi *Garibnâme*'nin içine girememiş küçük eserlerinin varlığından bahsedilmiştir (Yavuz, 2017: 267).

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMSİL VE TEMSİLÎ ANLATIM

Bu bölümde genel olarak belagat literatüründe ve özel olarak Türk belagat/edebiyat literatüründe önemli sayılabilecek belagatçilerin temsil hakkındaki tanım ve görüşleri özetle aktarılmıştır. Burada yalnızca tarafımızca benimsenen tanım ve görüşler değil, benimsemediğimiz tanım ve görüşler de aktararak temsil konusunda hayli kısır olan literatür derli toplu bir şekilde sunulmak istenmiştir. “Temsilî Anlatımın Kapsam ve Tanımı” başlıklı alt bölümde ise kendi yorum ve görüşlerimiz doğrultusunda çalışmanın teorik çerçevesi belirlenmiştir.

1.1. Belagat Literatüründe Temsil Kavramı

Temsil, belagat literatüründe bazı âlimler tarafından müstakilen incelenmiş, bazı âlimler tarafından teşbih, istiare ve mecazla bir arada, bu kavramların bir kolu olarak ele alınmıştır. Temsil, teşbih ve istiare arasındaki ortak ve farklı yönleri belirleme çabası, temsilî teşbih ve temsilî istiare gibi yeni terimlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Esrarü'l-Belagat adlı eserinde temsil kavramını etraflı olarak ele alan Cürcani'ye göre kelamın güzelliklerinin çoğu teşbih, istiare ve temsil yoluyla ortaya çıkmaktadır; bu kavramlar arasındaki en önemli mesele benzerlik ilgilerinin tespit edilmesidir. Teşbihin benzerlik ilgisi düşünmeye ihtiyaç duyulmadan kolayca bilinir. Temsilin benzerlik ilgisi ise taraflardan birinde veya her ikisinde soyut nitelikte olup yorumla ve fikrî gayretle kavranır. Bu üç kavram genelden özele doğru bir tasnifle; *teşbih* > *istiare* > *temsil* şeklinde sıralanabilirler. Esasen bu üç kavram birer mecaz türüdür. Mecaz hepsini kuşatan en genel terimdir. Temsil hem teşbihe hem de istiareye göre daha özel bir konumdadır. Her temsil bir teşbihtir fakat her teşbih temsil değildir. İstiarede lafzın başka bir anlama nakledilmesi, temsilde ise iki şey arasındaki benzerliği pekiştirme hedeflenmektedir (Cürcani, 2018: 285, 286; Durmuş, 2011).

Cürcani (126-139) teşbihle mukayese ettiği temsil hakkında iki tanım verir:

a) Temsil, tevil yoluyla anlaşılabilen bir teşbihtir. Bir temsilde birlikte aktarılan manalar genellikle üzerinde belli bir miktar tefekkür edildikten ve zihnî çaba harcadıktan sonra anlaşılabilen manalardır. Temsilde benzeyen ile kendisine benzetilen arasındaki benzerlik ilgisi soyut niteliktedir; bu yüzden temsil en zor teşbih türüdür. Temsiller tek bir ibareden de oluşabilmektedir.

b) Temsil bir, iki ya da daha fazla cümlelerin toplamından süzülüp çıkarılan teşbihtir. Bir teşbih ne ölçüde aklî ve soyut bir teşbih olur ise cümle sayısına ihtiyaç da o oranda artacaktır. Misal olarak *Yunus Sûresinin* 24. ayetini zikreder:

“Dünya hayatının durumu, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, insanların ve hayvanların yiyeceklerinden olan yeryüzü bitkileri o su sayesinde gürleşip birbirine girer. Nihayet yeryüzü zinetini takınıp, (rengârenk) süslendiği ve sahipleri de onun üzerinde kudret sahibi olduklarını sandıkları bir sırada, bir gece veya gündüz ona emrimiz (âfetimiz) gelir de onu sanki dün yerinde yokmuş gibi kökünden koparılarak biçilmiş bir hale getiririz. İşte iyi düşünecek kavimler için âyetlerimizi böyle açıklıyoruz.” (Yunus 10/24).

Bu ayetteki benzerlik, birbirinden ayırmaksızın ve bölmeksizin bu cümlelerin toplamından süzülüp çıkarılmakta, benzerliğin anlaşılması için de fikrî bir gayret gerekmektedir. Cürcanî’ye göre asıl sanat, birbirine zıt ve birbirinden farklı şeyleri bir araya getirebilmek ve birbiriyle yabancı olan şeyler arasında yakınlık kurabilmektir. Temsilin unsurları, kendi cinsinden çok daha farklı cinse ait nesnelere oluştuğunda mana tesirini ve cazibesini artırır. Birbirine uzak nesnelere arasında yapılan bağdaştırmalar daha fazla hayrete sebep olduğundan daha güzeldir. Temsilin, birbiriyle zıt veya farklı şeyleri uyumlu göstermekte sihir gibi bir işlevi vardır (A.g.e.: 182).

Cürcanî’nin görüşlerini geliştiren ve daha sistemli şekilde ifade eden Sekkaki’ye (2017: 392) göre, benzerlik ilgisinin hakiki olmayan / vehmî ilgilerle kurulduğu ve birçok şeyden süzülüp çıkartıldığı teşbihler temsildir (temsilî teşbih). O, Cürcanî’nin de misal olarak gösterdiği İbnü’l-Mu’tez’in şu mısralarını aktarır: *“Hasetçinin eziyetine karşı sabret! Sabrın onu öldürecektir. Çünkü ateş yakacak bir şey*

bulamadığı zaman neticede kendini yiyip tüketir”. Burada haset edilen kişinin sabrı karşısında hasetçinin yakıtsız kalan bir ateş gibi kendi kendini yok edeceği varsayılmış, ateşin sahip olduğu sıfatlar ve uğrayacağı akıbet hasetçiye yüklenmiştir. Dolayısıyla hasetçi ile ateş arasındaki benzerlik ilgisi hakiki bir sebeple değil, tevehhümle kurulmuş ve birden fazla şeyden süzülüp çıkarılmıştır.

Yine Sekkaki’ye göre, iki suretten birine ait bir vasfı diğer sureti nitelemek için ödünç vererek kullanmak temsilî istiaredir. Temsilî teşbihte olduğu gibi burada da benzerlik ilgisinin birçok şeyden süzülüp çıkartılması gerekir. Sekkaki şu örneği aktarır: Fetva verip vermemek konusunda kararsız bir müftü vardır. Bu müftünün hâli bir işi bazen yapıp bazen yapmamak istemeyen, bir ileri, bir geri adım atan insanın hâline benzer. Bu tasavvur müftüye yüklenerek müftünün kararsızlığı hakkında şöyle denir: “*Ey müftü! Bir ileri bir geri adım attığını görüyorum*” (2017: 438).

Kudame b. Cafer, teşbihe muhalif bir tür saydığı temsili, “*Bir manaya kendine ait olmayan lafızlarla işaret edilmesi*” şeklinde tanımlar; fakat onun bu tanımla temsilî istiareyi kastettiği belirtilir (Durmuş, 2011: 434). Esasen temsilî teşbih ve temsilî istiare gibi terimler aslî değil, arızîdir. *Esrarü’l-Belagat* gibi önceki eserlerde böyle tabirlere rastlanmaz; Cürcanî’nin temsil hakkındaki görüşleri sonraki belagat âlimleri tarafından eleştirel bir gözle geliştirilerek sistemli hâle getirilmiş, temsil vasfını kazanan teşbihlerin *temsili teşbih*, istiarelerin ise *temsili istiare* şeklinde tabir edilmesine yol açmıştır. Bu terimler *mürekkep teşbih* ve *mürekkep istiare* olarak da tabir edilirler.

Hatîb el-Kazvînî ve ekser belagat ulemasına göre temsil veya temsilî teşbihte benzerlik ilgisinin bütünlük arz etmesi yeterli şart sayılmıştır; benzeşmenin tarafları arasındaki ilginin *somut/hissî* veya *soyut/aklî* olması teşbihin temsil sayılmasına engel teşkil etmez (A.g.e.). Bu yüzden Beşşar b. Bürd’ün “*Savaş meydanında ellerimizde şakırdayan kılıçlarla başlarımız üzerinde kalmış toz bulutu sanki yıldızları ardarda kayan bir gecedir*” mısraları sonraki dönem belagat âlimleri tarafından temsil olarak sayılmasına rağmen Cürcanî ve Sekkakî gibi daha eski belagatçiler tarafından temsil olarak kabul edilmemiştir; çünkü benzeşmenin tarafları arasındaki ilgi *toz bulutu, kayan yıldızlar* gibi her iki tarafta da mevcut olan somut benzerliklerle kurulmuştur; oysa onlara göre temsilde benzerlik ilgisinin vehmî veya soyut/aklî olması şarttır (A.g.e.: 435).

Buraya kadar söylenenlerden hareketle, zorluk ve dolaylılık bağlamında teşbih, istiare ve temsil arasındaki fark kısaca şöyle ifade edilebilir:

Teşbih benzeyen ile kendisine benzetilen arasındaki ilginin kolayca anlaşılabilirdiği (sarih) bir benzetme türüdür.

İstiare benzeyen yahut kendisine benzetilenden birinin bulunmadığı, teşbihe göre zor ve dolaylı bir benzetme türüdür. Edebî değer bakımından teşbihten üstündür.

Temsil benzeyen ile kendisine benzetilen arasındaki benzerlik ilgisinin fikrî gayret ve yorumla anlaşılabilirdiği, teşbih ve istiareye göre daha zor ve dolaylı bir benzetme türüdür.

Bu bakımdan en edibâne teşbih türünün temsil olduğu söylenebilir. Çünkü bir metin/söz muhatabını tefekküre sevk ettiği ve tüketilemediği oranda değerlidir. Temsilde mana daha dolaylı aktarıldığından muhatabın temsili anlamak için yorum ve hayal gücünü devreye sokması gerekir. Bu durumun yalnızca temsili anlamak için değil, meydana getirmek için de geçerli olduğu ileri sürülebilir. Hatta temsili oluşturabilmek temsili anlamaktan daha zordur, bile denilebilir.

1.2. Türkçe Belagat Literatüründe Temsille İlgili Kavramlar

Temsil, Arapçadan Türkçeye geçen bir kelime olup “Benzemek, benzetmek” manasındaki “Müsul” kökünden türemiştir. Türkçede “Benzetme, teşbih, misal getirme, bir kimse veya topluluk adına davranma, sahne oyunu, piyes” gibi anlamlarda kullanılır (Ayverdi, 2006; Doğan, 2011; Sami, 2015). Türkçe belagat kitaplarında temsil müstakil olarak ele alınmamıştır. Daha ziyade teşbih, istiare, mesel gibi konular etrafında ele alınmıştır (Uzun, 2011: 436). Recaizade Mahmud Ekrem’in *Ta’lîm-i Edebiyyâtı*, temsili istiareye (istiare-i temsiliyye) önceliklere nispetle geniş ölçüde yer veren ilk kitaptır. Bu bölümde evvela temsili teşbih hakkında bilgi verileceğinden temsili istiare bahsinde Ekrem’in görüşleri özetle aktarılacaktır.

1.2.1. Temsili (Mürekkap) Teşbih

Bilgegil, temsili teşbihe ait unsurlar arasındaki karşılığın ilk bakışta göze çarpmayacak olan iki tasavvur heyetinden kurulduğunu, teşbihin taraflarını oluşturan bu heyetlerden birinin diğerini teyit etmek üzere bulunduğunu söyledikten sonra bu

tür teşbihlerin teksifi ve tafsilî olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtir (Bilgegil, 2015: 145). Ona göre teksifi olan temsilî teşbihler irsâl-i mesel veya isnâd-ı mesel diye adlandırılan ifadeler karşılık gelmektedir; çünkü bunlar kuruluş itibariyle birleşik teşbih durumundadır ve yan yana gelen taraflardan biri, diğerini teyit etmektedir. Ziya Paşa'nın şu beyti buna misaldir:

Erbâb-ı kemâli çekemez nakıs olanlar

Rencîde olur dîde-i huffâş ziyâdan

Bu beyitte kamil insanları çekemeyen şahsiyet bakımından noksan kişiler ışıktan rahatsız olan yarasalara benzetilir. Benzeyiş yönü itibariyle ziya (ışık, nur, aydınlık) kemal erbabını temsilen kullanıldığından temsilî teşbih ortaya çıkar. Ayrıca ikinci mısradaki “Yarasalar güneşe düşmandır” atasözüne atıfla mesel irat edilmiştir.

Tafsilî olan temsilî teşbihler ise bir şeye ait çeşitli vasıfları diğer şeye ait vasıflarda silsile hâlinde karşılaştırmak yoluyla ortaya çıkar. Bilgegil, buna Tefvik Fikret'in Gayyâ-yı Vücûd şiirini örnek gösterir (A.g.e.: 146). Bu şiirin ilk dört kıtasında solucanlarla, sülüklerle, yılanlarla dolu bir kuyu tasvir edildikten sonra insan hayatı kirli bir batağa müstağrak çırpınışlara benzetilir:

İşte gayyâ-yı vücûd işte o zulmet o batak

Beşerin işte pür ümmîd ü heves müstağrak

Saraç, temsilî teşbihi Cürcani ve Sekkaki doğrultusunda tanımlar; vech-i şebihin (benzeyiş yönü) hissî ve somut değil, akli ve soyut bir tasavvur olması gerektiğini söyledikten sonra temsilî teşbihin tespitinde dikkat edilecek hususlar üzerinde durur. Ona göre benzetmenin her iki tarafının birden fazla unsurdan veya bir heyetten oluştuğu her teşbih temsilî teşbih sayılmamalı, vech-i şebehe bakılmalıdır. Benzerlik ilgisi basit ve hemen anlaşılır nitelikte ise temsilî teşbih yoktur, karmaşık bir yapıdaysa ve yorumla anlaşılabiliriyorsa temsilî teşbih vardır. Temsilî teşbihlerde bir duygu veya düşünce başka bir ibareyle desteklenir, bir iddiaya delil getirilir. Bu bazen darb-ı mesel getirmek suretiyle de yapılabilir. Fakat her darb-ı meselin

bulunduğu ibare temsilî teşbih olmaz; her halükârda vech-i şebehe bakmak gerekir (Saraç, 2019: 136).

Duman'a göre temsilî teşbihi diğer teşbih türlerinden ayıran; yoruma açık olması, bilmecevârî bir yapı arz etmesi, benzetme yönünün aklî hatta vehmî olması ve benzetme yönünün birden çok unsurdan meydana gelmesidir. Tertibinde hata yapılmazsa edibâne teşbih için en uygun tür temsilî teşbihtir (Duman, 2019: 500).

1.2.2. Temsilî (Mürekkep) İstiare

Ekrem'e (2016: 309-314) göre, temsilî istiare birtakım istiarelerin art arda birbirini takip etmesinden meydana gelir; söylenen bir müşebbehin vasıflarını zikrederek, söylenmeyen müşebbehün bihin vasıflarını düşündürmek veya âşikâre kılmaktır. Temsilî istiarede bir hayal ile diğer bir fikri anlatmak hedeflenir. Arz edilen hayal ile ondan maksut olan fikir arasındaki münasebetin doğal, uyumlu ve bütünlüklü olması gerekir. Fikir ve ifadenin vazih ve münakkah olması şarttır; aksi hâlde temsilî istiare muamma durumuna düşer. Muğlak, tuhaf, zoraki ifadelerden ve süflî fikirler uyandıracak söz ve tabirlerden kaçınılmalıdır. Doğrudan doğruya anlatılması hoş karşılanmayacak bir hakikat veya bir maksat temsilî istiare yoluyla anlatılır. Manevi hallere canlı bir varlık suretinde birtakım söz ve fiiller isnat etmek bu sanatın özelliklerindedir. Türk edebiyatı diğer edebiyatlara nazaran bu konuda imtiyazlı bir konumdadır. Ekrem birçok misal verir, kendi ifadesiyle ilkinde *kısa* ikincisine *mükemmel* dediği örnekler şunlardır:

Sukût ettiyse bir kevkeb sipihri ber-karâr olsun

Yere düştüyse bir meyve dırahtı pâydâr olsun

“Bir yıldız düştüyse gökyüzü aynı karar üzre dursun, bir meyve yere düştüyse ağacı varlığını sürdürsün” mealindeki bu beyit, çocuğunu kaybeden anne babayı teselli etmek için söylenen bir temsilî istiaresidir.

Nice demdür ki gülin eyledi bülbülden dâr

Dâd elinden bu şikest olası künc-i kafesün

(Nedim)

“Uzun zamandır gülünü bülbülden uzak eyledi, bu kırılısı kafes zindanından kurtulmak istiyorum” mealindeki bu beyitte ruhun mahpus bulunduğu bedenden kurtulma ve sevgiliye ulaşma arzusu anlatılır. Daha yakından bir bakışla gül sevgiliyi veya Hakk’ı, bülbül âşığının gönlünü, kafes âşığının göğsünü/bedenini temsil eder.

Bilgegil, Ekrem’in görüşlerini biraz daha etraflı ve derinlikli hâle getirir. Ona göre, zihinde tek bir tasavvur hasıl etmek üzere istiarelerin art arda sıralanmasından meydana gelen mürekkep istiare, söylenen bir müşebbehin nitelikleriyle, söylenmeyen bir müşebbehün bihe ait nitelikleri düşündürme yoludur. Gizli gizli iş yapan kişiler için “Saman altından su yürütüyor”, kararsız kişiler için “Bir ileri gelip bir geri çekiliyor” denilmesi gibi. Bunlar aynı zamanda meseldir. Mesellerin meşhur ve yayılmış olanları ise darb-ı mesel adını alır. Temsilî istiare soyut yerine somutu ikame etme esasına dayanır; somutun yarı şeffaflığı ardında soyutu yakalama imkânı aranır. Bu, temsilî istiare yoluyla kelimeler arasında gelişen çift mananın neticesidir. İlk anda maksat dışında kalan zahiri mana ile karşılaşılır; onun altında, bu mananın vesile olduğu asıl maksat gizlenir. Temsilî istiare yapılırken bazen söylenen veya söylenmeyen unsurların ikisi de maddi dünyadan seçilebildiği gibi bazen de manevi unsurlar maddi dünyaya aktarılır. Bilgegil, temsilî istiarenin Fransızcadaki “Allégorie métaphorique”in karşılığı olduğunu fakat bunun “Sembol” ile karıştırılmaması gerektiğini belirtir. Türklerin milli mücadeledeki şahlanışını dile getiren Faruz Nafiz Çamlıbel’in *At* şiirini temsilî istiare örneği olarak iktibas eder. Ayrıca *Kutadgu Bilig*, *Harname* ve *Hüsni ü Aşk*’ı bu sanatın büyük örnekleri olarak anar. Son olarak hayvanlarla insan karakterini dile getiren masalların (fabl) da temsilî istiareye dayandığını söyler (A.g.e.: 157-159).

1.3. Temsilî Anlatımın Kapsam ve Tanımı

Yukarıda aktarılanlardan hareketle *temsilin* veya *temsilî anlatımın* en özlü tanımı; bir şeyi başka bir şeyin yerine ikame etme esasına dayalı olarak bir manayı kendine ait olmayan lafızlarla ifade etmektir. Devamında bu lafızların neye karşılık geldiği açıklanabilir yahut olduğu gibi bırakılabilir. Bu, söz/eser sahibinin tasarrufundadır. Açıklandığı takdirde temsilî teşbih, açıklanmadığı takdirde temsilî istiare olur; her ikisi de temsilî anlatımın varlığını ayrı ayrı teyit eder. Temsilî anlatımda teşbih, istiare, tenasüp, tezat, telmih, irad-ı mesel, teşhis ve intak gibi birçok söz sanatının imkânlarından yararlanır. Bu sanatlar temsilî anlatımı zenginleştirir ve güçlü hâle

getirirler. Bu nedenle anılan söz sanatları ile temsil arasındaki ilişki üzerinde kısaca durmak yararlı olabilir. Temsilî teşbih ve temsilî istiare kavramları, temsil ile teşbih ve istiare arasındaki münasebeti gösterir. Zaten temsil bir teşbih türüdür. Tenasüp ve tezat sanatı, benzerlik ilgilerinin kurulmasında son derece işlevsel olabilmektedir. Çünkü temsilî anlatımda teşbih heyetleri kurulurken, benzeyene ve kendisine benzetilene ait unsurları birbirine karşılık gelecek veya birbirini pekiştirecek şekilde bir araya getirmek çok önemlidir. Bu heyetler tezat sanatından istifadeyle birbirine zıt şekilde kurgulanabildiği gibi, tenasüp sanatından istifadeyle uygun kelime, nesne ve kişiler teşbihin her iki tarafının bünyesinde toplanabilmektedir. Temsiller oluşturulurken bazen telmih sanatından istifadeyle bir olaya, kişiye yahut nesneye işaret edilebilmektedir. Bu da temsilin muhtevasını daha zengin ve belirgin kılmaktadır. Ayrıca temsilin tarafları arasındaki benzerlik ilgisinin tespitinde araştırmacıya ipuçları sunmaktadır. Eğer temsilde işaret edilen söz atasözü mahiyetinde ise bu durumda irad-ı mesel sanatına başvurulmakta, bu da aynı şekilde telmih sanatındaki imkânları sağlamaktadır. Teşhis ve intak ise insan dışındaki canlıları insana mahsus özelliklerle donatmak ve nitelendirmek, yani bir manayı kendine ait olmayan lafızlarla ifade etmek olduğu için temsil oluşturmakta yararlanılan diğer söz sanatlarıdır. Temsile dayalı bir eser olan Şeyhî'nin Harnâme'si bunun güzel bir örneği olarak gösterilebilir. Temsil ile diğer söz sanatları arasında da bunlara benzer ilgiler kurmak mümkündür.

Temsilî anlatımda daha çok soyut yerine somutu ikame etme esas olsa da, bazen somut yerine bir başka somut ve soyut yerine bir başka soyut dahi ikame edilebilir. Çünkü temsil, manayı dolaylı olarak aktarırken söze edebî bir hüviyet verdiği gibi manadaki kapalılığı bir başka nesne yoluyla izale etmeye de yarar (Cürcani, 2018: 153). Yani karmaşık bir meseleyi anlaşılır kılar. Bazen soyutu bir başka soyut, bazen de somutu bir başka somut nesne yoluyla daha iyi anlatmak mümkündür. Mesela *Garibnâme*'de peygamberler vücut uzuvlarıyla temsil edilmektedir. Burada somut yerine bir başka somut ikame edilmiştir. Aralarındaki benzerlik ilgisi ise soyut, yani aklî olarak kurulmuştur. Bununla birlikte temsilin tarafları arasındaki ilgi hem duyularla algılanacak şekilde somut/hissî hem de algılanmayacak şekilde soyut/aklî olabilir. Bu hususta ekser belagat ulemasının görüşünü benimsiyoruz.

Temsilî anlatımda taraflar arasındaki benzerliğin pekiştirilmesi hedeflenir. Anlam en az iki katmanlı hâle getirilir. Temsil eden ile temsil edilen arasında mana yakınlığı

veya denkliği kurulmak istenir. İki mananın birbirine yaklaştırılmasından (tedahül) yeni manalar zuhur edebilir. Bu, taşın taşa vurulmasıyla çıkan kıvılcıma benzer. Dolayısıyla muhatabın veya araştırmacının yorumlama ve hayal gücüne göre metnin çok anlamlılığı artabilir. Çünkü metin içinde temsiller arasındaki anlam alışverişi dışında bir de metin ile okur arasında bir anlam alışverişi vardır.

Cürcanî'nin belirttiği gibi, eşyada mevcut çok ince ve gizli birtakım benzerlikleri bulup çıkarmak fazilettir (A.g.e.: 186). Bu noktada temsili anlatım, eşyaya ibret nazarıyla bakma ve eşyadan devşirilen hikmeti aktarma/paylaşma niyetine bağlı olarak ortaya çıkar; bu niyetle bu imkâna başvurulur. Bu durum bilhassa İslâm'ın belirleyiciliği altında meydana getirilen klasik eserler için geçerlidir. Dolayısıyla temsili anlatım en fazla tasavvufi ve hikemî anlayışın hizmetindedir.

Temsili anlatımın birçok faydası vardır. Cürcanî'ye göre temsil tek bir şeyden birçok benzerlik çıkarıp sunar ve tek bir kökten birçok dal türetir, her bir dalda ayrı semereler bulunur. Temsil manayı ihtişamlı, değerli ve kâmil kılar. Özellikle nasihatı kuru nasihat olmaktan çıkarır; edebî bir çehre kazandırarak nasihatın tesirini ve cazibesini artırır. Temsil suretinde verilen nasihatler gönle çok daha fazla şifa olur. Tefekküre çok daha fazla sevk eder. Tembih ve nehyde çok daha tesirlidir. Kapalılığı izale edip hakikati göstermede ve sıkıntısı olanın sıkıntısını gidermede çok daha münasip düşer (A.g.e.: 148-168). Bu sebeple nasihatname türündeki eserlerde yer alan temsillerin, temsille oluşturulan söylemlerin tespit ve tahlil edilmesi çok önemlidir. Böylelikle eserlerin yazıldığı devrin anlam ve zihniyet dünyasına temsiller üzerinden nüfuz etmek mümkün olabilecektir.

1.4. Temsili Anlatım ve Alegorik Anlatım Konusundaki İhtilaf

Temsili anlatım ile alegorik anlatım tarzının birbirleri yerine kullanılıp kullanılmaması hususunda tereddütlerimiz vardır. Bu kavramlar kullanım alanları ve amaçları itibariyle birbirine yakın gibi görünür; her ikisi de dinin/kutsal görülen metinlerin telkinine ve anlaşılmasına hizmet etmiş kavramlardır. Alegori antik Yunan'da ortaya çıkmış bir terimdir, daha sonra Hıristiyanların İncil'i anlama ve yorumlama uğraşlarında yeniden işlevsel hâle getirip faydalandıkları bir kavram olmuştur (Duman, 2019: 396). Belagat ilmi ve belagete ait yüz elli civarındaki söz sanatı ise Kur'an-ı Kerim'i anlamaya çalışmanın neticesi olarak ortaya çıkmıştır ki temsil de bunlardan biridir (Kılıç, 1992). Bu ayırım kritiktir çünkü İncil Hıristiyanlar

tarafından bir *metin* olarak algılanırken Kur'an-ı Kerim Müslümanlar için *vahiydir*, *kelamullah*tır. Bunun yanında Türkçede belagat/edebiyat terimleri hem isim hem içerik bakımından henüz netliğe kavuşturulmamış, kavram ve terimler arasındaki farklar ve müşterekler tam olarak tespit edilememiştir. Kavram kargaşası had safhadadır. Modernleşme sürecinde Batı retoriğinden alınan terimler ile belagat literatüründeki terimleri Türkçeye tatbik etme uğraşı devam etmektedir. Bunun yanında Türk edebiyatında tür/şekil meselesi henüz halledilmiş değildir. Edebiyatımızda alegorik eserlerin bulunduğunu ileri sürenler de vardır, olmadığını veya çok az bulunduğunu iddia edenler de. Bir araştırmacının alegori saydığı eseri bir başka araştırmacı alegori kategorisine almamaktadır. Mesela Kaya Bilgegil ve Mehmet Akif Duman'a göre *Kutadgu Bilig* iyi bir alegori örneği olarak kabul edilirken, Menderes Coşkun'a göre alegori değildir (Bilgegil, 2015; Duman, 2019; Coşkun, 2006).

Kaya Bilgegil belagat alanında Türkçe olarak ilk kez derli toplu eserlerden birini ortaya koymuş bir müelliftir. Kendisinden sonraki çalışmalara kaynaklık etmiştir. Alanında otorite sayılır. Menderes Coşkun da söz sanatları hakkında bir eser yazmış, alanında faydalı çalışmalar yapmış bir akademisyendir. Mehmet Akif Duman ise Batı retoriği ile belagat ilmini mukayese ettiği devasa bir esere imza atmış, bu alanda daha önce yapılmamış bir işi yapmaya muvaffak olmuştur. Şu durumda hangisinin görüşü benimsenmelidir? Hangi görüş daha muteberdir? Belli ki bu ve benzer konular hakkındaki tartışmalar sürecektir. Hangi isimlerin görüşlerinin nazarıtibara alınacağını zaman gösterecektir. Şimdilik bu tartışmaları alanında uzman kişilere bırakmak ve kavram kargaşasını giderecek çalışmaların artmasını dilemek galiba en doğrusu. Netice itibarıyla *Kur'an-ı Kerim*'in edebî ve tasavvufî tefsiri olarak nitelenebilecek bir eser olan *Garibnâme*'nin temsilî anlatım bağlamında değerlendirilmesi daha isabetli bulunmuştur. Bu eser mesel anlatma, misal verme ve temsil getirme mantığıyla kaleme alınmıştır. İleride görüleceği üzere Âşık Paşa birkaç yerde doğrudan "Temsil getirmek" tabirini de kullanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

GARİBNÂME'DE TEMSİLİ ANLATIM

Bu bölümde temsil barındıran dasitanlar öncelikle kısaca özetlenmiş, devamında dasitanın temsille ilgili bölümleri ya tamamen veya kısmen latinize edilmiş asıl metinden alıntılanmıştır. Alıntılanan beyitlerin numaraları gösterilmiştir. Her temsil uygun olduğunu düşündüğümüz isimlerle başlıklandırılmıştır. Temsilin hangi bap ve dasitanda yer aldığı ilk cümlede belirtilmiştir. *Garibnâme*'nin her bapta artan beyit sayısı, bazı dasitanları alıntılamaı zorlaştırmaktadır. Fazla tekrarların bulunduğu, konunun uzatıldığı veya anlatının ayrıştırılmayacak ölçüde bütünlük arz ettiği dasitanlarda bu zorluk yaşanmıştır. Buna karşın birisi hariç, diğer temsillerin hepsinde mutlaka asıl metinden alıntı yapılarak temsiller kısmen de olsa gösterilmiştir. Akabinde TUMBAT ve TOS yöntemi doğrultusunda benzerlik ilgisi ve temsille oluşturulan söylem tespit edilmiştir.

2.1. Birinci Temsil: Dört Büyük Sahabe

Birinci babın birinci dasitanıdır. Hz. Peygamber (sav)'in nübüvvetini açıkladığı sırada düşmanları tarafından çok fazla cefaya maruz kaldığı, bu durumun dört büyük sahabe bir araya gelene kadar sürdüğü belirtilir. Onların Hz. Peygamber'in safında bir araya gelmesi ve düşmana mukavemet etmesi dasitana birlik beraberliğin temsili olarak yansımıştır:

Dahı bedter oldı düşmanlıkları / Hiç yöritmezler-idi Peygambarı

Her biri biñ dürlü mekr ider-idi / Ne cefâ gelse Resûl yudar-ıdı

Tâ ki dörd yâr gelmeyinçe bir yire / Kimse baş indürmedi ol servere

Çünkü ol dörd yâr düzildi cân-ıla / Gör ki ne kıldı bular düşmân-ıla

Dîn kılıçın ellerine aldılar / Tañrı'ya düpdüz tevekkül kıldılar

Ol kılıcı saldılar kâfirlere / Müdde'îye düşmana münkirlere
Her ki gelüp ol müsülmân olmadı / Ol kılıçdan bir dem amân bulmadı
Kimisini kılıc-ıla kırdılar / Kimisin heybet ile kaçurdılar
Dutdılar yir yüzini kafdan kafa / Şol sebebden kim birikdiler safa
Cümle gelüp Mustafâ'ya bitdiler / Anuñ-ıçun yir yüzini dutdılar
Pes bilüñ kim kanda birlik var-ısa / Kim kimüñle ikiliksüz yâr-ısa
Devlet-i her dü cihân anlardadır / Anlaruñ menzilleri cânlardadır (241-252)

Tablo 2.1. Birinci Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Dört Büyük Sahabe	Birlik Beraberlik
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Toplanmak, Kuvvet, Mücadele, Tevekkül, Din Kılıcı, Heybet	İki Cihan Saadeti, Galibiyet, Hakimiyet, Safa

2.1.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi Hz. Peygamber (sav)'i cefaya maruz bırakan müddei, düşman ve münkirlerin birlik ve beraberlikle alt edilmesi üzerinden kurulmuştur. İlgisi uygun ve makuldür. Temsil eden, temsil edilene ait manayı bünyesinde barındırmaktadır. Bunun neticesi de iki cihan saadeti, galibiyet, hâkimiyet ve safa olarak gösterilmiştir.

2.1.2 TOS

Birlik beraberlikle düşmana baş eğdirilir ve devlet (saadet) elde edilir.

2.2. İkinci Temsil: Vücut

Birinci babın ikinci dasitanıdır. “Sizin yaratılışınız, dirilişiniz ancak bir kişinininki gibidir. Lokman 28” ayeti tefsir edilir. Yüz yirmi dört bin peygamber ve dört yüz

kırk dört veliler tabakasının iman içinde bir vücut gibi olmakla birlikte bunların isimlerinin ayrı ayrı olduğu belirtilir. Sonra peygamberler aynı vücuttaki farklı azalara benzetilir ve onların bir bütünü oluşturdukları anlatılır. Dasitandaki benzetmeler aşağıdaki gibidir:

Hz. Âdem – Ayak

Kimisi ayak-durur bu birlige / İlkin ol geldi cihâna dirlige

Bunça yıl halkı götürüp yöridi / Cümle halkuñ aslı andan dörیدی (277-278)

Hz. Nuh – El

Kimisi eldir ki ol yondı gemi / Garka viridi bunça yüz biñ âdemi

El götürdi hazret'e kıldı du'â / Hak katında ol du'â oldu revâ (282-283)

Hz. Musa – Dil

Kimisi dildür kim ol oldu Kelîm / Pâdişâh'la didi işitdi delim

'Arz iderdi cümle hâcâtı 'ayân / Ma'ruf u meşhûr münâcâtı beyân (287-288)

Hz. İbrahim – Göz

Kimisi gözdür kim ol bînâ-y-ıdı / Dôst yüzini görmege ra'nâ-y-ıdı

Görmeyinçe kimsene dôst mı olur / Kurban-ıçun oğluna kasd mı kılur (292-293)

Hz. Davud – Kulak

Kimisi kulakdur ol işitdi ün / Ün içinde ma'lûm oldu dürlü yön

Eytdi sini biz halîfe eyledük / Yir yüzine hükm için viribidük (297-298)

Hz. Süleyman – Gönül

Kimisi gönül gibi uçar-ıdı / Göz yumınça bir deñiz geçer-ıdı

Hükmine fermân-ıdı cümle cihân / Âşikâr olmuş idi cümle nihân (301-302)

Hz. İsa – Ruh

Kimisi rûhdur kim ol dirlilik nurı / Anuñ-ıçun ölüyi kıldı diri

Rûh-ıladur cümle halkuñ dirligi / Viridi ol Allah aña bu erligi (307-308)

Hz. Yusuf – Yüz

Kimisi yüzdür kim ol yüze bakan / Terk kıldı ol yüz-içün hân-u-mân

Viridi sultânlığını miskînlige / Ol yüz içün düşdi ol elkinlige (312-313)

Hz. Muhammed (sav) – Baş

Kimisi başdur kim ol düzdi işi / Kamusunuñ serveridür ol kişi

‘Akl-ıla devlet dahı anda idi / Anuñ-ıçun ne dilerse işledi (317-318)

Bu bahis şöyle bitirilir: O zamandan bu zamana gelen herkes eğer bu dine ve son peygambere baş eğerse Hak yoluna kendini adayan bir vücut olacaktır. İnananların hepsi bir iş için gelmiştir, her birinin çalışması farklıdır, hepsi Hak rızasını talep eder; bu yüzden hiçbirine bu eksik bu fazla diye bakmamalıdır. Bu birliğe inanan ve bu dirliğe riyasız giren Hak didarını görecektir.

Tablo 2.2. İkinci Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Vücut	Birlik Beraberlik
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Ayak, El, Dil, Göz, Kulak, Gönül, Ruh, Yüz, Baş	Âdem (as), Nuh (as), Musa (as), İbrahim, Davud (as), Süleyman (as), İsa (as), Yusuf (as), Hz. Muhammed (sav)

2.2.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi bir vücuttaki uzuvlar gibi peygamberlerin ve inanan insanların da bir arada bir bütünü teşkil ettiği tasavvur edilerek kurulmuştur. Bu temsilde telmih sanatına başvurularak “Müminler bir vücudun azaları gibidir” hadisine atıf yapılmıştır.

Belki peygamber ile uzuv benzetmelerinin birkaçını yorumlamak gerekebilir.

Davud (as)’un kulak ile temsil edilmesi kendisine vahiy gelmesiyle ilişkilendirilmiştir. Benzerlik ilişkisi uygun ve makul olsa da birçok peygambere vahiy geldiğinden onu diğer enbiyadan ayıran mümeyyiz bir vasfa işaret edilmemiştir. Burada Hz. Davud’un sesinin gür ve güzel olması hususu üzerinde durulabilirdi.

Süleyman (as)'ın gönül ile temsil edilmesi ilk bakışta şaşırtıcı gelse de, burada peygamberin gönlüne cihanın sırlarının açılması belirtilmiştir. Hz. Süleyman'ın kuş dilini bildiği, aktarılan mısralarda yer aldığı gibi uçtuğu veya hızlıca yer değiştirebildiği (tayı-i mekan), aynı zamanda cinlere hükmettiği gibi hususlar siyer-i enbiya kitaplarında yer almaktadır. Dolayısıyla yorum yoluyla bu benzerlik ilgisinin de uygun ve makul olduğu söylenebilir.

2.2.2. TOS

Müslümanlar bir vücut hâlinde ve birlik içinde olmalı, birbirlerine hoş bir nazarla bakmalıdır.

2.3. Üçüncü Temsil: Cemaatle Namaz

Birinci babın üçüncü dasitanıdır. Hz. Peygamber (sav)'in “Birlik rahmet, ayrılık azaptır” hadisi şerh edilir. Birliğin önemi vurgulandıktan sonra *taatin* çeşitlerinden bahsedilir. Buna göre aklın taatı fikir, dilin taatı zikir, gönlün taatı aşk, malın taatı Hak yolunda harcanmak, nefsin taatı beş vakit namazdır. Mezkur hadis-i şerifteki birlik mesajı cemaatle namaz temsili getirilerek somutlanır; Müslümanlara sünnete riayet etmesi salık verilir:

Her işüñ kim aslını bilmeyesin / Hôd ol işden fâyide bulmayasın

Aslı oldur kim imâma uyalar / Uymag-ıla hak rızâsın bulalar

Tâ gönülller uymayınça bir yire / Rahmetine Tañrı 'nuñ kanda ire

Tâ'atı yalñuz dahi kılrsa olur / Farz u sünnet ne'ydüğün kamu bilür

İlla emr oldur biriküp kılalar / Birlig-ile hak rızâsın bulalar

Birikenler rahmet-ile doydılar / Rahmeti ol cem' içinde duydılar

Pes bilüñ birlikdedür hak rahmeti / İkilikde kodı cümle zahmeti (372-378)

Tablo 2.3. Üçüncü Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Cemaatle Namaz	Birlik Beraberlik
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Cami, İmam, Birikmek, İmam, Rıza, Rahmet	Rıza, Rahmet

2.3.1. TUMBAT

Temsil eden temsil edilenin manasını bünyesinde barındırdığından taraflar arasındaki benzerlik ilgisi uygun ve makuldür. Cemaatle namaz kılınırken saf tutulur ve omuz omuza verilir. Bu da tam bir birlik ve beraberlik manzarası arz eder.

2.3.2. TOS

Birlik ve beraberliği sağlamak ve namazdan istifadeyi artırmak için cemaatle namaz kılmaya riayet edilmelidir.

2.4. Dördüncü Temsil: Göz

İki gözün birlikte hareket ettiği, birbirinden bağımsız olmadığı, ayrı yönlere bakmadığı gibi hususlar üzerinden birliğin önemi göz temsiliyle anlatılır. Göz birlik içinde olduğu için Hakk'ın didarını görme lütfuna erecektir:

Hîç iki göz iki yaña bakamaz / Eyle bitmişdür biri birni komaz

İkisi bile bakar saga sola / Bilelikdedür niçe kim var ola

Uyhuya varsa dahı bile varur / Uyanıçak yine bile uyanur

Ağlayıçak ikisi aglar bile / Diñse dahı hem yine diñer bile

Şöyle bütün birlige bitdüg-içün / 'Ömr içinde biriküp gitdüg-içün

Gör ne devlet virdi Tañrı bunlara / Lâyık itdi bakmaga dîdârına

Sen dahı birlik iderseñ yâr-ıla / Şâd olasın 'âkıbet dîdâr-ıla

Yâr-ıla birlik iden mahzûn degül / Rahmetinden Tañrı 'nuñ magbûn degül

Dünyada 'ömrin süre devlet bile / Âhîretde şâd ola rahmet bula

Hak yolına yârlıg-ıla vardılar / Menzile yâr yarlıgıyla irdiler (391-400)

Tablo 2.4. Dördüncü Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Göz	Birlik Beraberlik
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Bakmak, Dayanışmak, Uyku, Ağlamak	Didar, Yarlık (Af), Devlet, Rahmet

2.4.1 TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi gözlerin her şart ve durumda bir arada bulunması, her türlü hareketi birlikte ve aynı anda yapması gözetilerek kurulmuştur. İlgi uygun ve makuldür. Didarı görmek, yarlık bulmak (affedilmek), devlet ve rahmete nail olmak birlik beraberliğin semeresidir. Göz ile didarı görmek arasındaki ilgiden hareketle tenasüp sanatına başvurulduğunu da belirtmek gerekir.

2.4.2. TOS

Bu dünyada birlik (vahdet) ve beraberlik içinde bulunanlar ahirette Hak didarını görecektir.

2.5. Beşinci Temsil: El

Birinci babın beşinci dasitanıdır. İnsan bedeninin bir kitap olduğu, gönlünü davadan arıtanların, benlik davasından vazgeçenlerin ve Allah'a yakın olanların bu kitabı okuyabileceği belirtilir. Sonra el temsiline geçilir. (Burada bir kitap temsili de vardır fakat asıl temsil eldir. Kırkinci ve kırk dördüncü temsillerde kitap temsili daha detaylı işlendiğinden o bölümlerde ele alınacaktır). Eldeki bütün parmaklar, çizgiler, boyutlar farklı olsa da aslında elin birlik içinde bir bütünü, yani vahdeti ve birlik

beraberliği temsil ettiği, ayrıca parmakların bir araya gelip yumularak yumruk Şeklini aldığı ve g¼c¼ temsil ettiği el üzerinden anlatılır:

*Âdemüñ cismi kitâbdur kamusı / Göñül içre yazlu-durur ma'nisi
Kankı göñül kim arındı da'viden / Ol göñül duydu haber bu ma'niden
Degme göñül görmedi bu kudreti / Degmeler añlamadı bu 'ibreti
Cümle a'zâlarda 'ibret yazludur / hâslar okır ol 'avâmdan gizlüdür
İmdi gel bir fikr-ile elüñe bak / Elüñ üzre yazludur bir hôş sebak
Ele degin biriküp geldi koluñ / Anda geldi biş budak oldu elüñ
Hiç ikisi düz degül kaddi tamâm / Kuvvet içre bir degül haddi tamâm
Tâ ki bunlar bir yire cem' olmaya / Artuğı eksüği hiç düz olmaya
Çünkü cümle yönlerin döndürdiler / Kamusı bir yire baş indürdiler
Düpdüz oldu kaddi vü hem kuvveti / Bakuban görseñne sen bu 'ibreti
Sen ne hâcet kimseden kim sorasın / Elüñi yum üstine bak göresin (407-417)*

Daha sonra tüm insanların kendince bir nesneyi sevdiği, hepsinin bir dileğin peŐi sıra gittiği, hiçbirinin hallerinin bir olmadığı ifade edilir ve uluların eteğini tutmadan birlik ve dirliğin mümkün olmayacağı salık verilir:

*Bu yöriyen âdemîler kamusı / Âdem oğlanlarıdur 'âmı hâsı
Kamusınuñ aslı hazret'den-durur / 'Aklı cânı cümle kudretten-durur
Geldiler Âdem bilinden sızdılar / Kimi doğru vardı kimi azdılar
Kimi yohsul kimi baydur kimi bek / Kimi âsûde kimi darta emek
Kimi câhil kimi 'âmdur kimi hâs / Kimisi bu ortada hâsü'l-havâs
Kimisinüñ 'ilmi var bilür havâl / Kimisi gelür sorar andan suvâl
Kimisi zâhid kimi fâsık-durur / Kimisi hak yolına 'âşık-durur
Her birinüñ göñli bir nesne sever / Degme biri bir dilek dutmuş kovar
İkisinüñ bir degüldür hâlleri / Biriküben bile gitmez yolları*

Tâ ki bunlar bir yire bitmeyeler / Ulular etegini dutmayalar

İrmeyeler ikiliksüz birlige / Girmeyeler ol ölümsüz dirlige (419-429)

Tablo 2.5. Beşinci Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
El	Birlik Beraberlik
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Çizgiler, Parmaklar	Çeşitli Meşrepteki İnsanlar

2.5.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi çeşitli meşrepteki insanların Hak yolunda bir araya gelmesi gerektiği ve bunun da velilerin eteğini tutmakla mümkün olacağı belirtilerek kurulmuştur. Burada Âşık Paşa'nın sûfi olması ve tasavvufun birleştirici/kucaklayıcı paradigması bu ilgiyi uygun ve makul kılmaktır. Ayrıca elin yumruğa dönüşmesi bir güç unsuru olarak değerlendirilerek birlikten doğacak kuvvete işaret edilmektedir.

2.5.2. TOS

Birlik ve beraberliğin temini için velilerin izinden gitmek gerekir.

2.6. Altıncı Temsil: Su

Birinci babın altıncı dasitanıdır. Vahdet, birlik ve beraberlik su temsili üzerinden anlatılır. Bu kısmı Âşık Paşa, *Risaletü'n-Nushiyye*'den almıştır. Yunus Emre'nin “Ne denli kuvvetli olursa pınar / Eremez denize ol yere siner / Akıp su alçağa suya katılır / Su suya erdi denize yetilir” (Tatçı, 2008) beyitlerini Âşık Paşa âdetâ şerh eder:

Kimsene kim yalñuzın girdi yola / Yolını iltemedi ol menzile

Nitekim bu yir yüzünüñ suları / Fıkr ile kılğıl teferrüc bunları

Bir deñizdendir kamu sular başı / Tağiluban dutdılar tağı taşı

*Katre katre degme yirden çıkdılar / Yüz urup yine deñize akdılar
Ne kadar güçlü olursa bir pıñar / Deñize yol iltemez yire siñer
Zıra tag u taş aña ma'nî-durur / Issı sovk hem anuñ yolın urur
Yalñuzın hód kuvveti yok kim aka / Yolına karşu duranları yıka
Pes n'idüp deñize iltür yolını / İşit imdi eydeyüm ahvâlnı
Kendü gibi bir su-y-ıla irişür / Birlik eylep anuñ-ıla karışur
Birlig-ile şol kadar kuvvetlenür / Kim ulu ırmaga degin katlanur
Çünkü irer karışur ırmag-ıla / Hıç gümânsuz yolın iltür menzile
Zıra kim ırmak suyu kuvvetlüdür / Kamu akan sudan ol devletlüdür
Tag u taş anuñ yolın bögeyimez / Yazı vü yaban anı egleyimez
Yaz u kış şöyle akar eksilmedin / Deñize girür yolu kesilmedin
Bu meseldür uşbu halk dirliğine / Hem tanukdur yol eri birliğine (441-455)*

Buraya kadar vahdet, birlik ve beraberlik vurgusu hâkimdir. Daha sonra bunun nasıl mümkün olacağı belirtilir. Kişi, ne kadar akıllı olursa olsun bir yoldaş bulmalı, yalnız yol almamalı, suyun suya katılarak kuvvet bulması gibi bir rehber tabi olarak menzile ulaşmalıdır:

*Kim bu halk cümle bir evden geldiler / Gelübenin dünyada tagıldılar
Yine cümle ol evedür yönleri / Anda cem' olası-durur cânları
Niçe kim uslu olursa bir kişi / Olmaz-ısa hak yolından yoldaşı
Yolını iledemez ol menzile / Dolaşur dünyâda yüz biñ müşkile
Zıra dünyâ perdedür halk yolına / Halkı komaz kim vara hak yolına
Yalñuzın kuvvet kanı kim yol aça / Bu kamu perdeleri yırtıp geçe
İmdi çün böyle-durur n'itmek gerek / Dogru yâr etegini dutmak gerek
Ulaşubilür-iseñ togru yara / Yâr seni ulaşdura ululara
Çün ulular sohbetine giresin / Eyle bil hak hazretine iresin (456-464)*

Tablo 2.6. Altıncı Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Su	Birlik Beraberlik
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Pınar, İrmak, Deniz	Yol, Yoldaş, Ulular, Hak

2.6.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi suyun sudan kuvvet bulup engelleri aşarak denize doğru yol almasından hareketle kişinin bir yoldaş ve rehber bularak Hakk'a vasıl olması üzerinden kurulmuştur. İlgisi uygun ve makuldür. Temsil farklı olsa da fikir bir önceki dasitanla aynıdır.

2.6.2. TOS

Yoldaşsız yol alınmaz.

2.7. Yedinci Temsil: Kaz

Birinci babın yedi dasitanıdır. Başlığında temsil getirmek tabiri kullanılmıştır: “Yidinçi dâsitân bâb-ı evvelden beyân ider kim kazlar kulavuzlarına mütâba‘at kılup maksûda irüpduralar ve bunu şeri‘at ve tarikat ehline temsil getirür”. Kazların kılavuzlarına uyararak maksada ulaştıkları, bunun şeriat ve tarikat yolunda bulunanlara iyi bir temsil olduğu anlatılır:

Görseñüz şol kazı kim gelür geçer / Cümle bir kulavuzla uymuş uçar

Kulavuz iltür buları menzile / Çün biriküp bile girdiler yola

Türksitân’uñ ol tumanlı tagları / Kim bularuñ ol-durur yaylakları

Andan uçuban inerler ‘ummana / ‘Ummanı kışlap bular döner yine

Bunça iller bunça taglar atlayup / Bunça sular içüp otlar otlayup

Bunça seyrân u teferrücler kılup / Bu hevâ üzre geçerler dirilüp

Uşbu devlet ne sebebdendür kaza / Şol sebebden kim uyar kulavuzla

Ger yüz-ise birisin öñdin dutar / Ol kulavuzdur kamu aña biter
Sen dahi kulavuzda biter-iseñ / Ulular etegini dutar iseñ
Yol varasın seyr idüp cevân-ıla / Hiç gümânsuz iresin ol menzile
Uşbu sözden maksudumuz kaz degül / Ma'nisi var bu sözün deñsiz degül
Kulavuz şol ululardur kim gider / Uşbu halkı hazret'e da'vet ider
Dünya Türkistân tagıdur karı çok / Âhiret 'ummân ki gevherleri çok
Uça gelüp dünya tagın yayladuk / Âhiretden yaña çün 'azm eyledük
Kulavuz iltse gerek bizi aña / Kim azup tagılmayavuz dört yaña
Kankı cem'iyet ki kulavuzı var / Cümle halkuñ farkı üstinde uçar
Anlaruñ kim yok-durur kulavuzı / Ol-durur bu cümle halkuñ yavuzı (477-494)

Tablo 2.7. Yedinci Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Kaz	Evliya
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Türkistan Dağı, Umman, Seyran ve Teferrüc, Devlet (Saadet)	Dünya, Ahiret, Yolculuk, Cevher

2.7.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi birlik beraberlikle ulaşılabilecek devlet (saadet)in önemi vurgulanarak kurulmuştur. İlgisi uygun ve makuldür. Taraflara ait unsurlar birbirinin mukabilidir. Türkistan Dağı dünyanın, umman ahiretin, seyran ve teferrüc yolculuğun yani dünya hayatının, devlet ise cevherin temsilleridir. Her biri diğerini teyit eden iki teşbih heyeti oluşturulmuştur. Dolayısıyla mürekkep (temsili) teşbih vardır. Son olarak benzerlik ilgisini tahkim eden şu detayı da ilave etmek gerekir: Divan-ı Lüğati't-Türk'e göre Efrasiyab'ın Kaz adında bir kızı olup, Kazvin şehrini inşa ettiren bu kızın adına izafeten Türkistan'da Kazsuyu adında nehirler, Kazdağı

adında dağlar bulunmaktadır. Kaz, Türk mitolojisine göre akıllı ve yol gösterici bir kuştur (Ceylan, 2015: 157).

2.7.2. TOS

Birlik ve beraberliğin temini için velilerin izinden gitmek gerekir.

2.8. Sekizinci Temsil: Od (Ateş)

Birinci babın sekizinci dasitanıdır. Kâbe'ye giderken yolu deniz kenarına düşen, soğuk yüzünden zahmet çeken ve ateş yakmaya çalışan bir *Arap*'ın meseli anlatılır. Arap birçok yol denese de ateşi yakamaz. Hep bir şey eksik kalır. Çakmak, taş ve kavı bir araya getirdiğinde ateş yanar:

Bu kezin taşı kavı dutdı bile / Bir yañadan çakmagı aldı ele
Urdı taşa çıkdı od düşdi kava / Cümle hâcet ol sa'at oldı revâ
Çünkü od yandı hak'a şükr eyledi / Od katında oturup fikr eyledi
Fikr içinde ma'niyi böyle güder / Zikr içinde sözi böyle şerhider
Eydür uşbu od 'aceb kanda idi / Bunça zârî kıldugum ben ne-y-idi
Ger bu çakmakdan mısa bula-y-ıdum / Taşda mıssa yalvarup ala-y-ıdum
Yoksa ger kavda olaydı söyleyüp / Elbete bula-y-ıdum cehd eyleyüp
Bellü bildüm bu oduñ kandalığın / Hem dahı key añladum dirlik sagın
Od bularuñ birliginde nakş imiş / Birikene cümle devlet bahş imiş
Bu mesel eygü meseldür birlige / Birikenler girdi girtü dirlige
Ne ki devlet var-ısa birlikdedür / Birlik ehli ölmesüz dirlikdedür (534-544)

Tablo 2.8. Sekizinci Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Ateş	Birlik Beraberlik
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Çakmak, Taş, Kav	Dirlik, Devlet, Ebediyet

2.8.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi birlik beraberliğin güzel neticeleri gözetilerek kurulmuştur. İlgisi uygun ve makuldür. Ayrıca birliğin çaba harcamadan ve doğru usulle hareket etmeden sağlanamayacağı vurgulanmıştır.

2.8.2. TOS

Doğru usul ile hareket edenler maksada (birlik ve dirliğe) ulaşırlar.

2.9. Dokuzuncu Temsil: Ok

Birinci babın dokuzuncu dasitanıdır. Otuz oğlu olan bir padişahın her oğlu bir bölgede hükmetmektedir. Padişahın vefatı yaklaşınca oğullarını toplar ve ok temsili üzerinden birlik olmalarını salık verir. Çocukken hemen hepimize anlatılan bu meşhur hikâyeyi Âşık Paşa birliğin temsili olarak anlatmaktadır. Oklar tek başına kırılırken, otuz ok bir araya geldiğinde kırılmaz:

*Otuz okı cem' idüp dutdı bile / Bağladı başdan başa bir ip-ile
Şöyle muhkem bağladı kim oldı bir / Getdi andan ol otuzluk kaldı bir
Eytdi bu kez bir görüñ sıya mısız / Simasañuz didüğüm tuya mısız
Ol otuz yigit anı uçdan uça / Aluban her birisi girdi güçe
Her biri güçlü güçin sınıdılar / Niçe kim cehd itdiler sınıdılar
Çün 'acız kaldı kamu bakdı yire / Eytdiler kim atamız ögüt vire
Ataları eytdi iy oğlanlarum / İy yüregüm kanları iy cânlarum
Bu ögüt tapdur ahır dutanlara / İkilik kop birlige bitenlere
Kim ol ok yalñuz-iken hîç döymedi / Çün birikdi hîç kimesne koymadı
Pes bilüñ yalñuz kişi güçsüz olur / Birikenler devleti uçsuz olur
Kanda kim olur-ısa yalñuz kişi / Her makâm içinde sınımdur işi
Birikenler şâdumândur şâdumân / Bu hikâyet girtü sözdür bî-gümân (582-593)*

Tablo 2.9. Dokuzuncu Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Ok	Birlik Beraberlik
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Otuz Oğul, Devlet, Yalnızlık, Sınmak	Padişah, Devlet, Birlik, Şadımanlık

2.9.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi bir araya gelmenin önemi üzerinden kurulmuştur. İlgisi uygun ve makuldür. Devlet her iki anlamıyla kullanılmıştır. Âşık Paşa'nın yaşadığı devirde Anadolu'nun bölünmüş siyasî yapısı dikkate alındığında bu temsildeki devlet vurgusu ayrıca önem kazanmaktadır.

2.9.2. TOS

Kuvveti elde etmenin ve devleti elde tutmanın yolu birliktir.

2.10. Onuncu Temsil: Üzüm

Birinci babın onuncu dasitanıdır. “Arkadaşların en hayırlısı dördtür” hadisi şerh edilerek üzüm temsiline başvurulur. Dört kişinin bir nesne için çekişmesinin anlatıldığı bu hikâyeye Mesnevi’de de bulunduğu göre muhtemel ki oradan tercümedir. Cümle âlemin maksadının aslında bir olduğu, buna rağmen birbirinin dilinden ve hâlimden anlamayan insanların çekiştiklerinden bahsedilir. Mesel faslında birbirinin dilini bilmeyen bir Arap, bir Acem, bir Türk ve bir Ermeni'nin birlikte yol alırken yolda buldukları bir akça ile üzüm almak isteyip kendi lisanlarınca “Üzüm” dedikleri hâlde birbirlerini anlamayıp kavga etmeleri, bunun üzerine dört lisanı da bilen bir bilge kişinin durumu anlayıp kavga eden kişileri barıştırması anlatılır:

Var-ıdı ortada bir kişi kim ol / Bulmuş-ıdı cümle halk gönline yol

Dürlü dili virmiş-ıdı hak aña / Ma'lum idi cümle iş mutlak aña

Ol bularuñ dilini bildi 'ayân / Her birinüñ dilegin bellü beyân

Geldi ilerü eytdi hey uruşmañuz / Sabr idüñ birbirüñüze düşmeñüz

Baňa virüñ akçayı kim ben sizi / Hôşnud eylep getürem arzûnuzı
Akçayı aldı bu vardı bağçaya / Virdi üzüm aldı ol bir akçaya
Çün getürdi üzümü kodı ilerü / Kamusınuñ derdine oldu darû
Şâd oluban her biri sevindiler / Arzuların buluban avındılar
Cümlesinüñ maksudı oldu tamâm / Kalmadı bunlarda zerre intikâm (632-640)

Daha sonra suret-hayat, su-nebat, çerağ-nur, üzüm-şarap, dalga-deniz, baca- güneş gibi misaller getirilerek birlik vurgusu ve taraflar arasındaki benzerlik ilgisi pekiştirilir:

Ger surat yüz biñ ise birdür hayât / Görseñâ kim bir sudan yüz biñ nebât
Sen gerekse bardağı yüz biñ sına / Çün sıyasın su hemân birdür yine
Bir makâmda biñ çerâğ olsa münîr / Sırçası ayrukdur illâ nûri bir
Rengi ayruk üzümüñ birdür suyu / Çün şarâb oldu kamu birdür huyı
Bir deñizden yıl-ile biñ mevc olur / Çünkü yıl diñdi yine deñiz kalur
Bir güneş yüz biñ bacadan ger ine / Çün güneş gitdi baca birdür yine
Yıl hisâbda üç yüz altmış gün-durur / İlla her gün gelen ol bir gün-durur
(647-654)

Tablo 2.10. Onuncu Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Üzüm	Birlik Beraberlik
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Dört İnsan, Akça, Yolculuk, Kavga, Bahçe	Bilge, İlim, Anlayış, Sulh, Şadımanlık

2.10.1. TUMBAT

Benzerlik ilgisi kavga ve sulh zıtlığı üzerinden kurulmuştur. İlgi uygun ve makuldür. Aktarılan diğer misallerle ilgi daha da pekiştirilmiştir. Bunun yanında meseldeki bilge kişi evliyayı temsil eder. Üzümün ise Hak/hakikati temsil ettiği ileri sürülebilir. Bu durumda bir temsil daha ortaya çıkar. Bu temsildeki benzerlik ilgisi, farklı dinlere mensup birçok kavmin barındığı Anadolu'da herkesin kendi Hak/hakikat anlayışı doğrultusunda bir davayı savunduğu ve birbiriyle kavgaya tuttuğu, velilerin ise davayı aşip manaya ulaşması nedeniyle bütün bu kavgayı sonlandırabilecek ilim, irfan ve anlayışa sahip olduğu vurgulanarak kurulur. Hakk'ın adı her dilde farklı olsa bile, Hak esasen birdir. Velilerin ulaştığı mana budur. Burada beşinci temsildeki gibi yine tasavvufun birleştirici/kucaklayıcı paradigması dikkate alınır ilginin uygun ve makul olduğu söylenebilir.

2.10.2. TOS

Cehalet kavga ve ayrışmaya sebep olurken, ilim/irfan sulh ve birliği temin eder.

2.11. On Birinci Temsil: Ev

İkinci babın birinci dasitanıdır. Her şeyin çift olduğu, yalnızca Allah'ın tek olduğu hususu vurgulanır. Dünya ve ahiret çift yaratılanlara misal gösterilir. Ten dünya evinin, can ahiret evinin temsili olarak zikredilir; her şey aslına rücu edeceği için ten sine girecek, can arşa çıkacaktır. Tenin alışverişi nefis ile, canın alışverişi aşk iledir:

Dünya cismüñ dilegidür iy safâ / Kim gelür andan saña yüz biñ cefâ

Âhîret cân maksudıdur iy 'akıl / Kim biter andan saña yüz biñ hasıl

Cân dilegin terk idüp uyma tene / Ten dilegin terk idüp uygıl cana

Kim bu cismüñ aslı toprakdan-durur / Liki cânuñ bünyâdı hak'dan-durur

Kim tene uyar-ısa toprag ola / Kim câna uyar-ısa bâkî kala

Zîra kim her nesne varur aslına / Cân çıkar 'arşa vü ten girür sine

Ten dün ü gün nefis-ile virür alur / Anuñ-ıçun hazret'e 'âsî olur

Cân dîn ü gün 'ışk-ıla alur virür / Anuñ-ıçun ma'şuka dogru varur (684-691)

Tablo 2.11. On Birinci Temsilin Tarafları

Temsil Edenler	Temsil Edilenler
Dünya Evi Ahiret Evi	Ten Can
Dünya Evine Ait Unsurlar	Tene Ait Unsurlar
Görünürlük, Cefa, Toprak, Fanilik	Didardan Mahrumiyet, Nefis, Sin, İsyan
Ahiret Evine Ait Unsurlar	Cana Ait Unsurlar
Hicap (Gizlilik), Fayda, Hak, Bakilik	Didar, Aşk, Arş, Vuslat

2.11.1. TUMBAT

Burada çift yönlü bir temsil söz konusudur.

Benzerlik ilgisi tezat sanatından yararlanarak zıtlıklar üzerinden kurulmuştur. İlgi uygun ve makuldür. İki temsil birbiriyle zıt bir şekilde; dünya-ahiret, ten-can ikiliğiyle oluşturulmuştur. Görünürlük-hicap, ceza-mükafat, cefa-fayda, toprak-Hak, fanilik-bakilik, sin-arş, nefis-aşk, isyan-vuslat hep birbirinin zıddı olarak tasavvur edilmiştir.

2.11.2. TOS

Fani olana değil, baki olana yönelmek gerekir.

2.12. On İkinci Temsil: Yer ve Gök

İkinci babın ikinci dasitanıdır. Yer tenin temsili, gök canın temsili olarak gösterilir; bir bakıma Âşık Paşa önceki temsildeki fikirlerini genişleterek ve derinleştirerek devam ettirir; temsil edilen ten ve can aynıdır:

Âdemîde cümle dürlü hâl ü iş / Yir-ile gökden biter bu yaz u kış

Gökden indi cân u 'akl u fehm ü dîn / Yirden oldı nefis ü ten hem kibr ü kîn
 Gökden indi devlet ü mertebeler / Yirde bitdi mihnet ü mefsedeler
 Göklere tolmuş-durur rûhâniler / Yir yüzün almış-durur nefsâniler
 Gök yüzi cümle firîştehler tolu / Bu yir ehli dîv-durur çirkin hulu
 Gökler içindedür ol uçmak kamu / Yirler altında-durur yidi tamu
 Yir yüzinde yahtuluk gökden iner / Dünyaya karañuluk yirden döner
 Dürlü rahmet cümlesi gökden yagar / Dürlü mihnet kamusu yirden togar
 Zîra kim gök 'âlemi rûhânidür / İlla bu yir 'âlemi cismânidür
 Eyle olsa yir tendür gök cân / Bu söze ister-iseñ eydem nişân
 Yidi kat gök cân içinde gizlüdür / Yidi kat yir ten içinde yazludur
 Câdadur uçmag u hem hûr u kusûr / Tendedür tamu vü hem fîsk u fücûr
 Ma 'rifet cândan kopar gelür tene / Ma 'siyet tenden kopar gelür câna
 Cân dilegi uçmag-ıla sâzikâr / Ten dilegi tamu-y-ıla sâzivâr
 Cân-ıla ten hikmeti üküş-durur / Ten kafasdur cân içinde kuş-durur
 Muntazırdur cân kafas kaçan sına / Âzad ola gide kendü mülkine (700-713)

Tablo 2.12. On İkinci Temsilin Tarafları

Temsil Edenler	Temsil Edilenler
Gök ve Yer	Can ve Ten
Göğe Ait Unsurlar	Cana Ait Unsurlar
Akıl, Fehim, Din, Rahmet, Ruhanilik, Ferište, Uçmak, Yahtuluk	Huri, Marifet, Hikmet ve Kuş gibi ilaveler hariç gök ile aynı unsurlardır
Yere Ait Unsurlar	Tene Ait Unsurlar
Nefis, Kibir, Kin, Mihnet, Cismanilik, Dîv, Tamu, Karanlık	Fîsk u Fücür, Masiyet ve Kafes gibi ilaveler hariç yer ile aynı unsurlardır

2.12.1. TUMBAT

Çift yönlü bir temsil söz konusudur.

Bu temsil bir önceki temsil ile aynı mantığa sahiptir: Temsil edenler gibi temsil edilenler de birbirinin zıddıdır. Benzerlik ilgisi tezat sanatından istifadeyle zıtlıklar üzerinden kurulmuştur. İlgi uygun ve makuldür.

2.12.2. TOS

Ten kafesinde mahpus olan can kuşu asıl yurdunu özler.

2.13. On Üçüncü Temsil: Mülk

İkinci babın üçüncü dasitanıdır. Önceki iki temsilde can ve ten üzerinden ruhanilik ve cismanilik konusu işlenirken ikinci babın üçüncü dasitanında aynı konu akıl ve nefis üzerinden işlenir. İnsanın ruhânî ve nefsanî varlıkların ortasında mutedil bir varlık olarak yaratıldığı, nefis, ten, akıl ve gönül sahibi olduğu belirtilir. İnsanı diğer varlıklardan ayıran bunlara sahip olmasıdır. Akıl ve gönül insanın ruhanî tarafını, nefis ve ten ise cismanî tarafını temsil eder:

'Akl-ıla rûhâniler mülkin bilür / Nefs-ile cismâniden lezzet alur

Kendü orta yirde urmuşdur kadem / Seyr ider ol iki mülke dem-be-dem

Añlar-ısañ ol iki mülk sendedür / Birisi cânda vü biri tendedür

Göz açup bakdugumuz mülk-i cihân / Göz yumup gördüğümüz mülk-i nihân

Seyr idüp vardugumuz hazret-durur / Geydügümüz hil 'at-ı devlet-durur

Mâyil olup kovdugumuz dünyedür / Bâki degül yıkılası bünyedür

Her ki bâtın mülkine girdi revân / Pâdişâh olasıdur anı seven

Her ki zâhir mülkini dutdı kavî / 'Âkibet dûzah-durur anuñ evi

İy yarânlar zâhirüñüz terk idüñ / Bâtın içre yirüñüzi berkidüñ

Kim iresiz ol hakîkî devlete / hükm idesiz ol fenâsuz mülkete (744-753)

Tablo 2.13. On Üçüncü Temsilin Tarafları

Temsil Edenler	Temsil Edilenler
Ruhanî Mülk Cismanî Mülk	Akıl Nefis
Ruhanî Mülke Ait Unsurlar	Akla Ait Unsurlar
Gönül, Asıl, Su, Batın, Öte Âlem, Devlet	Gönül, Asıl, Su, Batın, Öte Âlem, Devlet
Cismanî Mülke Ait Unsurlar	Nefse Ait Unsurlar
Ten, Fer, Ateş, Zahir, Dünya, Dûzah	Ten, Fer, Ateş, Zahir, Dünya, Dûzah

2.13.1. TUMBAT

Çift yönlü bir temsil söz konusudur.

Önceki iki dasitandaki mantık bu dasitanda da sürdürülmüştür.

Benzerlik ilgisi tezat sanatından istifadeyle ve mutedil bir varlık olan insanın her iki mülke seyr edebilmesiyle kurulmuştur; ilgi uygun ve makuldür. Önceki temsillerle bu temsil arasındaki fark şudur ki burada cismanî mülk ve nefsin yalnızca kötülükleri değil, insan için gerekliliği de belirtilmiştir. Akıl ruhanî mülkü bilmek gibi bir hünere sahiptir, nefis ise cismanî mülkte insana bahşedilmiş olan nimetlerden lezzet almak gibi bir özelliğe sahiptir. İnsan nefsi olmaksızın cismanî mülkü, yani dünyayı tanıyamaz. Burada bir realiteye, insanî bir duruma dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte dünya fanidir. Dolayısıyla dünyayı tanımak aslında dünyanın fani olduğunu daha iyi idrak etmektir.

2.13.2. TOS

Ahret saltanatı dünya saltanatından üstündür.

2.14. On Dördüncü Temsil: Kara ve Deniz

İkinci babın dördüncü dasitanıdır. Çift yaratılanlara kara ve deniz temsili getirilir. Karada var olanların bir benzeri denizde de mevcuttur. Kara ehli karada, deniz ehli denizde yaşar. Biri diğerinde yaşamaya yeltenirse ölür. Tenin temsili kara iken

gönlün temsili denizdir. Daha önce de vurgulandığı gibi nefis ten ile, can ise gönül ile birliktedir. Can denizde yaşayan balıktır. Aşk denizde yaşayan bir çeşit dalgıç kuş (bahrî)tur. Bunlar inci ve cevherler üzerine seyran ederler. Karada yaşayan vahşi hayvanlar ve kuşlar ise nefis ile hevanın temsilleridir. Bunlar ise gönül mülkünde seyran eden can ile aşkı kendi mülklerine davet ederek saptırmak isterler. Balık ve deniz hayvanları karaya çıktığında nasıl ki ölüyorsa, can ile aşk da eğer nefsin çağrılarına aldanırsa bunlar gibi ölüverir. Sonra can ile aşk, nefis ve hevayı kendi mülküne davet eder fakat bunlar diretir, gelmezler. Bu daimi bir çekişmedir. Akıl hangi bölükten yana olursa o kazanacaktır. Aşkı ve akılı cana uydurmak, Allah'ın huzuruna öyle varmak gerekir. Bu fikirler *Risaletü'n-Nushiyye*'de de vardır. Âşık Paşa belli ki bu eserden istifade etmiştir:

*Bu meseldür ma'ni gösterür bize / Remzdür bu ten ile gönlümüze
Ten kuru yirdür gönül deñiz-durur / Bir işit bu söz ne ma'nî gösterür
Cân balıkdur 'ışk-durur bahrî 'ayân / Gönül içre bunlaruñ hükmi revân
Zira kim gönüldedür cevlânları / Dürr ü gevher üstine seyrânları
Ol ki didümdi vuhûş u hem tuyûr / Tende uş nefis ü hevâ bunlar-durur
Ten içindedür bularuñ tahtları / Dünya üzre açılıpdur bahtları
Ten içinde şâd u hurremdür bular / Arzuları dün ü gün çirkin hular
Nefs-ile uşbu hevâ elbir ider / Bir işid bunlar ki ne tedbîr ider
Cân-ıla 'ışkı okırlar dünyaya / Maksud ol kim bunları kul eyleye
Ger bular bu nefse münkâd olalar / Dirligi kalmaz gerek kim öleler
Nitekim balıg-ıla bahrî-durur / Çıkıçak yir yüzine ol dem ölür
Cân-ıla 'ışkı dahı bir gör n'ider / Ol hevâyı nefis-ile da'vet ider
Okır eydür dün ü gün hak'dan yaña / Aslumuz oldur rücû' itlüm aña
Râzı olmazlar bular kim varalar / Kuru yiri kop deñize gireler
Nitekim şol cânavarlar kuruya / Öğrenüpdür anı kop girmez suya
Dün ü gündüz dartışıkdadur bular / Ol yeñer kim 'akl anuñla oldı yâr
Kankısına kim 'akıl koldaş ola / Yol içinde yâr olup yoldaş ola*

Ol gerek kim yolun ilte ilerü / Yol bula ol içeriiden içerü
Cân-ıla ger 'ışk uyarsa tenüñe / Pes geliserdür nedâmet cânuña
Saña şol nefis ü hevâ düşman-durur / Dôstlıg iden saña 'akl u cân-durur
Pes bu 'ışkı 'akl-ıla uydur cana / Kim yüziñ tâze varasın Sübhan 'a
Bu deñizde ko helâk olsun bular / Yol eri nefsi helâk olmak diler (777-798)

Tablo 2.14. On Dördüncü Temsilin Tarafları

Temsil Edenler	Temsil Edilenler
Kara Deniz	Ten Gönül
Karaya Ait Unsurlar	Tene Ait Unsurlar
Vahşi Hayvanlar, Kuşlar	Nefis, Heva, Çirkin Huylar
Denize Ait Unsurlar	Gönle Ait Unsurlar
Balık, Bahri, Cevher	Akıl, Can, Aşk

2.14.1. TUMBAT

Benzerlik ilgisi kara ehli ile deniz ehlinin birbiriyle mücadelesi ve aklın bu mücadeledeki belirleyici rolü üzerinden kurulmuştur. İlgisi uygun ve makuldür. Tezat sanatından istifadeyle ilgi daha da pekiştirilmiştir.

2.14.2. TOS

İnsan kendi nefisine karşı gönlünü, aklını ve canını dost edinmelidir.

2.15. On Beşinci Temsil: Âdem ve Şeytan

İkinci babın yedinci dasitanıdır. Nisa suresinin 79. ayeti tefsir edilir: “*Sana bir iyilik gelirse Allah'tan, kötülük gelirse kendindedir*”. Ayet tefsir edilirken Âdem mağfiretin, Şeytan mezelletin temsili olarak gösterilir. Âdem hatasını kendinden bilmiş, Şeytan ise Hakk'ı itham ederek bana bu günahı sen işlettin diyerek nefisini aklama yoluna sapmıştır:

İblis'e Âdem bahâne oldıdı / Âdem'e İblis havâle geldiği
Degmesi bir dürlü iş işlediler / Ol iş-ile suçlu oldılar bular
Birisi rahmet bulup geldi ilerü / Birisi la'net olup kaldı girü
Ne sebebdendir bularuñ hâlleri / İşid imdi niçedür ahvâlleri
Eydeven ger 'ışk-ıla diñler-iseñ / Diñleyüp söz ma'nisin añlar-ısañ
İblis eytdi senlüdür bu cümle iş / Senden alur kamu 'âlem perveriş
Sen ezelde bu işi düzmiş-idüñ / 'Arş üzre nüshasın yazmış-ıduñ
Her bir iş kim işlenür fitne senüñ / 'Âlem içre yöriyen fetvâ senüñ
Bu iş içre suçı ne ben miskinüñ / Emr ü takdîr ü dilek cümle senüñ
Böyle demek niçe söylemek olur / Bu suçı sen işledüñ demek olur
Çünkü suçı kendüzinden bilmedi / La'net içre kaldı rahmet bulmadı
Âdem eytdi yâ İlâhâ Rabbenâ / Suçlu oldum rahmet it ben miskine
Bilürem eksüklüyem suç işledüm / Kendü kendü nefsüme zulm eyledüm
Tevbe kıldum döndüm uş senden yaña / Kamu eksügüm-ile geldüm saña
Sen Rahîmsin hem Kerîmsin hem Gafûr / Hem Kadîmsin hem Mukîmsin hem
Sabûr
Ben bilürem suçumu kıldum günâh / Sen kerîmsin yarlığa iy Pâdişâh (879-
894)

Tablo 2.15. On Beşinci Temsilin Tarafları

Temsil Edenler	Temsil Edilenler
Âdem Şeytan	Mağfiret Mezelle
Âdem'e Ait Unsurlar	Mağfirete Ait Unsurlar
Tevazu, Pişmanlık, Tövbe, Rahmet	Af
Şeytan'a Ait Unsurlar	Mezellete Ait Unsurlar
Kibir, İtham, İsyân, Lanet	Ceza

2.15.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi işlenen bir cürme karşı sergilenen tavır üzerinden ve tezat sanatından istifadeyle kurulmuştur; ilgi uygun ve makuldür.

2.15.2. TOS

Eksikliğini bilen ve kibirlenmeyen affa nail olur.

2.16. On Altıncı Temsil: Âlem ve İnsan

İkinci babın sekizinci dasitanıdır. “Onlara alametlerimi hem dışlarında hem içlerinde göstereceğim, Fussilet 53” ve “Her şeyden de çift yarattık, Zariyat 49” ayetleri tefsir edilir. Bu dasitanda ikizli bir temsil söz konusudur. Âlem insanı, insan âlemi temsil eder. Âlemdeki her şeyin insanda da bulunduğu, insanın, bütün âlemi içinde barındıran küçük bir âlem olduğu belirtilir. Sonra bu fikri pekiştiren birçok temsile başvurulur:

Dünyada gök var-ısa sende gönül / Sen dahı ol gök gibi şöyle giñ ol

Dünyada yir var-ısa sende vücûd / Sen dahı ol yir gibi kılğıl sücûd

Dünyada gün varsa sende ehliyet / Dünyada dün varsa sende cehtiyet

Dünyada ‘arş varsa sende cân u dil / Dünyada ferş varsa sende âb u gil

Dünyada yaz varsa hem sende safâ / Dünyada kış var u hem sende cefâ
(920-924)

...

Dünyada bir dem gelür güneş togar / Bir sa‘at bulut olur yagmur yagar

Sende şâdî kopduğı ol nûr gibi / Kaygu bulut göz yaşı yagmur gibi

Dünyada hem berr ü hem bahr eyledi / Hem kuh u kuhsâr u hem nehr eyledi

Berr sende ten-durur hem bahr cân / Kûh u kuhsâr a‘zalardur nehr kan

Yirde gökde ne ki varsa sende var / Kimisi cânda vü kimi tende var (927-931)

Tablo 2.16. On Altıncı Temsilin Tarafları

Temsil Eden/Edilen	Temsil Edilen/Eden
İnsan	Âlem
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Gönül, Vücut, Ehliyet, Cehliyet, Can u Dil, Ab u Gil, Safa, Cefa, Şadi, Kaygu, Ten, Can, Uzuvar, Kan	Gök, Yer, Gün, Dün, Arş, Ferş, Yaz, Kış, Bulut, Berr, Bahr, Kuh u Kuhsar, Nehir

2.16.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi insanın küçük bir âlem, âleminse büyük bir insan olduğu fikrinden hareketle kurulmuştur; ilgi uygun ve makuldür. Temsil eden ile temsil edilene ait unsurlar arasındaki mütekalibiyet ilişkisine bakıldığında temsildeki bütünlük ve tutarlılık daha iyi görülebilir.

Gönül ile gök arasındaki benzerlik ilgisi genişlik üzerinden kurulmuştur, ilgi uygun ve makuldür.

Vücut ile yer arasındaki benzerlik ilgisi secde üzerinden kurulmuştur, ilgi uygun ve makuldür.

Ehliyet ile gün arasındaki benzerlik ilgisi aydınlık üzerinden kurulmuştur, ilgi uygun ve makuldür.

Cehliyet ile gece/dün arasındaki ilgi karanlık üzerinden kurulmuştur, ilgi uygun ve makuldür.

Can u dil ile arş arasındaki benzerlik ilgisi yükseklik üzerinden kurulmuştur; can u dilin nitelik ve mertebeye yüksekliğine vurgu yapılmıştır, ilgi uygun ve makuldür.

Ab u gil ile ferş arasındaki benzerlik ilgisi alçaklık üzerinden kurulmuştur, ilgi uygun ve makuldür.

Safa ile yaz arasındaki benzerlik ilgisi rahatlık üzerinden kurulmuştur, ilgi uygun ve makuldür.

Cefa ile kış arasındaki benzerlik ilgisi sıkıntı üzerinden kurulmuştur, ilgi uygun ve makuldür.

Sevinç/şadi ile güneş arasındaki benzerlik ilgisi nur üzerinden kurulmuştur, ilgi uygun ve makuldür.

Kaygu ile bulut arasındaki benzerlik ilgisi yağmur ve gözyaşı üzerinden kurulmuştur, ilgi uygun ve makuldür.

Ten ile kara/berr arasındaki benzerlik ilgisi maddilik/cismanilik üzerinden kurulmuştur, ilgi uygun ve makuldür.

Can ile deniz/bahr arasındaki benzerlik ilgisi enginlik/derinlik üzerinden kurulmuştur, ilgi uygun ve makuldür.

Uzuvlar ile kuh u kuhsar/dağ ve tepeler arasındaki benzerlik ilgisi uzuvların tendeki görünüşü ile dağ ve tepelerin zemindeki görünüşünün birbirine benzetilmesi üzerinden kurulmuştur; ilgi uygun ve makuldür.

Kan ile nehir arasındaki benzerlik ilgisi sıvılık üzerinden kurulmuştur, ilgi uygun ve makuldür.

2.16.2. TOS

İnsan âlemin, âlem insanın aynasıdır.

2.17. On Yedinci Temsil: Padişah

İkinci babın dokuzuncu dasitanıdır. Bir önceki dasitandaki fikirler daha da derinleştirilir. Âlemin büyük bir insan, insanın küçük bir âlem olduğu fikri yan tema olarak işlenmeye devam edilir. Bu bölüme yine *Risaletü'n-Nushiyye* ilham olmuş gibidir. Vücut şehrinde iki padişahın bulunduğu ve bunların bu şehirde hâkim olmak için sürekli savaştığı belirtilir. Akıl ve nefis iki padişaktır ve kendilerine tabi askerleri göndererek savaşır, birbirlerine üstünlük kurmak için mücadele eder, gönül mülkünü ele geçirmek isterler. Akıl padişahı iyiliğin, nefis padişahı kötülüğün temsilidir. İlim, ibret, taat, zikir, sefa, güzel ahlak, iman, kanaat, riyazet, cömertlik, ihlas, muhabbet, haya ve doğruluk aklın askerleridir. Bunlar iyiliğe ait unsurlar olarak akıl padişahına hizmet ederler. Kibir, kin, fisk, inkar, riya, cimrilik, hile, öfke, cehalet, çekememezlik, küfür, hile aldatma, gazap ve fitne ise nefsin askerleridir. Bunlar da kötülüğe ait unsurlar olarak nefis padişahına hizmet ederler. Akıl yenilince can bağına, nefis yenilince ten dağına çekilir. Bunlar iki kaledir. Gönül bazen akla

bazen nefse yüzünü döner. Bu dönüşleri nedeniyle adına kalp denilmiştir. Onu Hakk'a döndürecek, orada sabit tutacak bir rehber ihtiyacı vardır ki bunlar velilerdir. Veliler nefsi akla, akli Hakk'a uyduran kişilerdir. Onlardan medet istemek gerekir:

*Bunlar iksi birbirine dış biler / Birbirinüñ hükmini basmak diler
Bu ikinüñ orta yirinde gönül / Dartışurlar kim kılarlar anı kul
Bu gönül mülkin bular dutmak diler / Anda genc vardur anı utmak diler
Geh basar nefsi 'akıl serleşkeri / Ten tagından dagıdur bir bir eri
Geh basar 'aklı bu nefis eyler zelil / Leşkeri 'akluñ olur hór u hacil
Nefs sinuksa sığınur ten tagına / Bu 'akıl sinsa girer cân bâğına
Cism içinde her biri bu a'zalar / Nefs için key kal'alardur kal'alar
Çün 'akıl nefsi yüne vü nefis sina / Varur anda sığınur kal'asına
Cânda vardur 'akl-ıçun key tahtgâh / Kim 'akıl her dem aña getür penâh
Bu 'akıl sinsa girür ol tahtına / Meşgul olur kendü kendü vaktına
Ol anı yurd idinüpdür ol anı / Bunlar işler hayr-ıla şer olanı
Orta yirde bu gönül bir noktadur / Hiç kimesne bilemez kim bu nedür
Geh yönin 'akla dutar tâ'at kopar / Cümle a'zâ kul olur hakk'a tapar
Geh yönin nefse döner işler fesâd / Cümle hayr işler olur anda kesâd
Kalb anuñçun didi aña ulular / Kim bu şahsı hayra şerre ol ular
İki yüzlü oldugıçun adı kalb / Altına bakır katıldı oldu kalb
Bu gönül pes bir yire uysa gerek / Kim ola ol 'akl u nefsdan yigirek
'Akli hakk'a döndüre iş duydura / Leşkeriyle nefsi 'akla uydura
Kim-durur ol evliyâdur evliyâ / 'Akl u nefsi bunlar iltür Mevla'ya
Ger hak'a nefsüñ boyun virmez-ise / 'Akluñ eli nefsüñe irmez-ise
Dut ulular etegin iste meded / Kuvvet ire saña andan bî-'aded (993-1113)*

Tablo 2.17. On Yedinci Temsilin Tarafları

Temsil Edenler	Temsil Edilenler
Akıl Padişahı Nefis Padişahı	İyilik Kötülük
Akıl Padişahına Ait Unsurlar	İyiliğe Ait Unsurlar
Can Bağı Kalesi, Diş Bilemek, Tartışmak, Savaşmak, Yenmek, Sınmak, Sığınmak	İlim, İbret, Taat, Zikir, Sefa, Güzel Ahlak, İman, Kanaat, Riyazet, Kerem, İhlas, Muhabbet, Haya, Doğruluk, Taat (Hepsi akıl padişahına hizmet eden askerlerdir)
Nefis Padişahına Ait Unsurlar	Kötülüğe Ait Unsurlar
Ten Dağı Kalesi, Diş Bilemek, Tartışmak, Savaşmak, Yenmek, Sınmak, Sığınmak	Kibir, Kin, Fısk, İnkâr, Riya, Cimrilik, Hile, Öfke, Cehalet, Çekememezlik, Küfür, Aldatma, Gazap, Fitne, Fesat (Hepsi nefis padişahına hizmet eden askerlerdir)

2.17.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi gönül mülkünü ele geçirmek için gösterilen mücadele ve evliyanın bu mücadeledeki belirleyici rolü üzerinden kurulmuştur. Aklın iyi hasletlerden oluşan bir ordusu, nefsin kötü hasletlerden bir ordusu vardır. İkisinin daima çekiştiği tasavvur edilmiştir. Tasavvuf küçük cihadın mektebi olarak bilinir. Bu mektepte nefis ile mücadele ve mücahede etmenin yolları öğretilir. Âşık Paşa'nın sûfi olduğu da dikkate alındığında benzerlik ilgisi uygun ve makuldür. Ayrıca bu dasitan savaşa ve karmaşaya ilişkin bir tasavvur barındırdığından dönemin sosyal ve siyasî şartları göz önünde bulundurularak yorumlanmaya da müsaittir.

2.17.2. TOS

Evliyadan medet isteyen nefsiyle girdiği savaşı kazanacaktır.

2.18. On Sekizinci Temsil: Para

Üçüncü babın beşinci dasitanıdır. Üç çeşit nesneden bahsedilir ki bunlar paranın o devirdeki karşılığıdır: Pul, gümüş ve altın. Âşık Paşa dünyadaki her nesnin bu üç

nesne ile temin edilebileceğini belirtir. Pulun soğan ve tere gibi ucuz şeyleri almaya yeteceğini, gümüşün (akça) türlü nimetler almaya yetse de cevher (inci) alamayacağını, incinin ancak altınla alınabileceğini söyler:

Pul dilüñdür hem gümüş tendür 'ayân / Ol kızıl altun bilüñ cândur beyân

Ol kamu ni'met ki didümdi saña / Ya'ni uçmak ni'metidür baksañâ

Ol güher cân maksududur iy habîb / Aç kulaguñ uşbu sözden al nasîb

İrmeyesin maksuda bu dil-ile / Nitekim gevher alınmaz pul-ıla

Dil-ile dünyâ-durur ele gelen / Zîra kim az nesnedür dile gelen

Ten dahı ol maksuda irmez eli / Görnüdur kim ne kadardur ten hali

Ten 'amel kılsa aña uçmak gelür / Nitekim akça cihân mülkin alur

Ten ile maksûd ele girmeyiser / Hak cemâlin ten gözi görmeyiser

Cân gerekdür cân gerekdür cân gerek / Cân fidây kılson kime sultân gerek

Tâ ki cân harc olmayınça mutlaka / Bellü bilüñ kimsene irmez hak'a (1433-1443)

Tablo 2.18. On Sekizinci Temsilin Tarafları

Temsil Edenler	Temsil Edilenler
Pul Akça Altın	Dil Ten Can
Temsil Edenlere Ait Unsurlar	Temsil Edilenlere Ait Unsurlar
Dünyanın Ucuz Nimetleri, Dünyanın Çeşitli Nimetleri, Cevher	Sayılı Söz, Sayılı Ömür, Amel, Dünya, Uçmak, Cemalullah

2.18.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi kişinin sahip olduğu en değerli şeyi (can) feda etmeden ondan daha değerli bir şeyi (cemalullah) elde edemeyeceği üzerinden

kurulmuştur. Temsilin tarafları paranın türevleri olduğundan ilgi son derece uygun ve makuldür.

2.18.2. TOS

Canını Allah yolunda harcayanın kazancı cemalullah olacaktır.

2.19. On Dokuzuncu Temsil: Bahçe

Üçüncü babın yedinci dasitanıdır. Bahçe temsili üzerinden dünya hayatı anlatılır. Bir gün güçlü bir sultan büyük ihtişamlı bir bahçe kurmaya niyetlenir, vezir ve beylerine emir buyurarak bahçenin kurulması için harekete geçmelerini ister. İçinde envai çeşit yemişin bulunduğu bahçe kurulur. Sultan insanları toplayıp gruplar halinde bahçeye girmesini, kime ne gerekse ondan yemesini, her bir meyvenin neye yaradığını bildirmesini emreder. Fakat bunun bir imtihan olduğunu, yanılan ve nefesine hâkim olamayanların mağlup sayılacağını bildirir. Bahçıvanlar halkı üç grup halinde bahçeye sokar. Birinci grup bahçenin bir bölümünde meyveleri tadar ve yedikleri bu yemişlerin iyi olduğuna kanaat getirir, bahçenin diğer bölgelerine ve meyvelerine meyletmezler. Selamet içinde bahçeden çıkarlar. İkinci grup bahçenin bir bölümünde iyi meyveleri tadar fakat diğer meyvelerin de tadına bakmaktan nefislerini alıkoyamazlar; diğer meyvelerin zararlı olduğunu anladıklarında tövbe edip pişman olurlar. Bunlar da bahçeden sağ salım çıkarlar. Üçüncü grup iyi kötü demeden bahçenin her bölgesinden yemeye başlar, yararlı zararlı ayırmadan çatlayana kadar yerler. Nihayet marazlanırlar. Bahçıvanlar bunların iyileşmesi için tiryak getirir fakat bu grup o tiryakı da içmez ve bahçede ölüverirler:

Bu meseldin bir öğüt al iy kişi / Hâzırın gör n'eydürüz ol geçmişi

Sultan oldur kim yarattı 'âlemi / 'Âlem içinde döritdi âdemi

Begler ol hâslar-durur kim hakk-ıla / Dün ü gün ayrılmadın oldı bile

Ne ki hak işler-ise dir bunlara / 'Âkil-iseñ göñlüñi vir bunlara

Bagçevânlar uşbu mürşitler-durur / Kim bu halka eyü yavuz gösterür

Bagçe bu dünya-durur kim eyledi / Anuñ-ıla cümle halkı toyladı

Ol kim eytdüm bagçanuñ yemişleri / Eyü yavuz cümle dünyâ işleri

Tevbe ol tiryâka beñzer bilene / Kim Çalap'dan sıhhat irer kılana
Ol kavum kim girdilerdi bağçeye / Dünya halkıdur ki girdi dünyeye
Pâdişâh hükmi getürdi bunları / Kim belürdi her birinüñ hûları (1573-1582)

Tablo 2.19. On Dokuzuncu Temsilin Tarafları

Temsil Edenler	Temsil Edilenler
Sultan	Allah
Bahçe	Dünya
Bey	Haslar
Bahçıvan	Mürşit
Çeşitli Yemişler	Dünya İşleri
Tiryak	Tövbe

2.19.1. TUMBAT

Bu temsilde iki tane teşbih heyeti vardır; mütekabiliyet ilişkisine dayalı bütünlüklü bir temsil oluşturulmuştur. Temsil edenlerden herhangi biri esas alınarak diğerleri onun unsuru olarak tavsif edilememektedir. Sultan ile Allah, bahçe ile dünya, beyler ile seçkinler, bahçıvan ile mürşit, çeşitli yemişler ile dünya işleri, tiryak ile tövbe arasında uyumlu ve tutarlı bir temsil meydana getirilmiştir. Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi uygun ve makuldür.

Bir diğer temsil katmanında ise benzerlik ilgisi Allah'ın emir ve yasaklarına uyup uymamak üzerinden kurulmuştur. Bahçeye giren ahali arasında 1) emirlere uyan ve yasaklardan sakınan, 2) günah işlese de tövbe edip bağışlanan, 3) dünyaya aldanarak cehenneme müstahak olan üç grup bulunmaktadır. Bu üç grup sırasıyla Allah'ın rahmet, mağfiret ve adalet tecellilerini temsil ederler. Burada da benzerlik ilgisi uygun ve makuldür.

2.19.2. TOS

Dünyaya aldanmamak gerekir.

2.20. Yirminci Temsil: Taht

Üçüncü babın onuncu dasitanıdır. Allah'ın üç taht yarattığı belirtilerek taht/sultan temsiline başvurulmuştur. Birinci taht sultana, ikincisi âlime, üçüncüsü evliyaya aittir. Temsilde bir şeyi başka bir şeyin yerine ikame etme ve bir manaya kendine ait olmayan lafızlarla işaret etme esas olduğundan burada sultanı sultanın yerine ikame etmek ve sultanı sultan olarak ifade etmek temsil sayılamaz. Âlim ve evliya ise sultanın yerine ikame edilerek sultanı/tahtı temsilen kullanılmıştır:

Dünyada üç taht yarattı ol Celil / Kim bulara yok-durur olmak zelil (1703)

Birisi sultân-durur hükmi revân / Mahkum olur hükmine cümle cihân (1708)

Biri 'ilm ehli-durur kim şer'-ile / Dîn içinde hükm ider kıldan kıla (1711)

Hem birisi evliyâdur evliyâ / Bu gönül yüzün gerek bunlar yuya (1714)

Âlimin sahip olması gereken vasıflar vardır, bu vasıflara sahip değilse tahta/sultanlığa layık olamaz:

Evvel oldur kim ola 'ilmi tamâm / 'İlm içinde ma'lum ola her makâm

Bir suvâle bin cevâb hâzır ola / Müşkili hall itmege kâdir ola

Hem ikinci didüğün işleye ol / Didüğün dutmak olur key doğru yol

Didüğün kendü duta evvel kadem / hâlini irdeyüdura dem-be-dem

Hem üçinçi kâni' ola dünyaya / Ne ki hak viridi-y-ise şükr eyleye

Kim kanâ'at key ulu genc-hânedür / Hiç dükenmez harc idüp dürdânedür

Çün ola 'ilm ü 'amel ârâste / Hem kanâ'at kıla ol bî-vâsıta

Kamu 'âlem hükmine fermân ola / Şeksüz ol derdlülere dermân ola

Yohsa ger böyle degülse n'idiser / Kendü 'âcizdür kime hükm idiser (1745-1753)

Devamında evliyanın sahip olması gereken vasıflar sayılmıştır, bu vasıflara sahip değilse tahta/sultanlığa layık olamaz:

Üç nasîb bahş eyledi Allah aña / Tahtın ol kâyim dutar önnden soña
 Ger biri eksük olursa iş degül / Hiç nasîbsüz kişi yol varmış degül
 İşid imdi ol nasîb nedür 'ayân / Kim bilesin bu işi bellü beyân
 Evvel oldur kim bütün 'ışkı ola / Kim bu halkı döndüre hâldan hala
 Hem safâ ola ikinci hem arı / Arı gönülde olur Tañrı nuri
 Hem üçinçi duta Allah hulkını / Hulk-ıla hōş duta 'âlem halkını
 Çün ola 'ışkı bütün gönli safâ / Andan ola anda hulk-ı Mustafâ
 Pes gönülde ol kişi sultân-durur / Cümle 'âlem hükmüne fermân-durur
 Ger degülse böyle kim didüm tamâm / Gönül ilinde aña yokdur makâm
 Zîra kim sultânlığa lâyık degül / Evliyâ hâlinde ol bayık degül (1762-1771)

Tablo 2.20. Yirminci Temsilin Tarafları

Temsil Edenler	Temsil Edilen
Âlim Evliya	Taht/Sultanlık
Temsil Edenlere Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Kur'an-ı Kerim, İlim, Amel, Kanaat, Şükür, Mescit, Minber; Aşk, Safalı/Arı Gönül, Hulkullah, Kudret Dili	Hüküm, Ferman

2.20.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi din ve gönül sultanlığını elde etmenin gerektirdiği liyakate sahip olmak üzerinden kurulmuştur; ilgi uygun ve makuldür.

Âlimin din tahtına oturabilmesi için ilim, amel ve kanaat sahibi olması gerekir.

Evliyanın gönül tahtına oturabilmesi için aşk, safalı/arı gönül ve hulkullah sahibi olması gerekir.

Bu temsil liyakatin yanında hüküm sürmenin sınırlarıyla ilgilidir.

Sultanın hükmü dünya mülkünde yürür.

Âlimin hükmü din mülkünde yürür.

Evliyanın hükmü gönül mülkünde yürür.

Bu tahtlar içinde en üstün ve değerlisi gönül tahtıdır.

2.20.2. TOS

Liyakat makamın canıdır.

2.21. Yirmi Birinci Temsil: Vücut Uzuvarları

Dördüncü babın ikinci dasitanıdır. İnsanın ulvî ve suflî âlemi kendinde toplamış bir mescit olduğu, aklın dimağ minberinde mahlukata hutbe okuduğu anlatılır. Beden cami, dimağ minberdir ve bu camiide bütün nesnelere bulunmaktadır. Burada mescit ibadet yerinden ziyade toplanılan yer anlamında kullanılmıştır. Çeşitli ayetlere ve rivayetlere atıfla Allah'ın bu mesciti yaratma hikmetleri üzerinde durulur. Bir rivayete göre bu mescitin toprağını dıştaki melekler getirmiştir. Bir rivayete göre Hakk'ın peygamberlere gönderdiği melekler toprağı getirmiştir. Bir başka nakle göre Azrail'e emir verilmiş ve toprağı o hazırlamıştır. Bir diğer kavle göre ise Hak, kudret eli ile bütün mahlukatı toplamıştır. Bu rivayetlerin her birinin doğru olduğu söylenir ve her bir rivayet -sırasıyla- bir kavramla karşılanır: Rûyende, pûyende, gûyende, cûyende. Rûyende bitki gibi uzayıp süren anlamındadır, ayak ile temsil edilir, vücut evini taşıyan iki direktir. Pûyende hayvan gibi koşan anlamındadır, mide ve sırt ile temsil edilir, işi gücü yemek içmek uyumaktır. Gûyende söyleyici anlamındadır, sîne ile temsil edilir, ilim ve hikmet orada bulunur, göğüs dile kadar uzandığı gibi ilim, marifet ve hikmet de sineden kopar, dile konar. İnsanı insan kılan dili kullanma becerisi, söz söyleyebilme yetisidir. Cûyende, akıcı ve melek gibi maddesiz olan anlamındadır, baş ile temsil edilir, melekler gibi bazen gökte bazen yerde seyrane eder; ne kadar mana hikmet varsa arayıp bulur, hayatını ancak böyle idame ettirir. Sonra yukarıdaki rivayetlere göre canın nasıl alınacağı ayetlerle anlatılır. Birinci rivayete karşılık olarak "Onlar meleklerin selamı sizin üzerine olsun; yaptığımız iyi işlere karşılık cennete girin diye, iyilikle canlarını aldıkları kimselerdir. Nahl 32" ayeti aktarılır. İkinci rivayete karşılık olarak "Nihayet birinize ölüm geldi mi elçilerimiz, can almakla görevli melekler, onun canını alırlar. Enam 61" ayeti aktarılır. Üçüncü rivayete karşılık olarak "De ki: Size vekil kılınan ölüm meleği

canınızı alacak. Secde 11” ayeti aktarılır. Dördüncü rivayete karşılık olarak “Allah, ölüm vakitleri geldiğinde insanları vefat ettirir, ölmeyenleri de uykularında ölmüş gibi yapar. Zümer 42” ayeti aktarılır.

İşid imdi her birinüñ adını / Kim bilesin uşbu sözüñ dadını
Cism içinde dördi dutdı dört makâm / Anuñ-ıla bu beden oldu tamâm
Görseñüz rüyendedür uşbu ayah / Tâ aña degin ki olmışdur dü şâh
Eyle san iki direk durmuş-durur / Bu surat evini götürmüş-durur
Hem ayakdan yokaru püşt ü şikem / Ne’ydügin diñler-iseñ eydivirem
Bu şikem püyendedür hayvân gibi / Yimek ü içmekdür anuñ mansıbı
Şehvet ü hırs u hevesdür pîşesi / Yok-durur ayruk anuñ endîşesi
Çün şikemden geçdi gör uşbu sine / Neye beñzer dirliği vü hûsı ne
Dile degin bu sine güyendedür / Anuñ-ıçun ‘ilm ü hikmet andadur
Zıra kim olmuş-durur âdem-sıfat / Söyledügi cümle ‘ilm ü ma‘rifet
Zikr ü tesbîhü temennâdur işi / Âdemînüñ pes dahı nedür işi
Sîneden söz çün kopar konar dile / Dil anı ma‘lum kılur kıldan kıla
Âdemî bu söz-ile oldu şerîf / Söz içinde hâsa kim olsa zarîf
Çünkü dilden geçdi menzil oldu baş / Pes bilüñ cüyende milki oldu baş
Şol firîştehler gibi kim dem-be-dem / Gâh urur yirde vü geh gökde kadem
Yirde gökde ne ki varsa seyr ider / Bir işit kim seyr içinde ol n’ider
Ne ki ma’nî var-ısa ister bulur / Dirliği cüyendenüñ böyle olur (1890-1907)

Tablo 2.21. Yirmi Birinci Temsilin Tarafları

Temsil Edenler	Temsil Edilenler
Ayak Karın ile Sırt Sîne Baş	Rûyende Pûyende Gûyende Cûyende
Temsil Edenlere Ait Unsurlar	Temsil Edilenlere Ait Unsurlar
Direk, Taşıyıcı Yeme İçme, Şehvet, Hırs, Heves İlim, Hikmet, Marifet, Zikir Seyir, Mana	Direk, Taşıyıcı Yeme İçme, Şehvet, Hırs, Heves İlim, Hikmet, Marifet, Zikir Seyir, Mana

2.21.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi en alt mertebede ayak, bir üstünde karın ile sırt, en üstün bir altında sîne ve en üstte baş olacak şekilde, insan vücudu ve mertebeleri aşağıdan yukarı doğru tasavvur edilerek kurulmuştur. İlgi uygun ve makul gibi görünse de rûyende, pûyende, gûyende, cûyende gibi bilinmedik soyut tabirlerin bulunması ve zihinde güçlü tedailer uyandırmaması temsilin zayıf kalmasına sebep olmuştur.

2.21.2. TOS

İnsan ulvî ve suflî âlemi kendinde barındırır.

2.22. Yirmi İkinci Temsil: Mevsim

Dördüncü babın üçüncü dasitanıdır. “Senelerin, sayıların hesabını bilesiniz. İsrâ 12” ayeti tefsir edilir. Mevsimler insan ömrünü temsilen kullanılır. Buna göre insanın ömrü ortalama seksen yıldır ve her mevsim yirmi yıla tekabül eder. Mevsimler ile ömür arasındaki benzerlikler ifade edilir ve ömrün iyi değerlendirilmesi salık verilir:

*Fasl-ı evvel kim yigirmi yıl-durur / Şol yazuñ üç ayına kâbil-durur
Ol üç ayda ne ki 'âlemde olur / Cisme bu yigirmi yılda ol gelür
Görseñüz sûret biter boy uzanur / Et tolar u renk gelür yüz bezenür
Ne işidürse kişi anı dutar / Nitekim yazın düşen şol dem biter
Boy u süñük artar u ilik dolar / Ferr ü şâdî açılır beñzi güler
Bu yigirmi yıl surat böyle olur / Anuñ-ıçun yaza ol kâbil gelür
Geçdi andan geldi yigirmi dahı / İmdi gel anuñ dahı 'ilmin ohı
Uşbu yigirmi dahı gör niçedür / İşid imdi kim hikâyet nitedür
Sûret anda kâyim ü muhkem olur / Hôş fasıl hôş mevsüm ü hôş dem olur
Gizlü kalmaz 'ilm ü san'at fethü cûd / Hôş ganîmet alur ol dem bu vücûd
Âdemînuñ içi taşı bay olur / Eyle sankim yıl içinde yay olur
'İşret ü şâdî vü kuvvet had alur / Zîra kim kırk yaş ulu menzil olur
Bu beden kırka degin böyle gider / Çünkü kırkdan geçdi bu kez gör n'ider
Çünkü kırkdan geçdi geldi altmışa / Ol yigirmi yıl dahı düşdi işe
Anuñ içinde dahı gör hâl niçe / Diñle imdi eydeyüm uçdan uça
Cümle iş anda dutar hadd u karâr / Sûret olur her bir işde pâyidâr
'Akli kâmil re'yi muhkem mâlı çok / Dutmuş olur kişi anda var u yok
Muhkem olur ol zamân 'akl u bilü / 'İlm ü hikmet cân gönül olmuş tolu
Ne ki cevher var-ısa bellü beyân / Gizlü kalmaz cümlesi görnür 'ayân
Her bir a'zâ bir hüner issi olur / Kırkdan altmışa degin böyle olur
Nitekim şol güz güninde hâs u 'âm / Ni'mete batmış olur her bir makâm
Ol zamânda âdemî böyle olur / Çün geçer ol dem işit kim ne gelür
Geçdi altmışdan çü vardı seksene / Anda dirlik kış degül midür ya ne
Görseñz kim dürlü cevher dökilür / Saç u sakal agarur bil bükilür
A'zalardan gider ol dürlü hüner / Sûretüing şekli azar rengi döner
Gussa vü teşvîş ü kaygu ol zamân / Şâdılıktan artuk olur bî-gümân*

Mihr ü şefkat 'ışk u bâzî kem olur / Ma 'de içinde sovk muhkem olur
Nitekim kışuñ düni artuk-durur / Aydınından karañusu çok-durur
Yiñmiş olur ıssısın ol zemherîr / Şuña beñzer âdemî çüñkim karır
Kocalık bilüñ şuña mânend olur / Anuñ-ıçun hâlleri beñdeş gelür
Kimse kim oğlan-iken oyun kova / Çün yigit ola yimek içmek seve
Kedhudâ oldukda dünyâ ked ider / Kocalıçak Tañrı anı redd ider (1989-2020)

Tablo 2.22. Yirmi İkinci Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Mevsim	Ömür
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Bahar, Yaz, Güz, Kış	Çocukluk, Yiğitlik, Kedhudalık (Yetişkinlik), Kocalık

2.22.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi mevsimlere ait oluş ve hareketler ile ömrün dönemlerine ait oluş ve hareketlerin bağdaştırılması yoluyla kurulmuştur; ilgi uygun ve makuldür. Ömür ve mevsim zamanla ilgili kavramlar olduğundan burada tenasüp sanatına başvurulduğundan da bahsedilebilir.

2.22.2. TOS

Ömür ölüme bir hazırlıktır ve ömrün her dönemi ilahi rızayı kazandıracak fırsatlarla doludur.

2.23. Yirmi Üçüncü Temsil: Dört Varlık

Dördüncü babın beşinci dasitanıdır. Bitki, hayvan, insan ve melek insandaki mertebelerin temsili olarak kullanılırlar. Bu temsil üzerinden insandan beklenen bazı davranışlar anlatılır. Buna göre melek, yani akıl en üst mertebedir. Bu mertebedeki

insanlar daima Allah'ı zikir ve yarattıklarını fikir ederler, insanların halinden anlar, ihtiyaçlarını onlar söylemeden giderirler. İnsan, yani can bir alt mertebedir. Bu mertebedekiler, insanların ihtiyaçlarını söylendiği vakit karşılayan ve seçkin insanların sözünü tutan insanlardır. Hayvan, yani nefis en alttan önceki mertebedir. Bu mertebedekiler söz tutmayan, baskı, zorlama ve dayak ile iş yapan kimselerdir. Bitki, yani ten en alt mertebedir. Bunlar sözden de zordan da anlamaz; ne kendilerine ne kimseye faydaları vardır. Akıbetleri ot gibi ateşe atılmak olacaktır:

Ol nebât cismüñ degül mi kim biter / Ger timâr itmez-iseñ bir dem yiter

Ol ki hayvândur senüñ nefsüñ-durur / Kim yüküñ dartar saña kuvvet virür

Ol biri kim anuñ insândur adı / Şol-durur ol sende kim cândur adı

Ol melek kim vasfın eytdümdi saña / Şol senüñ 'akluñ-durur ol görseñe
(2135-2138)

Tablo 2.23. Yirmi Üçüncü Temsilin Tarafları

Temsil Edenler	Temsil Edilenler
Melek	Akıl
İnsan	Can
Hayvan	Nefis
Nebat	Ten

2.23.1. TUMBAT

Ondokuzuncu temsil için söylediklerimiz bu temsil için de geçerlidir. Bu temsilde iki tane teşbih heyeti vardır; mütekabiliyet ilişkisine dayalı bütünlüklü bir temsil oluşturulmuştur. Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi insanın sahip olabileceği dört mertebe ve bu mertebenin gerektirdiği davranışları sergilemesi üzerinden kurulmuştur; mertebeler latiften kesife doğru melek>insan>hayvan>bitki şeklinde bir seyir izler. İlgi uygun ve makuldür.

2.23.2. TOS

Yaratılanların ihtiyacını gideren kişi Yaratıcı ile yakınlık hasıl eder.

2.24. Yirmi Dördüncü Temsil: Şehir ve Kapı

Dördüncü babın altıncı dasitanıdır. Şehir ve kapı temsillerine başvurulur. Yer ile gök birer ülkeye, insan ise bu iki ülke arasında bir yola benzer. Bu yol üzerinde bir şehir kurulmuştur: Vücut (suret) şehri. Şehir içinde bir taht vardır ki buraya Allah'ın emirleri hâkimdir. Can Allah'ın mülküdür, gönül Hak hazinelerinin bulunduğu yerdir. Akıl bir ölçek, yüksek anlayış ise bir kâsedir. Şehirde dört kapı vardır, cümle yer ve gök ehli bu kapılardan girer çıkar. Bu kapılar göz, kulak, dil ve el (parmaklar)dir:

*Âdemîde dörd kapu var rehğüzer / Yir ü gök ehli gelür andan geçer
Eyle san bir dü der kervânsarây / Kâruvân durmaz geçer yıl on iki ay
Yir ü gök degme biri bir il gibi / Orta yirde âdemî bir yol gibi
Yol üzere bu surat bir şehri ulu / Kim gelür andan geçer uslu delü
Şehr içinde var-durur bir tahtgâh / Hâkim ol taht üstine hükmi-î İlâh
Cân anuñ mülki gönül genc-hânesi / 'Akl keyyâli fehim peymânesi
Bu surat şehri makâmdur mu'teber / Ger niçe kim görünürse muhtasar
Bu şehirde dört kapu vardur 'ayân / Adlu adıyla diyem bellü beyân
Birisi gözdür biri kulak-durur / Birisi dildür biri barmak-durur (2187-2195)*

Bu kapılardan giren iyi kötü ne varsa evvela akla arz edilir, sonra cana. Kimi gözden girip elden çıkar, kimi ise kulaktan girip dilden çıkar. Gözün gördüğünü el işler, kulağın işittiğini dil söyler. Göz suretleri ve nesnelere can mülküne ulaştırır, el ise onu cihan mülküne taşır. Kulak sözü gönle iletir; söz ise tekrar gönülden dile gelir. Burada mümin ve münafık arasında mukayese yapılır; görmek, işitmek, işlemek ve söylemek hususunda birbirlerinden farkları belirtilir. Görmek ve işitmek konusunda mümin ile münafık farksızdır. Yani göz ve kulak kapısı herkes için her şeye açıktır. Fark, işlemek ve söylemekte ortaya çıkar. Yani göz ve kulak kapısından giren el ve

dil kapısından aynı şekilde çıkmaz; müminin işleyişi ve söyleyişi münafıktan daha iyi ve üstündür.

Tablo 2.24. Yirmi Dördüncü Temsilin Tarafları

Temsil Edenler	Temsil Edilenler
Şehir Kapı	Vücut Uzuvlar
Şehre Ait Unsurlar	Vücuda Ait Unsurlar
Kervansaray, Yol, Taht, Mülk, Gençhane, Keyyal (Ölçek), Peymane	Can, Gönül, Akıl, Fehim
Kapıya Ait Unsurlar	Uzuvlara Ait Unsurlar
Girmek, Çıkmak	Göz, Kulak, Dil, El (Parmaklar) Görmek, İşitmek, Konuşmak, İşlemek

2.24.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi mümin ve münafığın eylem ve söylemlerinin niteliği gözetilerek kurulmuş; müminin sahip olduğu fehim ve imanın belirleyiciliği üzerinde durulmuştur. Müminin göz ve kulak kapısından giren her şeyin el ve dil kapısından dürüstçe çıktığı; çünkü bu kapılardan girenlerin evvela akıl ve cana arz edildiği, müminin sahip olduğu fehim ve imanın eylem ve söylemlerini dürüst hâle getirdiği; buna karşın münafığın göz ve kulak kapısından girenin el ve dil kapısından çıkarken bozulduğu, çünkü onun iman ve fehimden yoksun bulunup küfre meyilli olduğu, bu yüzden de eylem ve söylemlerinin bozulduğu tasavvur edilmiştir. İlgi uygun ve makuldür.

2.24.2. TOS

Mümini münafıktan ayıran söz ve davranışlarındaki doğruluktur.

2.25. Yirmi Beşinci Temsil: Gönül

Dördüncü babın yedinci dasitanıdır. “Kendini koruyanlara vaat edilmiş olan cennetin örneği şunlardır, Muhammed 15” ayeti tefsir edilir ve bedenlerin yaratılmasından önce gönlün cennete benzer bir şekilde yaratıldığı anlatılır. Gönül cennetin mukabili olarak ele alınır. Cennetteki su, süt, bal ve şaraptan ırmakların gönülde neye tekabül ettiği açıklanır:

Hem didüm dörd ırmag ol uçmakda var / Dâyimâ eksilmedin anda akar

Uş gönülde akadur dördi bile / Diñle imdi eydeyüm kıldan kıla

Anda bir ırmag sudur bundağı seyr / Kim ne mescit kor ne büthâne ne deyr

Anda birsi hamr u bunda ma'rifet / Kim bu cânı serhoş eyler mey-sıfat

Anda bir ırmag sütdür bunda 'ilm / Ol biri kim anda baldur bunda hilm

Çün gönül hiç şeksüzün uçmak-durur / Pes bular her biri bir ırmak-durur

(2304-2309)

Buna göre Allah dört ırmağı iki zümreye bahşetmiştir: Su ve şarap ırmağı dervişlere, süt ile bal ırmağı âlimlere mahsustur. Dervişlerin yalnızca su ve şaraptan birisiyle yetinmesi uygun olmaz; su ile yalnızca susuzluk giderilir, lezzet alınmaz. Su katılmadan içilen şarap da fayda vermez, keskindir, mideyi yakar, sağ insanı hasta eder. Bu ikisinin birlikte olması gerekir. Allah'a yönelen derviş bu yola ayık çıkar, sonrasında esriyip kendinden geçer.

Süt ve bal ırmağı bahşedilmiş olan âlimlerin de yalnızca bunlardan biriyle yetinmesi uygun değildir. İlim hilimsiz maksadını yerine getiremez; âlim hilimden mahrum bulunursa sözünü dinletemez, böyle ilimden zulüm bile hâsıl olabilir. İlim olmaz hilim bulunursa o kişinin dini çabucak yıkılır. İlimsiz hilim ehlini kimse ciddiye almaz ve sözünü kabul etmez. Halk ikisine birden sahip olan âlimlerin sözünü tutar.

Eğer bu dört ırmak bir kişinin gönlünde bulunursa o kişi zamanın kutbu, en büyük âlimi ve velisidir. O kişi âleme rahmet olur. İşte böylesi gönül cennettir. Bu gönle girmek gerekir zira Hak böyle gönüllere doğar, tecelli eder.

Tablo 2.25. Yirmi Beşinci Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Gönül	Uçmak
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Seyr, Marifet, İlim, Hilim	Su, Şarap, Süt ve Bal Irmakları

2.25.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi gönül ve cennete ait unsurların, derviş ve âlimlerde olması gereken niteliklere karşılık gelecek şekilde tasavvur edilmesiyle kurulmuştur. Bu ilgide tasavvufta gönle verilen değer belirleyici olmuştur. Mutasavvıflara göre gönül Hakk'ın tecelligahıdır, gönlü Hak dışındaki her şeyden tasfiye edip temizlemek gerekir. Temiz ve tecellilere açık gönül cennetten yeğdir. Bunu zaten Âşık Paşa dasitanın başında belirtmiştir: “*‘Âlemüñ gönülidür uçmak gögsi gög / ‘Âlemi ko uçmağı ko gönüli ög / Gönüli hak kendüzi-y-içün eyledi / İstesünler beni gönülide didi*” (2290-2291).

Dolayısıyla ilgi uygun ve makuldür.

2.25.2. TOS

Bu dünyada cenneti yaşamının yolu velilerin gönlüne girmektir.

2.26. Yirmi Altıncı Temsil: Üç Oğul

Dördüncü babın sekizinci dasitanıdır. Yiğitliğe ulaşan bir kişinin dört unsurdan dört oğlunun doğacağı belirtilir. Biri maldan doğan oğuldur; mescit, medrese, köprü, kervansaray gibi yapılar inşa edilirse bu oğul atasını daima hayırla andırır. Bir diğer oğul nefisten türer; baba gider yerini o alır, evlat babasının adıyla anılır. Soyu sopusu iyi olan babasının adını devam ettirir. Bu oğul hakiki anlamıyla kullanıldığı için temsil kapsamına girmez. Bir başka oğul daha vardır ki o candan doğan kitaplardır. Bütün kitaplar candan doğmuştur. Gece gündüz sohbet ile halkı bilgilendirir, aydınlatırlar. Bir oğul da insanın zatından doğmuştur. Bu çıranın çıradan yanması gibidir; şeyhinin/hocasının elinde yetişen halifedir, onun yolunu devam ettirir.

Kişinin yeyip içtiği helâl ise gönlü pas tutmaz ve böyle hayırlı oğullar meydana getirir. Haram ise tam tersi olur. Dünyaya böylesi oğullar meydana getiren ölse bile aslında diridir; ölümler dünyada oğlu kalmayanlardır:

*Bir ogul oldur ki mâlından dogar / Şöyle kim mâlın döker mescit yapar
Medrese hem köpri hem kârvânsarây / Ataya alkış ider yıl on iki ay
Zîra mâlından dogan ogli-durur / Anuñ-ıçun ata adın añdurur (2363-2365)*

*Bir ogul oldur kim ol cândan gelür / Ata bu mülkden gider ogli kalur
Dün ü gündüz sohbet ider halk-ıla / Atasınıñ adı kendüyle bile
Ol ogul uşbu kitâblardur ‘ayân / Atasını bildürür bellü beyân
Her kitâb kim dünyada kalmış-durur / Cümlesi cândan dogup gelmiş-durur
Pes bu söz cân oghdur hiç şeksüzün / Ma ‘niye bak kim göresin cân yüzün
Bir ogul oldur ki zâtından iner / Şol çerâglar kim çırâğından yanar
Oghdur zâtından inmiş şeyhüñ ol / Ger sürerse şeyhi gibi dogru yol
Bu halîfe kim kopar erden kopar / Ol ere ‘âşık olan aña tapar
Zîra kim ogli anuñ bayıkdur ol / Aña ogul olmaga lâyıkdur ol
Şeyhi gider dünyadan bunlar kalur / Şeyh yolu niçeydügin ma ‘lüm kılur
Kimsenüñ kim hoş halâldur lokması / Hem dahı gitmiş-durur göñli pası
Ger kala ol kişiden bu dörd ogul / Olmaya hiç dirliğinde bî-usûl (2369-2380)*

Tablo 2.26. Yirmi Altıncı Temsilin Tarafları

Temsil Edenler	Temsil Edilen
Hayrat Kitap Halife	Oğul
Temsil Edenlere Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Cami, Medrese, Köprü, Kervansaray İlim, Sohbet Çıra, Ateş, Şeyh	Mal Can Zat

2.26.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi eser-müessir ilişkisi ve helal rızkın önemi üzerinden kurulmuştur. İlgi uygun ve makuldür.

Hayrat maldan doğan oğlu temsil eder.

Kitap candan doğan oğlu temsil eder.

Halife zattan doğan oğlu temsil eder.

2.26.2. TOS

İnsanın, insan dışında evlatlar edinmesi de mümkündür.

2.27. Yirmi Yedinci Temsil: İşret Meclisi

Dördüncü babın dokuzuncu dasitanıdır. İşret temsili üzerinden insanın ömrü (dirliği) anlatılır. Bu üst temsildir. Bunun yanında bahçe âlemi, saray dünyayı, taht vücudu, padişah canı, vezir aklı, saki nefsi, kadeh iştahı, bâde hâli, dört unsur (toprak, yel, ateş ve su) ise padişahın arkadaşlarını temsil eder. Buna göre akıl, padişah için bir işret meclisi tertip eder. Padişah, arkadaşlarıyla yer içer eğlenir. Kırk yıl boyunca hoş geçim içinde olurlar fakat sonra dirlik ve düzenlikleri bozulmaya başlar çünkü sarhoş olmuşlardır ve her biri aslına rücu etmek ister. İlk huzursuzluğu toprak başlatır zira o tabiatı gereği ağır ve üşengeçtir. Akıl toprağın huzursuzluğunu gidermek için ona bir

ilaç yapıp içirir, toprak tekrar meclise dönüp arkadaşlarıyla yoldaşlığını sürdürür. Bu defa yel sarhoş olup kendinden geçerek huzursuzluk çıkarır, aslına rücu etmek ve meclisi yıkmak ister. Vücudun öksürüp aksırması, kolların ve dizlerin ağrması gibi durumlar işte bundandır. Akıl yeli iyileştirmek ve yeniden meclise dâhil etmek için ilaç yapar. Yel meclise döner fakat bu sefer ateş fitne çıkarır, bazen vücudu bırakır bazen sıkar, bazen dimağı kurutur bazen akılı zayıflatır, bazen kızamıkla içini yakar bazen de sarılıkla rengini değiştirir. Akıl buna da bir ilaç yaparak sakinleştirir, gitmekten alıkoyar. Bu kez su mest olarak huzurluk çıkarır, kendine yerli yerince yol yapıp dışarı sızmaya çalışır; bazen gözden, bazen burundan, bazen idrar yoluyla bazen de ter olarak dışarı çıkar. Su aslına rücu etmek ister. Su hayattır, o giderse hayat kalmaz, meclis dağılır; bu yüzden akıl bir ilaç yaparak onu tedavi eder ve meclise döndürür. Gel gelelim bu defa huzursuzluğu sultan çıkarır, can bedeni terk etmek niyetindedir. İşte akıl buna ermez, derman bulamaz. Çünkü bu eceldir, ecelin devası yoktur. Padişah meclisi dağıtınca hizmetçilere söz düşmez; ateş ateşe, su suya, yel yele kavuşur, toprak da toprak ile kalır. Her şey aslına rücu eder:

Uşbu 'âlem bağçadur dünyâ sarây / Bu sarâyda kim ganîdür kim gedây

Her sarâyda bu surat bir taht-durur / Tahtı issüz görme sultân oturur

Kanda kim taht var-ısa sultânı var / Nitekim her bir vücûduñ cânı var

Dörd harîf düzlüp-durur sultân-ıla / Ya 'ni toprak yil ü od su cân-ıla

Cân oturmuşdur surat tahtında hōş / Tapuda ol dörd harîf durmuşdur uş

Dâyimâ bunlar bile 'işret kılır / Cân oturmuş ayruğı hidmet kılır

Dün ü gün meşgûl olur bunda bular / Bu hayât 'ayşın sürer tende bular

'Akl oturmuş bezm düzmiş ortada / Hem vezîr ü hem nâyib hem kethudâ

Nefsi gör kim bunlara sâkî olur / Hem şarâbuñ lezzetin ilk ol alur

Sâki nefis ü sagrak işdeh bâde hâl / Bâdiye bu rûz u hefte mâh u sâl

Bu hayât hâliyle bunlar 'ayş ider / Eyü yavuz ne ki gelse nûş ider (2415-2425)

Tablo 2.27. Yirmi Yedinci Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
İşret Meclisi	Ömür/Dirlik
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Bahçe, Saray, Taht, Padişah, Vezir, Saki, Kadeh, Bade, Padişahın Arkadaşları	Âlem, Dünya, Vücut, Can, Akıl, Nefis, İştah, Hâl, Toprak, Yel, Ateş, Su

2.27.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi padişah ve vezirin sarayda kurulan bir işret meclisinde oynadığı belirleyici rol ile akıl ve canın insan hayatında oynadığı belirleyici rol bağdaştırılarak kurulmuştur. Vezir saraydaki işleri nasıl tertip ederse akıl da bülûğ çağından sonra insan hayatındaki işleri tertipler. Canın akıl, aklın ise ömür üzerindeki etkisi reşit olduktan sonra başlar. Reşit olmadan yaşanan ömrün farkına varılmaz. Bu yüzden çocukluk bir gerçekliğin ötesinde âdeta hayal ve rüya gibidir. Türkçede bir şeyi istediğimizde “Canımız istedi” deriz. Can ve nefis ister, akıl yaptırır. Burada da işreti padişah yani can istemiş, akıl yani vezir tertiplemiştir. İlgi son derece uygun ve makuldür. Birçok unsurdan meydana gelen bu kapsamlı temsil *Garibnâme*'deki en güzel temsillerden biridir.

2.27.2. TOS

Her şey aslına dönecektir.

2.28. Yirmi Sekizinci Temsil: Dört Uzun ve Dört Peygamber

Dördüncü babın onuncu dasitanıdır. Yirmi birinci temsilin şerhidir. Benzer bir tasavvurla konu biraz daha etraflı şekilde anlatılır. Dört unsurdan dört şey ortaya çıkmıştır: Bitki, hayvan, insan ve melek. Bunlar sırasıyla ten, nefis, can ve akla tekabül etmektedir. Baş, meleğe mülk verilmiştir, aklın yeridir; göğüs insana mülk verilmiştir, canın yeridir; bel ile karın (mide) hayvana mülk verilmiştir, nefsin yeridir; ayaklar ise bitkiye mülk verilmiş, Âdem'in temeli bu dört şeyle atılmıştır. Burada “Sizin yaratılışınız, dirilişiniz ancak tek bir kişinininki gibidir. Lokman 28”

ayeti tefsir edilir. Hz. Âdem bütün insanların atası olduğundan bütün insanları belinde taşımış ve hepsine ayak vazifesi görmüştür; bu yüzden ona bitki gibi uzamak düşmüştür. Boyu çok büyük olduğundan bitki mülküne hükmetmiştir. Hz. Musa hayvan mülküne hükmetmiştir; elinde asasıyla yaz kış çobanlık etmiştir. O tek bir insanın karnı gibidir; onun kavminin hayvanlığı çok olduğundan Hz. Musa da bunların çobanıydı. Bu yüzden onun esasına mucizeler bahşedilmiştir. Hz. İsa'ya konuşmak verilmiştir, henüz beşikte iken konuşmuştur; bu yüzden o tek bir insanın göğsü gibidir. Çünkü sözün tamamı göğüste olur, göğüsten dile çıkar. Hz. İsa insan mülküne hâkimdir. Melek mülküne hâkim olansa Muhammed Mustafa (sav)'dır. İlmin evveli ve ahiri ona öğretildiğinden o insandaki başa tekabül eder; akıl ve saadet ona verilmiştir. İnsanda tek akıl vardır, o ise akl-ı kül'dür. Onun gelmesi ile vücut, din ve insanlık tamamlanmıştır. Bütün enbiyanın aslı odur; evliya ondan çıkan dallar gibidir:

Her biriniñ adını eydem saña / Diñle imdi niçedür öñden soña
Biriniñ adın nebât eydür 'ulûm / Birini hõd hayvan eydür bu dilüm
Birisi insân-durur bellü beyân / Hem melekdür birisi bilgil 'ayân
Ya 'ni tendür nefis ü cân u 'akl-ıla / Sûret oldı dördü bir yirde bile
Ol melek insân u hayvân u nebât / Bu suratda her biri dutdı sebât
Her biriniñ yirini eydem 'ayân / İşid imdi niçedür bellü beyân
Başu gör kim yir idinmiş ol melek / Ya 'ni 'aklun tahtı andadur dölek
Göksi gör insân-ıçun oldı sarây / Ya 'ni cân anda olur yıl on iki ay
Bil ü karın oldı mülk hayvâna hem / Ya 'ni kim nefis tahtıdur püşt ü şikem
Bu ayaklar hõd nebâta dek-durur / Ya 'ni direkdür bu mülki götürür
Pes melek insân u hayvân u nebât / 'Akl u cân u nefis ü ten düzdi hayât
Âdemüñ bünyâdını ol pâdişâh / Uşbu dörd nesneden urdı ol İlâh
Şöyle kim her birini eytdüm saña / Şerhi birle takririn öñden soña
Yine eydem 'ışk-ıla diñler-iseñ / Diñleyüp söz ma 'ninin añlar-ısañ
Bu ayak geldi nebâta beñzedi / Anuñ-ıçun bitdi şöyle uzadı

*Hem bu karın oldu ol hayvân yiri / Görseñüz kaplapdur anı bir deri
 Göküs oldu hōş sarây insân-ıçun / Bu yürek anda makâmdur cân-ıçun
 Göksi gör kim niçe muhkem eyledi / Dörd yañadın berk süñükle kapladı
 İlle baş oldu melek mülki tamâm / Anuñ-ıçun dutdı ‘akl anda makâm
 Başı muhkem kal ‘a kıldı ol İlâh / Baş içinde virdi ‘akla tahtgâh
 Ya ‘ni ol mülk-i melekdür şeksüzün / Her kim andan bakdı gördi dōst yüzün
 Çün bu iş böyle tamâm oldu dürüst / Hōş yaradıldı beden çâlâk ü çüst
 (2483-2504)*

Tablo 2.28. Yirmi Sekizinci Temsilin Tarafları

Temsil Edenler				Temsil Edilenler			
Ayak	Karın	Göğüs	Baş	Hız. Âdem	Hız. Musa	Hız. İsa	Hız. Muhammed
Temsil Edenlere Ait Unsurlar				Temsil Edilenlere Ait Unsurlar			
Ten	Nefis	Can	Akıl	Nebat Rûyende Uzunluk	Hayvan Pûyende Çobanlık	İnsan Gûyende Konuşma	Melek Cûyende Akl-ı Kül

2.28.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi dört peygamber ve dört uzvun eşleştirilmesi yoluyla insan vücudu üzerinden kurulmuş; insanlığın ve dinin kemale erdiği vurgulanmıştır. İlgisi uygun ve makuldür. Bunun yanında Hz. Âdem’in bitkiye benzetildiği kısım “Allah, sizi (babanız Âdem’i) yerden (bitki bitirir gibi) bitirdi (Nuh 17)” ayetine bir telmihtir.

2.28.2. TOS

Hız. Peygamber (sav) bütün insanların ve peygamberlerin reisidir.

2.29. Yirmi Dokuzuncu Temsil: Koz (Ceviz)

Beşinci babın biricinci dasitanıdır. Bu dasitanın başlığında temsil getirmek tabiri kullanılmıştır: “*Ve temsil getirür ‘âlem-i sugrâ ve kübrâ aña ya‘ni vücûd-ı âdemi mukâbile-i ‘âlem-i ‘ ulvi ve ‘âlem-i süflidür*”. Hz. Peygamber (sav)’in “*Yerler ve gökler Allah’ın azametinde ancak asılı bir ceviz gibidir*” hadisi, ceviz temsili üzerinden şerh edilir. Buna göre âlem ve insan cevize benzer. Allah âlemi beş tabaka yaratmıştır; bunların kimi izzetli kimi zelildir. Cevizin beş tabakası şöyledir: Birincisi cevizin en dıştaki yeşil tabakasıdır, bitkiyi temsil eder. İkincisi daha içeride bulunan sert tabakadır; cevizin kabuğudur, hayvanı temsil eder. Üçüncüsü cevizin canı hükmünde olan özüdür, insanı temsil eder. Dördüncüsü cevizin özündeki yağdır; bu ruhanî olduğundan meleği temsil eder. Beşincisi yağda gizli bulunan nur tabakasıdır, bu canlar canıdır, gizli hazineyi (genc-i nihan) temsil eder. İnsan küçük bir âlem olduğuna göre bu beş tabakanın insanda da karşılığı vardır. Bunlar ten, nefis, can, akıl ve gizli sırlardır:

Biş kat ol ‘âlem ki eytdüm tertibi / Durmuş-ıdı bir mu‘allak koz gibi

Âdemîde kamusı vardur ‘ayân / Diñle imdi niçedür bellü beyân

Hem vücûd biş kat-durur bişin dahı / Ben diyem adın u sen ‘ilmin ohı

Biri tendür biri nefsdür biri cân / Biri ‘akl u biri esrâr-ı nihân

Ten mukâbil şol nebâta kim biter / Hazrete irmez girü bunda yiter

Nefs tamâm hayvân gibi gelmiş-durur / Anuñ-ıçun hırs-ıla tolmuş-durur

Cân mukâbildür tamâm insân gibi / Aña beñzer cümle dürlü tertibi

‘Akl hem gelmiş-durur misl-i melek / Kim mu‘ayyen ileyinde nüh felek

Ol kim esrâr didüm ol şol nûr-durur / Kim gören dîdârı anuñla görür

Hem mukâbildür vücûd ol koz gibi / Aña beñzer urilupdur tertibi (2612-2621)

Ten bitki gibidir, toprakta kaybolur. Nefis hayvan gibidir, hırsı çoktur. Can insan gibidir, her türlü tertibi insana benzer. Akıl meleğin mislidir. Esrar ise Hakk’ın cemâlini gösterecek nurdur. Buna göre cevizin yeşil kabuğu teni, cevizin sert kabuğu

nefsi, cevizin içi canı, cevizin yağı akli, cevizin yağındaki gizli nur ise muhabbetullahı temsil eder. Allah aşkı yağ ile tutuşan çıra gibidir. Mustafa'nın (sav) çırası (mumu, kandili) Allah'ın nuruyla yanmıştır; başında yağı olan, yani aklını kullanabilen o çıradan mumunu yakar: “*Seni Allah'ın izniyle bir davetçi ve nur saçan bir kandil olarak gönderdik*” (Ahzab 46).

Tablo 2.29. Yirmi Dokuzuncu Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilenler	
Ceviz	Âlem	İnsan
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilenlere Ait Unsurlar	
Yeşil kabuk	Bitki	Ten
Sert kabuk	Hayvan	Nefis
Öz	İnsan	Can
Yağ	Melek	Akıl
Nur	Çalap Sırrı	Muhabbetullah

2.29.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi ceviz ile âlemin beş tabaka olarak yaratılması, bu beş tabakanın insandaki ten, nefis, can, akıl ve muhabbetullah olmak üzere beş mertebeye denk sayılması üzerinden kurulmuştur. Bu benzerlik ilgisinin kurulmasını sağlayan cevizle ilgili hadis-i şerif olmuştur. İlgisi uygun ve makuldür. *Garibnâme*'deki en başarılı temsillerden biri olduğu söylenebilir.

2.29.2. TOS

İnsan âlemin, âlem ve içindeki nesnelere ise insanın aynasıdır.

2.30. Otuzuncu Temsil: Tabakat

Beşinci babın ikinci dasitanıdır. Bu dasitanda yine Kur'an-ı Kerim'in çeşitli ayetlerine atıfla âlem ve insanın aynılığı üzerinde durulur. Buna göre âlem ve insan

beş kat yaratılmıştır. Âlem toprak, su, yel, od ve Allah'ın emri ile meydana gelmiştir. Toprağı su kaplamış, suyu yel, yeli od ve odu da emri ile Allah kuşatmıştır. İnsanın teni toprağa, kanı suya, nefesi yele, vücut sıcaklığı oda denk düşer. Ateşin içinde Allah'ın emri bulunur; emir âmirden ayrılmaz:

Daş yanuñ toprak dutupdur kaplayu / Ten-durur toprak bakarsañ añlayu

Ten içinde şol damarlar tolu kan / Su degül mi kim akar dün gün revân

Ol sudan dahı içerü yildür yene / Uş nefes kim varur iner öykene

Yine yilden içerü od yanadur / Şol harâret od degül mi yâ nedür

Hem bu oddan içerü emr-i Hudâ / Hôd degüldür emr âmirden cüdâ

'Âlemüñ şol taşına olan muhît / Âdemîñüñ içine ol mürtebit

Uş eyitdüm âdemîyle 'âlemi / 'Âlemüñ 'aksinçe geldi âdemî (2656-2662)

Âlemin dışı âdemin içine benzer. Ölünce Allah içimizi dışımıza çevirecek ve gizli yerlerimiz açığa çıkacaktır. Can bir cisim olmasına rağmen gizli olduğu için görünmez; ahirette can tıpkı ten gibi görünecek ve teni de kuşatacaktır. İnsan âlem gibi apaşık olacaktır. Dünyada gönlümüzün erdiği yerlere ahirette elimiz erecektir. Ahiret dünyanın yetmiş misli, belki hadde hesaba gelmeyecek kadar fazlasıdır. Orada insanlara ebedî bir ömür bahşedilecek, Hakk'ın cemali gösterilecektir.

Tablo 2.30. Otuzuncu Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Âlem	Âdem/İnsan
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Toprak	Ten
Su	Kan
Yel	Nefes
Od	Vücut Isısı
Emr-i Hüda	Âmir (Hak)

2.30.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi âlem ile insanın aynılığı üzerinden kurulmuştur. İlgi uygun ve makuldür. İnsanın küçük bir âlem, âlemin büyük bir insan olduğu fikri *Garibnâme*'de en fazla temas edilen konulardandır ve edebiyat geleneğimizde bu fikir kendini çokça gösterir. Buna göre âlem insanın içinde gizlidir ve aynı zamanda insanın aynasıdır. En güzel ifadesini “*Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen / Merdum-ı dîde-i ekvan olan âdemsin sen*” beytiyle Şeyh Galib'de bulan bu fikri, Âşık Paşa daha sade olarak şöyle ifade eder: “*Pes bu âlem gözgüdür bir baksana / Ne görürsen sensin ol bir, bak sana*”.

2.30.2. TOS

İnsan âlemin, âlem insanın aynasıdır.

2.31. Otuz Birinci Temsil: Hon (Softa)

Beşinci babın dördüncü dasitanıdır. Kur'an-ı Kerim okumanın beş yolu ve bunların incelikleri sofraya temsili üzerinden anlatılır. Buna göre Kur'an-ı Kerim Allah'ın gönderdiği bir sofradır. Allah bu sofrayı yüz yirmi dört bin mutfak yapmayı dilemiştir. Peygamberlerin göğüsleri mutfak, gönülleri çömlek gibidir. Yerde ve gökte herkes bu mutfaklardan ihtiyacını gidermiştir. Hz. Muhammed Mustafa (sav) sofrabaşıdır. O, yedi çeşit sofraya düzmüş, her bir yiyeceği yerli yerine koymuştur; Kur'an'ın manası vardır ve yedi kademe olarak manasının da manası vardır. Kur'an-ı Kerim'in her bir sayfası bir tabağa, her harfi bir çanağa benzer. Her harfin manası bir nimettir, harflerin tadı ayrı ayrıdır:

Hôn bu Kur'ân'dur ki viridi ol Celîl / Kim bu hône yok-durur olmak zelîl

Çün diledi hak bu hönü mutlakâ / Düzdü yüz yigirmi dört biñ matbaha

Göksi peygâmblerüñ matbah-durur / Göñli hód çömlek gibi mutlak-durur

Yerde gökde yaş kuru kalmadı hiç / Kim bu matbahlarda olmadı havîc

Yidi biñ yıl kaynadı bişdi tamâm / Kamu dîne da'veti oldı makâm

Geldi hön-sâlâr u düzdü tertibi / Zîra aña viridi hak bu mansıbı

Yidi kat h n eyledi d zdi tamâm / 'âleme düpdüz bu h n düşdi tamâm
A la h n-sâlâr kimdir iy safâ / Mustafâ'dur Mustafâ'dur Mustafâ
G rse n z her bir varak oldu tabak / Degme bir harf ol tabakda bir  anak
Degme harf ma'nisi bir ni'met-durur / Biribirne be zemez lezzet virür
(2836-2845)

Kur'an-ı Kerim beş şekilde okunur: Birincisi lafzını, kaç aşır, kaç ayet, kaç durak ve kaç makam olduğunu bilerek Kur'an'ı ezberlemek ve yedi kıraat üzere okumaktır. İkincisi manasını bilerek okumaktır. Üçüncüsü manasını ve maksadını, her bir ayetin muradını ve nüzul sebeplerini bilerek okumaktır. Dördüncüsü ayetleri hayatına eksiksiz tatbik ederek okumak, yani ilmiyle amel olarak yaşamaktır. Beşinci okumaksa, amelin göge yükselmesi, Allah'a layık olmasıdır; bu amelin karşılığında insan rahmet bulur, ilmine ve ibadetine can gelir, duası makbul olur. Böyle insan Hakk'ın aynasıdır, ayağını bastığı yerden rahmet ve bereket fışkırır.

Hâfız, sofrta başında oturan ve arzu ettiği yemekten alan kimse gibidir.

Manayı bilerek okuyan, yemek için eline aldığını ağzına götüren kimse gibidir.

Manayı ve maksadı bilerek okuyan, ağzına götürdüğünü  ığneyen kimse gibidir.

Bildiğiyle amel ederek okuyan,  ığnediğini tutan kimse gibidir.

Ameli göge yükselerek okuyan, yediğini sindiren ve yediği vücuduna yarayan kimse gibidir.

Yediğini sindiremeyenin ilaç içmesi, yani tövbe etmesi gerekir.

Tablo 2.31. Otuz Birinci Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Sofra	Kur'an-ı Kerim
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Mutfak, �ömlek, Sofra Başı, Nimet, El, �ığneme, Yutma, Hazmetme, Yarama, İlaç	Hafız, Kıraat, İlim, Mana, Maksat, Amel, Makbul Amel, Tövbe

2.31.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi okuma ve yeme eylemlerinin bağdaştırılması üzerinden kurulmuştur. “Okuduğunu hazmetme” deyiminde görüleceği üzere kitap okumak ile yemek yemek birbiriyle ilişkilendirilebilir eylemlerdir. Bunun ötesinde Maide Suresinin “Sofra” anlamına gelmesi, Kur’an-ı Kerim’in sofra olarak temsil edilmesinin bir diğer nedenidir. Bütün bunlar dikkate alınarak bakıldığında kurulan ilginin uygun ve makul olduğu görülür.

2.31.2. TOS

Kur’an-ı Kerim sofrasından beslenmek gerekir.

2.32. Otuz İkinci Temsil: Hon (Sofra)

Beşinci babın yedinci dasitanıdır. Beş duyu ve beş duyunun avam ve havasa göre farkı anlatılır ve Allah’ın halifesi olan akıl ile âlem ilişkisi açıklanır. Bir öncekinde olduğu gibi yine sofra temsili getirilir; sofra bu sefer âlemin temsilidir. Buna göre akıl beş duyu yardımıyla bu sofradaki her şeyin lezzetini hissedebilir; akıl bunlardan lezzet alır ama evliyanın akli bambaşkadır, onlar akl-ı kül sahibidir. Allah’ın akli külden daha yüce bir varlık yaratmadığı vurgulanır. Aklın yaratıldığında aç ve muhtaç olarak Rabbinden bir sofra beklediği, Allah’ın yokluk mutfağında varlık sofrasını yarattığı, bu âlemin yüce Allah’ın bir sofrası, âlemdeki her şeyin içi nimet dolu bir kâse, içindeki nimetin ise hikmet olduğu söylenir. Akıl binlerce yıldır bu hikmeti yemesine rağmen doymamış, sofra da eksilmemiştir:

Pes bu ‘âlem Tañrı hõndur i yâr / İşid imdi eydeyüm hõnda ne var

Cümle sûret kim yaradılmış-durur / Ol ‘ademden ‘âleme gelmiş-durur

Her biri bir kâsedür ni ‘met tolu / Ni ‘meti hikmetdür añla iy ulu

Niçe biñ yıldur ki bu ‘akl anı yir / Ne bu hõn eksildi ne ‘akl oldı sîr

Hõn-ı ‘âlem ni ‘met-i hikmet-durur / Ol ki hõn-sâlâr-durur kudret-durur

Çün yidi bu kez semâ‘ ister semâ‘ / Hõş avâzlar kalmak ister istimâ‘

Kulagın ol kâf-ıla nûn’a dutar / İşidüp añlayana ol söz yiter

Zîra ol sazdan bu sûfi kim-durur / Raksa girmiş durmadın hey çarh urur
Cümle halk ol nagmeden cünbişdedür / Görseniz kim her biri bir işdedür
Zîhi nagme diñmedi bir dem üni / Ol-durur çevrindüren ay u günü
Ol didi oldu oludur olisar / Künfekân pes niçe ma'zûl kalısar
Ol zamân kim hak bu sazı döndüre / Otura bu sûfi hırka indüre
Çünkü saz ister 'akıl diñler şunu / Hôş semâ' eyler hak'a karşı yöni
Bu kez ister hôş yiyiler yiyleye / Diñle imdi eydeyüm kim n'eyleye
Yirde gökde ne ki mahluk var-durur / Kamusına bu 'akıl burnın urur
Yiyiler hak yiyisin ister bulur / Kanda varsa ol yiye ma'lûm olur
Nitekim ol Mustafâ eytdi 'ayân / Baña Rahmân yiyisi gelür revân
Ger dilersen sen dahı yıylayasın / Anuñ-ıla cânuñı toylayasın
Karşu durgil evliyânuñ yüzine / Dut 'akıl burnın bularuñ sözine
Kim alasın ol nefesden yiyiler / Yiyleyenler anı böyle yiyiler
Çün 'akıl hak yiyisin hôş yiyledi / Bu kez in görklü yüze meyl eyledi
Geldi gözden bakdı 'âlem nakşına / Bildi kim nakkâş kimdür nakşı ne
Nakşı kor nakkâşına hayrân olur / Ya'ni hak dergâhına seyrân kılur
Kanda kim baksa görür hak yüzini / Anuñ-ıçun unıdur kendüzini
'Akla her dem görnüdur kudret yüzi / Ol yüzi niçe göre sûret gözi
Ger dilersen kim göresin sen dakı / Bakduguñ yirde gümânsuz ol hak'ı
Gözü dutgil 'akluña sun'ını sen / Kim göresin Sâni'i ol gözgüden (3048-3074)

Devamında aklın cemali görünce içinde bir heves uyandığı, o güzellikler sahibini kucaklamak istediği belirtilir ve “Çadırlar içinde gözlerini kocalarından ayırmayan huriler vardır Rahman 72” ayeti tefsir edilir. Aklın bu birbirinden güzel hurileri ve nimetleri görünce hayranlıkla onları kucakladığı; fakat bu hurilerin gökten yağmadığı, sohbetten doğduğu vurgulanır. Dünyada sohbeti olmayan ahirette bu nimetlere ulaşamaz. Aklın bu hüneleri velilere bahşedilmiştir.

Tablo 2.32. Otuz İkinci Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Sofra	Âlem
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Kase, Nimet, Yemek, Nağme, Koku, Huri	Eşya, Hikmet, Yemen, Sanat, Sohbet, Cemal

2.32.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi aklın beş duyusunun olduğu, sofranın nimetlerine ve âlemin hikmetlerine bu duyular yoluyla ulaştığı tasavvur edilerek kurulmuştur. Nimeti tatma ve hikmeti edinmede beş duyusunun rolü düşünülürse ilginin uygun ve makul olduğu anlaşılır.

2.32.2. TOS

Akıl ibret nazarıyla bakarsa âlem sofrasının nimetlerine ulaşabilir.

2.33. Otuz Üçüncü Temsil: Yolculuk

Beşinci babın dokuzuncu dasitanıdır. Salikin hâleriyle; şeriat, tarikat, marifet, hakikat ve ilm-i ledün (min ledün) kavramları bir yol meseli üzerinden anlatılır. Buna göre sultanın huzuruna çıkmak için beş merhale ve ilim vardır. Kişi önce yol azığı hazırlar, sonra zorlu bir yola çıkar, sonra bir menzile vararak konaklar; en son padişahın huzuruna çıkıp onu gözle görür ve hükmüne razı olur:

Eydeven ger 'ışk-ıla diñler-iseñ / Diñleyüp söz ma 'nisin añlar-ısañ

Bu şerî'at şol-durur kim ad ola / Bil ü kıl kim yolda saña zâd ola

Yol yaragın eylemekdür mutlakâ / Usañ olma çün gidisersin hak'a

'İlm ü tâ'at hem saña azuk-durur / Hem Çalap dergâhına lâyık-durur

Çok yarak it aña andan çık yola / Hôş-durur kim yolda azuk bol ola

İlla cehd itgil ki yola gidesin / Ger gidemezseñ bu zâdı n'idesin
Pes tarîkat ol yola gitmek-durur / Yol emegin ihtiyâr itmek-durur
Bu riyâzet ol yoluñ âfâtıdur / Lâcerem kim yol yörimek katıdur
Dost u düşman zahmetin dartmak gerek / Dün ü gündüz durmadın yortmak
gerek
Terk ü tecrîd ol iniş yokuş-durur / Yola gitmek yavlak ulu iş-durur
Nefs harâmîdür bu yolda key sakın / Hem bu yoluñ ugrısıdur kibr ü kîn
Key hazer kıl bozmasun bunlar seni / Ger zafer bulur-ısa iltür dini
Bu tarîkatdur ki ben eytdüm saña / Yoldaş iste yalñuzın gitme aña
Varıgörgil bu yolu yoldaş-ıla / Varmayasın menzile bir baş-ıla
Ma 'rifet nedür bu kez bilgil 'ayân / Kim bilesin bu işi bellü beyân
Ma 'rifet menzildür anda cân iner / Durag eyler bir zamân anda konar
Tâ tefahhus eyleye n 'itmek gerek / hazret'e kimüñ-ile gitmek gerek
Añlaya kim kim-durur hazret begi / Ol-durur sultân öñinde hâsekî
Etegin dutmak gerek bu cân anuñ / Çün bilür sözün sımaz sultân anuñ
Cân anuñla hazrete girmek diler / Ya 'ni kim sultân yüzün görmek diler
Ol ki hazret begleridür şeksüzün / Enbiyâ vü evliyâdur gör yüzün
Diñle beglerbegi kimdür iy safâ / Mustafâ 'dur Mustafâ 'dur Mustafâ
Cân bu işi bildügidür ma 'rifet / Olmaya ol cân öñinde ma 'siyet
Pes hakikat kankısıdur bilelüm / İşiden bilmez görenden soralum
İşid imdi niçedür eydem 'ayân / Kim bilesin bu işi bellü beyân
Çün Çalap dergâhına yol buldı cân / Cân içinde kalmadı hergiz gümân
Gördi kim karşı duran ol hak-durur / hak cemâlin gördüğü mutlak-durur
Çün hakikat göredurur döst yüzün / Pes hakikat demek oldur şeksüzün (3209-
3236)

Bu temsile göre yol azığı şeriattır; ilim ve ibadetle çok hazırlık yapmak gerekir. Yola çıkmak tarikattır; bu yol son derece çileli bir yoldur, nice eşkiyası, haydutu vardır; insanın dinini bile çalarlar. Dikkat edilmeli ve bu yola bir yoldaşla çıkılmalıdır, tek başına menzile varılmaz. Marifet varılacak menzildir. Bu menzilde sultanın yardımcısı olan beyler vardır. Bu beyler sultan nezdinde muteberdir. Kişi evvela bu beylerden birini hoş eder, gönlüne ve himayesine girer. Çünkü ancak bu bey vasıtası ile sultanın huzuruna çıkılabilir ve yüzü görülebilir. Bu beyler ya nebiler ya da velilerdir. Beylerbeyi ise Muhammed Mustafa (sav)'dır. İşte canın bunları bilmesine marifet denir. Hakikat sultanın yüzünü görmektir. Can böylece muradına ermiş olur. Minledün, Allah'ın hükmederek, kendisinden gayrı kulda bulunan her türlü isteği yok etmesidir. Artık kul o hükümden öteye geçemez, ağzını açamaz, razı olur; Allah dilediğini yapan, hükmedendir, onun yaptığına kulun diyeceği bir şey olamaz. Ledün Tanrılık ilmidir. Kendinin kendiliği ilmidir. Onun hükmüne kimse adaletidir veya zulmüdür diyemez; nebiler ve veliler bile.

Tablo 2.33. Otuz Üçüncü Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Yolcu	Sâlik
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Yol Azığı, Yol, Eşkîya, Yoldaş, Menziller, Bey, Beylerbeyi, Sultan, Hüküm	Şeriat, Tarikat, Nefis, Mürşit, Hâller, Marifet, Evliya ve Enbiya, Hz. Peygamber, Hakikat (Allah), Rıza

2.33.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi bir sâlikin Hakk'a ulaşma serüveninin bir yolunun sultana ulaşma serüveni üzerinden somutlanmasıyla kurulmuştur; ilgi uygun ve makuldür. Tasavvuf, özünde, Hakk'a doğru manevi yolculuk yapmayı öğretmek üzere Kur'an-ı Kerim ve sünnet-i seniyye çerçevesinde geliştirilmiş bir sistemdir. Yol, yolcu, yolculuk gibi unsurlar tasavvuf ile hemen bağdaştırılabilir temsillerin ortaya çıkmasını sağlar. Dolayısıyla ilgi uygun ve makul olsa da bu temsil akla hemen gelebilen, fazla yorum gerektirmeyen bir temsildir.

2.33.2. TOS

Yoldaş olmadan yol alınmaz.

2.34. Otuz Dördüncü Temsil: Saray ve Mana

Beşinci babın onuncu dasitanıdır. Öncelikle devriyye anlayışıyla insanın yolculuğu anlatılır. Buna göre Allah kün emriyle âlemi yaratır ve âlem emir ile âmir arasında perde olur. Emir baş aşağı kalakalır ve Hakk'ı göremez olur. Bunun üzerine emir yönünü yeniden Hak'dan yana döndürmek için Hakk'a niyazda bulunur; Hak, "Bana ancak insanın gönlünden yol bulabilirsin" der. Emir Hakk'ın bu cevabı karşısında kendinden geçer ve toprağa düşüp maden olur. Topraktan madene, madenden bitkiye, bitkiden hayvana, hayvandan insana devreder. İnsanın gönlünden bakıp Hakk'ı gönül gözüyle görünce arzusuna kavuşur. Buraya kadar temsilsiz, doğrudan bir anlatım vardır.

Devamında aynı konuya iki ayrı temsil getirilir. İlkin saray temsiline başvurulur. Buna göre mimar bir saray tasavvur eder. Henüz fikir hâlindeyken bu sarayı zihninden görebilir. Saray da kendini tasavvur eden mimarı görmek ister. Mimar, "Bu halinle beni göremezsin, henüz fikir hâlindesin, cisim değil. Bana ancak insandan yol bulabilirsin" şeklinde mukabele eder. Saray kendini ustaların eline bırakır. Ustalar onu inşa eder, saray ortaya çıkar. Saray mimarı görür. Artık taht yeridir, padişahın gelip oturmasına uygun durumdadır:

*Uşbu söze bir mesel eydem yine / Kim vire sır bu mesel diñleyene
Diñle imdi nicedür eydem 'ayân / Kim bilesin bu işi bellü beyân
Çün diler bennâ yapa bir hôş sarây / Ol sarâyı tâ göre yohsul u bay
Sûretin ilk baglar anuñ fikr-ile / Taş u ağaç yog u kerpüç yok bile
Çün sarây ister ki bennâyı göre / Kendüyi eyleyene fehmi ire
Cehd idüben göremez bennâyı ol / Pes bu kez ister bulmaz dogru yol
Çagırur kim dogru yol göster baña / Tâ varam ol dogru yoldan ben saña
Eydür ol bennâ seni ben eyledüm / Fikr içinde bir mu'allak söyledüm*

*Ol didüm olduñ u gördüm ben seni / Ol suratdan görmeyesin sen beni
Ser-nigûnsın sen henûz irmeyesin / Sen beni bu hâl-ıla görmeyesin
Bu latîfden ol kesîfe var ki ben / Görinem saña bulasın beni sen
Çün işitdi uşbu sözi ol sarây / Düşdi bennâdan irag u kıldı rây
Vardı taşa kerpüçe boyandı ol / Ya 'ni kim anda bula mi 'mâra yol
Yine yol bulmadı anı görmege / Tâkatı olmadı aña irmege
Yine eytdi dogru yol göster baña / Kim varam ol dogru yoldan ben saña
Eytdi bennâ âdeme gel âdeme / Kim ol âdemden gelesin sen baña
Çün olasın hôt sarây u hôt makâm / Bulasın bini ola maksud tamâm
Çün sarây aldı bu bennâ sözini / Virdi bennâ eline kendüzini
Kerpüçi taşı çü bennâ yaptı hôt / Ol sarây kim eydür-idüm oldu uş
Ol sarâyıñ sûretidür bu sarây / Kim bu bennâ kıldıdı tedbîr ü rây
Görmedi bennâyı eydür bu kezini / Hiç gümânsuz gördi bu kez şeksüzün
Eyledi mi 'mâr anı hôt tahtgâh / Lâyık oldu otura bir pâdişâh (3319- 3340)*

Sonra mürekkep temsiliyle aynı durum tekrar anlatılır. Bu sefer mananın mürekkeple başlayıp söz olmak ve akla ulaşmakla sonuçlanan devriyesi işlenir:

*Nitekim ma 'nî ki 'akl anı sever / N'eyleyüben ol girü 'akla irer
İşid imdi eydeyüm şerhi bile / Kim bilesin bu işi kıldan kıla
İlk düşer ma 'nî mürekkebe çengine / Rengini kor döner anuñ rengine
Anuñ içinden diler 'aklı göre / Kanı ol 'akl evine kanda ire
Kaygurur 'akla ki yol göster baña / Tâ varam ol dogru yoldan ben saña
'Akl aña eydür senüñ dogru yoluñ / Âdemî gönlinedür degşür halüñ (3341-
3346)*

Buna göre mana önce mürekkebin içine düşer ve kendi rengini kaybederek mürekkebin rengine boyanır. Mana bu hâlde iken akli görmek ister, ona ulaşmak için

yakarır. Akıl manaya “Mürekkebin içinde beni göremezsin, insanın gönlüne girmeye bak” der. Mana mürekkepten harf evine ulaşır fakat harf evinden akla hemen yol bulamaz. Harf harf kelime olur, insanların nefesine karışır ve söze dönüşür. Söz olunca da dil yoluyla çıkar ve akla ulaşır. Devriyyesini tamamlar.

Tablo 2.34. Otuz Dördüncü Temsilin Tarafları

Temsil Edenler	Temsil Edilen
Saray Mana	Hak Emri
Temsil Edenlere Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Mimar, Usta, Taş, Kerpiç, Taht, Padişah Akıl, Mürekkep, Kağıt, Harf, Kelime, Söz	Hak, Toprak, Maden, Nebat, Hayvan, İnsan/Gönül

2.34.1. TUMBAT

Temsillerin tarafları arasındaki benzerlik ilgisi devriyye anlayışıyla kurulmuştur. Devriyye, Vücut-ı Mutlak’tan ayrılan ilahi nurun deveranını tamamlayıp tekrar asıl kaynağına dönmesidir. Bu dairevî bir yolculuktur. İniş mebde ile başlar, dönüş mead ile tamamlanır (Uzun 1994). Mutlak varlıktan ayrıldıktan sonra inişe geçen ilahi nur sırayla; “*Küllî akıl, dokuz akıl, dokuz nefis, dokuz felek, dört tabiat ve dört unsur seviyesine kadar düştükten sonra yükselişe geçerek yine sırayla madde, maden, bitki, hayvan, insan ve kâmil insan seviyesine kadar çıkar*” (Uludağ 1994: 231). Saray temsili sarayın varlığı soyuttur, saray ustaların elinde somutlanır. İçine taht yapılır ve padişaha hazır hâle getirilir. Buradan hareketle saray temsili, sâlikin bir mürşidin himayesinde gönlünü Hak’ın tecelligahı hâline getirmesi şeklinde de yorumlanabilir. Bu durumda mimar Allah’ın, usta *mürşidin*, taş ile kerpiç zikir ile virtlerin, taht gönlün, padişah da yine Allah’ın temsilleri olur. Bu temsildeki ilgiler uygun ve makuldür. Yorumla kavranabilen zor bir temsil olduğu için *Garibnâme*’nin güzel temsillerinden biri olarak nitelenebilir.

2.34.2. TOS

Her şey aslına döndürülecektir.

2.35. Otuz Beşinci Temsil: Devriyye

Altıncı babın ikinci dasitanıdır. İnsanın altı yöne hapsoldüğü, yön kaydından ancak bir yolla kurtulabileceği devriyye temsiliyle anlatılır. Bir önceki temsilde devriyye temsil edilen durumundayken bu dasitanda temsil eden durumundadır. Altı yönde bulunan altı perde devriyyeki unsurlarla temsil edilir. Buna göre maden sağ, bitki sol taraftadır. Hayvan arka, insan ön taraftadır. Devriye kavramlarından sonra alt taraf için kök (asl), üst taraf için dal (fer) ile budak temsiline başvurulur:

Altı yaña altı nesne perdedür / Eydeyüm ol perdeler bir gör nedür

Biri ma‘dindür nebâtdur hem biri / Sag u soldur bu iki perde yiri

Biri hayvândur biri insân-durur / Öñde soñda her biri bir san-durur

Biri ashũñ biri fer‘uñdur ‘ayân / Zîr ü bâlâ yirleri bellü beyân (3454-3457)

İnsan altı yönden bağlanmış durumdadır. Sağdaki maden altın ve gümüşü temsil eder; mal mülk kazanç bunlarla temin edilir, bunlar kişiyi dünyaya bağlar. Soldaki bitki yemeği temsil eder; ambarda saklanan yiyecekler bile kişiyi Hakk’a ulaştırmaktan alıkoyan bir bağdır. Arkadaki hayvan binek hayvanlarını ve köleleri temsil eder, kişiyi dünyaya bağlayan bir başka şey de bunlardır. Öndeki insan erkek ve kadın hizmetçileri temsil eder; erkek hizmetçi iş görür, güzel kadın gönül eğler, Hakk’a ulaşmaya engel olur. Alttaki kök anne ve babayı temsil eder; her insan bu kökün dalı budağıdır. Anne baba dahi Hakk’a ulaşmaya perde olurlar. Üstteki budak evlatları temsil eder; insan bir dal olduğuna göre budak onun üzerinde yer alır, bunlar da birer perdedir. Bütün bunların hem varlığı hem de yokluğu perde olabilir. İnsanı Hakk’a ulaştıracak vasıta gönüldür. Gönül ya doğrudan Hakk’a ulaşmalı ya da bir ulaşana bağlanmalıdır:

Göñlüñi vir aña göñül virene / Toprak eyle yüzüñi ol erene

Ol erenden maksuduña iresin / Ol göñülden döst yüzini göresin

Gözü ola ol gönül bakıl aña / Görine ol gözüden Allah saña (3521-3523)

Tablo 2.35. Otuz Beşinci Temsilin Tarafları

Temsil Edenler	Temsil Edilen
Maden, Nebat, Hayvan, İnsan, Asl, Fer	Perde/Bağ
Temsil Edenlere Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Sağ, Sol, Arka, Ön, Alt, Üst	Para, Yemek, Binek Hayvanları ile Köleler, Hizmetçi ve Cariyeler, Ebeveyn, Evlat

2.35.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi maddi/dünyevî varlıkların manevi mertebeleri elde etmede ve Hakk'a ulaşmada engel teşkil etmesi üzerinden kurulmuştur. Tasavvufta gönlü tasfiye ve nefsi terbiye esas olduğundan hiçbir dünyevî varlığın gönülde yer etmemesi ve nefsi azdırmaması gerekir. Dolayısıyla ilgi uygun ve makuldür.

2.35.1. TOS

Âlemdeki her şey Hakk'ı görmeye perde olabilir; veliler bu perdeleri aştığından onların izinden gitmek gerekir.

2.36. Otuz Altıncı Temsil: Ekinci

Altıncı babın beşinci dasitanıdır. Ekinciliğin altı şartı tasavvufî bakış açısıyla anlatılır. Ekinin ortaya çıkması için altı şart vardır. Ekinci, tohum, toprak, su, güneş ve ekini yeşertip yetiştiren Hak emridir. Buna göre ekinci meşayıhtır. Ezel ve ebedin tohumu Kur'an'dır. Toprak müminin gönlüdür, gönül toprak gibi yumuşaktır, latiftir. Su, hikmettir, müminin gönlüne yağar. Güneş ise gönle düşen aşktır; aşk insanı pişirir, yetiştirir. Hakk'ın emri ise devlet gibidir; dünyada her iş devletin hükmüyle yürür, devlet ister yapar, ister yıkar. Din bu altı şey ile canlılık kazanır.

Bu meşâyih şol ekinçiler gibi / Aña beñzer cümle dürlü tertibi
Altı nesneyle biter kamu işi / Nedür ol altı bir aña iy kişi
Biri kendü kim işüñ üstâdudur / Bu meşâyih dimek anuñ adudur
Ol ekinçi ya 'ni kim kendü-durur / Ma 'ni ekmek her dem aña hû-durur
Biri Kur'ân 'dur ki her dem saçılır / Dürlü ni 'met biter andan açılır
Ya 'ni kim tohm-ı ezel oldur i yâr / Şeksüz ol dahl-ı ebed andan biter
Biri mü 'min gönüldür toprak gibi / 'İlm ekilmek her dem anuñ mansıbı
Ya 'ni kim toprak gibi alçak-durur / Taş gibi katı degül yumşak-durur
Biri hikmetdür gönül üzre yagar / Ol yagıçak gör gönülden ne dogar
Ya 'ni kim hikmet gönül yagmurudur / Diri dutan gönli hikmet nûrudur
Birisi 'ışkdur ki bu gönle düşer / Dürlü 'ilm andan biter ü hem bişer
Ya 'ni kim güneş gibi ol bitürür / Bitürür hem cümle hâmu bişürür
Birisi devlet-durur kim kamu iş / Anuñ elinde bu kamu perveriş
Ya 'ni kim ol emr-i hak 'dur mutlakâ / Hâkim oldur ger yapa vü ger yıka
Ger biri bu altıdan eksük ola / Uşbu dervîşlik yolu bâtil kala (3721-3735)

Tablo 2.36. Otuz Altıncı Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Ekinci	Meşayih
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Tohum, Toprak, Su, Güneş, Emr-i Hak	Kur'an-ı Kerim, Gönül, Hikmet, Aşk, Devlet

2.36.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi ekincinin toprağı ekip işlemesi gibi meşayihün da bir *müritin* gönlünü işleyip orada hikmet ve aşkı uyandırması tasavvur edilerek

kurulmuştur. İlgi uygun ve makuldür. Aslında dasitanın devamı dikkate alındığında başka bir temsilden de söz edilebilir:

*Ol meşâyihler ki geldi dünyaya / Bir gör âhir kim neye geldi neye
Her birisi ekdi 'ilm ü ma 'rifet / Uşbu ekinden biter ol magfiret
Âhîret zâdın bulardur kim eker / Ekin oldur ki birine biñ biter
Sekiz uçmak ol ekin anbârıdur / Ol ekindür kim gönüller arıdur
Kankı gönül kim anı bulmuş ola / Kaygudan küllî berî olmuş ola
Anuñ-ıçun ol ulular şâd olur / Cümle dürlü kaygudan uzuvd olur (3756-
3761)*

Burada ekinin Hakk'ın tecellilerini temsil ettiği ileri sürebilir. Çünkü tasavvufta nihai hedef gönlü tecellilere hazır hâle getirmektir. Her tecellinin gönlü arttığı ve kaygudan bütünüyle berî kıldığı tasavvur edilmiş olabilir. Şu durumda ikinci bir temsilî teşbih iken ekin ise bir temsilî istiare olur. Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi uygun ve makuldür. Güzel temsillerden biri olarak nitelenebilir.

2.36.2. TOS

Velilere gönülden teslim olmak gerekir.

2.37. Otuz Yedinci Temsil: Kandil

Yedinci babın beşinci dasitanıdır. Başlığında “*Vücûd-ı âdemi kandille temsil ider kim...*” ifadesi bulunmakta, insanın kandille temsil edildiği belirtilmektedir. Dasitanda seyr u sülûkta olması gereken yedi nesne kandil temsili üzerinden anlatılır. Kandili kandil yapan yedi şey vardır ki bunlar kandilin cismi, kandildeki su, fitildeki demir, fitilin kendisi, yağ, ateş (ışık) ve iptir:

*Gör kim ol kandîl seniñ cismüñ gibi / Aslı toprakdan tamâm hismuñ gibi
Bu surat toprak degül mi pes yine / Çünkü sındı topraga düşdi yine
Su-y-ıla kandîl neye beñzer neye / Su meseldür câna kandîl gövdeye
Nitekim ol su tolupdur kandile / Gevde hem şöyle olupdur cân-ile*

Ol demür kim bu fetîl geçmiş-durur / Ya 'ni bu şer'a mesel gelmiş-durur
Dutmasaydı ol durmayaydı bu fetîl / Pes hakikat anı şer' ahkâmı bil
Ol fetîle hód bu nefsdür iy safâ / Kim dutupdur anı şer'-i Mustafâ
Nefsi hak üzre dutan ahkâm-durur / Nefs anuñçun bu yola mahkûm-durur
Gör bu kez kandîl yağı neñdür senüñ / Añlagıl kim 'akluña deñdür senüñ
Nitekim yagsuz çerâg yanmaz olur / Pes 'akılsuz başa 'ışk konmaz olur
Âdemî çün kandil ola 'aklı yağ / Pes Çalap 'ışkı gerek anda çerâg
Yandur imdi 'aklı ol 'ışk odına / Ger çerâg olmak dilerseñ bu dine
Ol ipi gör sakfa berkinmiş durur / Bir uçı bakgıl yire inmiş durur
Ol bu Kur'an'dur ki indi mahluka / Aslı muhkem berkinipdür ol hak'a
Şöyle kim kandil ipe aslıp-durur / Uşbu Kur'an'dur ki halk yapşup-durur
Pes vücûd bir kandile benzer i yâr / Ne kim ol kandilde varsa anda var
 (4880-4895)

Buna göre kandilin cismi toprak, yani tendir. Kandildeki su candır; ikisi de gövdede yerlidir. Fıtıldeki demir şeriattır. Fıtıl nefistir: Şeriat nefsi, fıtılın demiri ise fıtılı tutar. Yağ akıldır; akılsız başa aşk konmaz. Işık aşktır. Aklı aşk ateşiyle yakmak gerekir. İp ise Kur'an-ı Kerim'dir: "Allah'ın ipine sımsıkı sarılınız Âl-i İmran 103". Son olarak insanın kandil gibi yaşadığı âlemi veya bulunduğu meclisi aydınlatması, bunun için de aşk ile yanması gerektiği belirtilir.

Tablo 2.37. Otuz Yedinci Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Kandil	İnsan
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Kandilin Cismi, Su, Fıtılın Demiri, Fıtıl, Yağ, Işık, İp	Ten, Can, Şeriat, Nefis, Akıl, Aşk, Kur'an-ı Kerim

2.37.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi kandil ile insanın topraktan yaratılması ve tertiplerinin birbiriyle bağdaştırılması üzerinden kurulmuştur. İlgi uygun ve makuldür. Birbirinden farklı şeyler arasında kurulan yakınlık nedeniyle bu temsil başarılı bir örnek olarak kabul edilebilir.

2.37.2. TOS

İnsan kandil gibi etrafını aydınlatmalıdır.

2.38. Otuz Sekizinci Temsil: Uçmak (Cennet)

Sekizinci babın birinci dasitanıdır. Sekiz cennet ve sekiz cennette var olan her şeyin insanın gönlünde de bulunduğu anlatılarak cennet gönle temsil getirilir. Daha önce olduğu gibi yine insanın yer ile gökten yaratıldığı, göğün insanın canını, yerin ise tenini temsil ettiği, bu yüzden yer ve gökte bulunan her şeyin insanda da mevcut olduğu belirtilir: “Yeryüzünde de anlayanlar için alâmetler var; kendinizde de... Bakıp görmüyor musunuz? Zariyat 20-21” Devamında yerde cehennem, gökte cennetlerin olduğu, gökyüzünde cinan cennetinin, canda cenan cennetinin bulunduğu ilave edilir ve candaki bu cennet gönlün mukabili olarak alınır. Cennetteki huri, hizmetçi, köşk vb. nimetlerin insanda karşılıkları vardır:

*Bu cinân uçmak ki hak gökde kodı / Ol cenânuñ cânda gönüldür adı
Bes mukâbildür cinâna bu cenân / Ne kim anda var bunda var hemân
Uçmag u hûrî vü gilmân u kusûr / Sende bunlar her biri bir nesnedür
Bu gönül uçmak-durur ‘ışk ol burak / Kasr hulk u ma ‘ni hûrî dogru bak
‘Akl ol tûbî-durur kevser kerem / Kim halâyık dirlür anda dem-be-dem
İdris ol ihsân-durur Rızvân rızâ / Kim rızâ-yı hak bulunmaz bî-rızâ
Bes ezelden bir şehirdür ol cinân / Kim akadur dört nehir anda revân
Biri sudur biri sütdür biri bal / Birisi hamr u velîkin hôş halâl*

Uş yapılmış şehir ezelden bu gönül / İste bir bunda bu dörd ırmagı bul
Su siyerdür bunda hamr ol ma 'rifet / Süt 'ilimdür hem hilim ol bal sıfat
Uş eyitdüm ol bihiştüñ vasfını / Anda beñzeş hem bu gönül şerhini
Gönül ol uçmaga beñdeşdür 'ayân / Uçmag ehli bunda vardur bî-gümân
İste ol uçmagı bugün bunda bul / Kim olasın yarın uçmakda kabûl
Göresin dîdârı yarın şeksüzün / Ger görürseñ bunda bugün dôt yüzün
 (5702-5715)

Tablo 2.38. Otuz Sekizinci Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Uçmak	Gönül
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Burak, Kasr u Köşk, Huri, Tuba Ağacı, Kevser, İdris, Rıdvan, Su, Şarap, Süt ve Bal Irmakları	Aşk, Hulk, Mana, Akıl, Kerem, İhsan, Rıza, Siyer, Şarap, İlim, Hilim

2.38.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi daha önceki bir temsilde belirtildiği gibi sûfilerin gönle verdikleri değerden hareketle gönlün cennet olarak tasavvur edilmesiyle kurulmuştur. Uçmak ve gönle ait unsurların bir heyet hâlinde birbirinin mukabili olarak gayet uygun tertip edildiği rahatlıkla söylenebilir. Aşkın Hakk'a götüren bir binek, hulkun cennetteki köşk, mananın huri ve devamındaki diğer nesnelere birbirinin mukabili olarak tasavvur edilmesinde herhangi bir uygunsuzluk bulunmamaktadır. Bu temsil tenasüp sanatına da güzel bir örnek teşkil eder. Dolayısıyla ilgi uygun ve makuldür.

2.38.2. TOS

Bu dünyada cenneti yaşamının yolu velilerin gönlüne girmektir.

2.39. Otuz Dokuzuncu Temsil: Gümüş

Sekizinci babın yedinci dasitanıdır. Gümüş sıdk (doğruluk)a temsil getirilir. Çok uzun ve bütünlüklü bir temsil olduğu için alıntı yapmadan dasitanın özeti ve temsilin mantığı aktarılmıştır. Gümüşün işlenmesi için sekiz şeyin gerekli olduğu belirtilir: Hükümdarın hükmü, maden ustası, alet, gümüş (cevher), külünk (ocak), od, kurşun ve darp.

Buna göre temsilde hükümdarın hükmü, Hakk'ın emrine karşılık gelir; Hak bilinmek isteyerek kün emriyle âlemi ve âdemi yaratmış ve insanlara din olarak İslâm'ı takdir etmiştir. Maden ustası nebiler ve velilerdir, hakkı ve batılı Allah'ın öğretmesiyle halka aktarırlar. Madeni çıkarmaya yarayan aletler Allah'ın ayetleri ve işaretleridir; gönüldeki cevher (sıdk) bunlarla ortaya çıkar. Gümüş sıdk, yani doğruluktur. Özünde doğruluk bulunan kişi Hakk'a çağrıldığında icabet eder. Ocak, velilerin sohbet meclisidir, gönüller burada temizlenir ve pişer. Od aşktır. Aşk kibri buharlaştırır, kişiyi alçak gönüllü eyler. Kurşun güzel ahlaktır. Aşka güzel ahlâkın da eşlik etmesi gerekir, aksi hâlde aşk taşkınlıktan ibaret kalır. Güzel ahlak, kurşunun gümüşü toprak ve cüruftan ayırması gibi kişiyi kötü hâl ve davranışlardan kurtarır. Darp ise gönlün Allah'la mühürlenmesi, gönle Allah'ın isminin yazılmasıdır. Darpsız para tedavüle giremeyeceği gibi Allah'ın adının yazılmadığı gönül de ona vasıl olamaz.

Tablo 2.39. Otuz Dokuzuncu Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Gümüş	Sıdk
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Maden Ocağı, Hükümdarın Hükmü, Usta, Alet Edavat, Külünk, Od, Kurşun, Darp	Gönül, Emr-i Hak, Enbiya ile Evliya, Ayetler ile İşaretler, Sohbet Meclisi, Aşk, Ahlak, Gönlün Mühürlenmesi

2.39.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi gönülde gizli bir cevher olan sıdkın maden ocağındaki işlemlere benzer şekilde ortaya çıkartılabileceği tasavvuruyla kurulmuştur. Genel olarak dinin, özel olarak tasavvufun müslüman/mürit üzerindeki tesiri ve belirleyiciliği maden ocağından gümüşün çıkartılması sürecinde yapılan

işlemlere benzetilmiştir. İlgı uygun ve makuldür. Birbirinden farklı nesnelere arasında kurulan yakınlık dikkate alınırsa başarılı bir temsil olduğu söylenebilir.

2.39.2. TOS

Veliler gönül madenini işlemekte ustadır.

2.40. Kırkınıc Temsil: Kitap

Sekizinci babın sekizinci dasitanıdır. Âlemin bir kitap olduğu, insanın ise âlemi gösteren bir ayna olduğu belirtilerek kitap ve insan birbiri yerine kullanılır ve ikisi birlikte âlemi temsil ederler:

Âlemi gördüm kitâbdur key ulu / 'İlm ü 'ibret birle hikmet yazılı

Âdem ol 'âlemde bir gözgü gibi / Bir işit sen bu 'acâyib tertibi

'Âlem içre ne ki var zulmât u nûr / Bakdum ol gözgü içinde görünür (6763-6765)

Daha sonra yerden biten türlü nimetlerin sekiz şey olmadan bitemeyeceği ve bunların akıl tarafından bilinmesi anlatılır. Bu sekiz şey sırasıyla şunlardır: Hakk'ın emri, emri tatbik eden melekler, bulut, deniz, su, gökteki su (arş bu suyun üzerine kuruludur), yeryüzüne yağın yağmur, toprak ve ondan biten nimetler. Buna göre Hakk'ın emri aklın bedene hükmetmesine benzer. El ve parmaklar türlü hünere sahip olduğundan melekleri temsil eder; birçok iş ve sanat parmaklarla icra edilir. Bulut kalemi temsilen kullanılır; yağmur yüklü bulutlar yer yüzünü ıslattığı gibi kalem de kağıdı ıslatır. Deniz divit denizi, yani hokkadır; meleklerin bulutu denize bandırıp geri yükseltmesi gibi el de kalemi divit denizine, hokkaya daldırıp çıkartır. Deniz suyu mürekkeptir. Gökteki su, akıldaki bilgidir. Bilgi aklın ve bütün işlerin canı olduğu gibi mürekkebe de can verir. Yağmur yeryüzüne yağdığına göre; yeryüzü bir kağıttır, yağmur bu kağıda düşünce yazı ortaya çıkar. Her bir harf bir fidan gibidir, güzel sözlerse güzel ağaçlar gibidir: "Bakmadın mı? Allah nasıl meseller bildirir; tevhid kelimesi kökü yerde, dalları gökte sevimli bir ağaç gibidir. (İbrahim 24)." İlim ve hikmetler bu tevhid ağacındaki yemişlerdir. Can, gönül, akıl ve diğer bütün

uzuvların bu nimetlerden yedikçe gücü artar; Hak ile yakınlık elde edilir. İnsan âlemin aynasıdır. Marifet insanın kendisini bilip, yeri göğü kendi nefsinde bulmasına denir:

Geldi 'akluñ hükmi Allah emrine / Ya 'ni nâyib buyruğı şâh emrine
Geldi barmaklar firiştehler gibi / Buyrulanı işlemekdür tertibi
Hem kalem geldi mukâbil bulıda / Ya 'ni bulut kuru yiri ölide
Pes deñize beñzedi geldi devâd / Hem deniziñ suyına beñzer midâd
Şol bulut kim suyu alur dem-be-dem / Uş mürekkeb kim alur her dem kalem
Ol deñiz kim 'arş anuñ üstindedür / Bu bulut suyu anuñla zindedür
'Akl içinde niçe kim dâniş durur / Ol kalem de bu midâda cân virür
Yir yüzi geldi misâl şol kâgıda / Ya 'ni sahrâdur bu safha iy dede
Nitekim yagmurla sahrâ ferlenür / Safha içre yazılıçak nûrlanur (6888-6896)

Tablo 2.40. Kırkıncı Temsilin Tarafları

Temsil Edenler	Temsil Edilen
Kitap İnsan	Âlem
Temsil Edenlere Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Akıl, Parmaklar, Kalem, Hokka, Mürekkep, Bilgi, Yazmak, Kağıt, Gözğü, Tevhid, İlim, Hikmet	Emr-i Hak, Melekler, Bulut, Deniz, Denizin Suyu, Gökteki Su, Yağmur, Yeryüzü, Fidan, Yemiş

2.40.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi âlemin bir kitap, insanınsa âlemi gösteren bir ayna olarak tasavvur edilmesiyle kurulmuştur. Yazı yazmak ile âlemin unsurları bağdaştırılarak ibret gözüyle bakanın kainat kitabını okuyabileceği ve insan aynasından âlemi görebileceği vurgulanmıştır. Teşbih heyetleri mütakabiliyet esasına

göre bir araya getirilmiştir. İlgi uygun ve makuldür. Burada üst bir temsil olarak yazı temsilinden bahsetmek de mümkündür. Anlatılan şey aslında yazıdır. Güzel ve başarılı bir temsil olduğu söylenebilir.

2.40.2. TOS

İnsan ve âlem kitabında aynı şeyler yazılıdır çünkü ikisi birbirinin aynasıdır.

2.41. Kırk Birinci Temsil: Vücut Şehri

Sekizinci babın dokuzuncu dasitanıdır. İnsan vücudunun büyük bir şehir olduğu, bu şehrin sekiz kapısının bulunduğu ve aklın bu şehrin hükümdarı olduğu şehir temsiliyle anlatılır. Buna göre dimağ aklın kurulduğu köşk, göğüs geniş bir saray, hafıza her şeyin içinde bulunduğu korunaklı bir ambardır. Vücut şehrinin sekiz kapısı vardır:

Cism içinde var-durur bir tahtgâh / Bu 'akıldur anda otran pâdişâh

'Akl içinde hükm iden ol hak-durur / Ol-durur kim hâkim-i mutlak-durur

'Akl elinden şol hüküm işler müdâm / 'Akl oturmuş başda dutmuş hôt makâm

Bu sekiz dervâzede hükmi revân / Durmaz işler dün ü gündüz kârvân

İşid ol dervâze n'eymiş adını / Kim bilesin sen bu sözüñ dadını (6976-6980)

Bu kapıların birincisi kulak, ikincisi göz, üçüncüsü burun, dördüncüsü ağızdır. Beşincisi defia, yani zararlı şeylerin ayıklanıp atıldığı kapıdır. Altıncısı dışkının çıktığı kapıdır. Yedincisi el ve sekizincisi ayaktır. Bu azaları yerli yerince kullanan akıldır. Eğer akıl nefs-i emmareye uyarsa tahtından iner ve belki Hak'tan ayrılıp dinden bile çıkar, hükmünü yürütemez. Eğer akıl nefis yerine aşka uyarsa kıymet ve izzet bulur, hükmünü güzelce yürütür.

Tablo 2.41. Kırk Birinci Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Şehir	Vücut
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Hükümdar, Tahtgah, Köşk, Saray, Ambar, Pencere, Sekiz Kapı	Akıl, Gönül, Can, Göğüs, Dimağ, Hafıza, Kulak, Göz, Burun, Ağız, Defia, Arka, El, Ayak, Nefs-i Emmare, Aşk

2.41.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi aklın vücuttaki belirleyici rolü ile bir şehirdeki hükümdarın belirleyici rolü birlikte tasavvur edilerek kurulmuştur. Aklın rehberi nefs-i emmare olursa şehir karışır, dirlik düzenlik kalmaz. Rehberi aşk olursa vücut şehri mamur olur. İlgi uygun ve makuldür.

2.41.2. TOS

Akıl vücut şehrinin sultanıdır.

2.42. Kırk İkinci Temsil: Gemi

Sekizinci babın onuncu dasitanıdır. Gemi temsiline başvurulur ve gemiyi maksuduna eriştirecek sekiz nesneden bahsedilir. Buna göre insanın bedeni gemi, âlem ise bir denizdir:

Bu meseldür añlayasın hâlünü / Diñle imdi niçedür ahvâlünü

Ol deñiz kim eytdüm uş ‘âlem-durur / Kim Çalap emriyle her dem mevc urur

Degme mevcinden kopar biñ dürlü iş / Dün ü gündüz kar u yagmur yaz u kış

Bu deñizüñ kimse bilmez haddini / Hiç kimesne yıkmayupdur seddini

Bî-hisâb u bî-kerândur bu deñiz / Bu deñizde yogdı evvel yol u iz

Diledi Allah kim anda yol açar / Bu kenârdan ol kenâra yol geçer

Pes gemi eyledi ol hak deñize / Ol gemi tendür ki hak virdi bize

Çün deñizdür bu cihân bilgil ‘ayân / Pes gemidür bu surat bellü beyân

Niçe yüz biñ gemiler bunda yörir / Yügrüşüben dünyada bagrın sürir
Dünyada sûret yorisa gam degül / Dünyayı çün kendüye kılmaz kabûl
Pes bu sûret dünyaya girmek revâ / Dünya girse sûrete eyler hatâ
Nitekim suda gemi kuvvetlenür / Gark olur çün gemiye su atlanur
Pes suratdur dünya deñzinde gemi / Ya'ni geldi dünyaya bu âdemî (7167-7179)

Deniz gemiyle geçilir. Gemi sağlam olmaz, su alırsa denize gark olur. Bu yüzden gemide mutlaka bulunması gereken altı nesne vardır: Yelken, yel, lenger (fren), kaptan, yolcu ve meta. Gemi ve denizle birlikte bu nesnelere sekize çıkar. Yelken gönlü temsil eder; gönül vücut gemisini her tarafa çekip ulaştırır. Yel Hakk'ın emrini temsil eder; gönül yelkeni bu yel ile dolar; niyet hayır olursa menzil de hayırlı olur. Lenger şeriatı temsil eder; gönülde peyda olan şiddetli istekleri dizginler. Kaptan aklı temsil eder; insan aklı ile iş yapar, dileklerine ve hedeflerine ulaşır. Yolcular fikri temsil eder; fikirsiz insan boş bir gemiye benzer. Meta ameli temsil eder; amelsiz insanın bedeni içi boş gemi gibidir.

Tablo 2.42. Kırk İkinci Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Gemi	İnsan/Ten
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Deniz, Yelken, Yel, Lenger, Kaptan, Yolcu, Meta	Âlem, Gönül, Emr-i Hak, Şeriat, Akıl, Fikir, Amel

2.42.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi insanın hayat yolculuğu ile geminin deniz üzerindeki seyri bir arada tasavvur edilerek kurulmuştur. Hayatın bir yolculuk olduğu fikrine itiraz edebilmek mümkün değildir. Emr-i Hak yele benzetilmiştir ki hem yelkeni doldurarak geminin yol almasını sağlaması hem de denizde sayısız dalgaya sebebiyet vermesi ve bu dalgaların âlemde olup biten işlere benzetilmesi çok güzel

bir tasavvurdur. Bu temsilde birbirinden farklı nesnelere arasında gayet yerinde bir bağdaştırma yapılmıştır. Tenasüp sanatı başarıyla uygulanmıştır. İlgi uygun ve makuldür. *Garibnâme*'deki en güzel temsil olduğu kanaatindeyiz.

2.42.2. TOS

Hayat yolculuğunu verimli geçirmek, menzile eli boş varmamak gerekir.

2.43. Kırk Üçüncü Temsil: Değirmen

Dokuzuncu babın dördüncü dasitanıdır. Değirmen temsiline başvurulur. Değirmen ve buğdayın öğütülüp un olması için dokuz nesnenin gerekliliği anlatılır. Bu nesnelere çark (per), iğ, dönen üst taş, su, sabit alt taş, oluk, buğday, sepet ve çakıldaktır. Bunlar sırasıyla âlemdeki felek, kutup, gök, Hak emri, yer, Hak iradesi, halk, adem (yokluk ülkesi) ve nefse karşılık gelmektedir. Değirmen âlemi temsil etmektedir:

Bir degirmen gördüm uşbu 'âlemi / Taşları yir gök ü unu âdemi

Bir taşı muhkem durupdur dün ü gün / Biri döner döndüğüne döker un

'Akl-ıla görseñne sen bu taşları / Un gibi eyler niçe katı başları

Bu degirmen niçe renkler döndürür / Niçe halkı öğidüben indürür

İy niçe saçlar sakallar oldu boz / İy niçe ak yüzler üzre kondı toz

İy niçe serverleri kim dün ü gün / Çevrinüben bu degirmen eyler un

Bakdı gönülüm bu degirmen çarhına / Añladum kim kendü ne 'ymiş çarhı ne

Gördüm anuñ çarhını kim hî döner / Döndüğüne öginür bu halk iner

Çarhı çarha beñzedürsem tañ degül / Gerçi kim bu çarh anuñla deñ degül

Kutbı kutba beñzedürsem 'aybı yok / Birbirine beñzer olur az u çok (7788-7797)

Buna göre insanlar (buğday) yokluk ülkesinden (sepet) bu âleme (değirmen) gelmişlerdir. Değirmene gelen buğdayın un olması gibi âleme gelen insan da mutlaka ölecektir. Çark ve iğ iki kutup gibi birbirine benzer. Felek, yani gök sürekli deveren halindedir, değirmenin iği (kutup) orta yerde sabit durur, değirmenin taşı ve çarkı bu

doğruluk sebebi ile döner, iğ e sıkı sıkıya bağlıdırlar. Tasavvufî terimle, burada iğ in, zamanın kutbu olan veliyi temsil ettiği de söylenebilir. Felek Hakk'ın emriyle döndüğü gibi, çarkı döndüren de sudur. Su Hakk'ın iradesini temsil eden oluktan akar. Yani olup biten işleri irade ve emir buyuran Hakk'dır. Sepetteki buğdayı taşlara aktaran çakıldak (nefs), kepçemsi bir ağaçtır, çakıldak buğdayı taşların (yer ile gök) arasına indirince artık buradan kurtuluş yoktur. Bu dasitan Yunus Emre'nin “*Bu dünyânun misâli benzer bir degirmene / Gaflat anun sepedi bu halk ögünen dâne*” beytiyle başlayan şiirinin şerhi gibidir, hemen hemen bütün temsiller aynıdır (2013/313).

Tablo 2.43. Kırk Üçüncü Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Değirmen	Âlem
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Çark (per), İğ, Dönen üst taş, Su, Sabit Alt Taş, Oluk, Buğday, Sepet, Çakıldak	Felek, Kutup, Gök, Hak Emri, Yer, Hak İradesi, Halk, Adem (Yokluk Ülkesi), Nefis

2.43.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi dünya ile değirmenin dönmesi ve buğdayın iki taşın arasında kalmasına benzer şekilde insanın da gök ile yer arasında bulunması hususları gözetilerek kurulmuştur. İlgisi uygun ve makuldür. Adı anılmayan un ise ölümü temsil eder.

2.43.2. TOS

Ölümden ibret alınmalı, dünyanın fani olduğu unutulmamalıdır.

2.44. Kırk Dördüncü Temsil: Kitap

Onuncu babın dördüncü dasitanıdır. Kitap temsiline başvurulur. Dünya bir mektephane, insan bir kitap olarak tasavvur edilir:

Yine buldum kendüzümde bir kitâb / Ol kitâbda yazludur on dürlü bâb
Degme bir bâb üzre kıldum cân fidî / Degmesinden aldı cânım biñ gidî
‘Âlem içre ne ki varsa söz ü iş / Okıram ol on makâmda yaz u kış
Her birinden biñ biñ lezzet baña / İrişür iltür beni hak’dın yaña
Cânımı her dem konuklar ol Kerîm / Uşbu on hân ni‘metiyle ol Rahîm
Cânım ol hândan hemîşe dad alır / Cânuma ol dad her dem zâd olur
Şâkirem ben bu kitâbuñ ‘ilmine / Diñle imdi kendü ne’ymiş ‘ilmi ne
Dünya mekteb-hânedür cümle kula / Kul gerek kim bunda hak ‘ilmin bile
 (9303-9310)

Buna göre bu mektepte ilim, ibret, hikmet ve sırlar olduğu gibi dalavere, hile, oyun, düzen, iki yüzlülük ve inkâr gibi türlü şeyler de vardır. Bunlar içinden Hak ilmini okuyup bilecek insan muteberdir. Her bölümünde bin sayfa olan bu kitabın her sayfasında da bin ders vardır. Bütün azalar o kitapta bölüm bölüm yazılıdır. Birinci bölüm kulak, ikinci bölüm göz, üçüncü bölüm burun, dördüncü bölüm ağız, beşinci bölüm el, altıncı bölüm ayak, yedinci bölüm nefis, sekizinci bölüm akıl, dokuzuncu bölüm gönül, onuncu bölüm aşktır. Bütün bunlardan cana binlerce nimet ulaşmaktadır. Bu nimetleri görüp anlamak ilim ister, kafirler ve inkârcılar bu ilimden nasipsiz olduğundan bu nimetlerin tadına varamazlar.

Tablo 2.44. Kırk Dördüncü Temsilin Tarafları

Temsil Eden	Temsil Edilen
Kitap	İnsan
Temsil Edene Ait Unsurlar	Temsil Edilene Ait Unsurlar
Mektephane, İlim, Hikmet, Söz, Dasitan, Fikir, Mana, Harf, Sahife, Bap	Âlem, Kulak, Göz, Burun, Ağız, El, Ayak, Nefis, Akıl, Gönül, Aşk

2.44.1. TUMBAT

Taraflar arasındaki benzerlik ilgisi insan vücudunun bir kitap, azalarının ise o kitabın bölümleri olarak tasavvur edilmesiyle kurulmuştur. İlgi uygun ve makuldür. Parça ile bütün ilişkisi sorunsuz görünmektedir. Daha önce kırkinci temsilde kitap âlemin temsili olarak kullanılmış, aynı zamanda insanın âlemin aynası olduğu farklı yerlerde belirtilmişti. Bu, *Garibnâme*'deki en baskın fikirlerden biridir; âlem ile insan arasındaki aynılık hemen her dasitanda mutlaka ifade edilir. Burada da âlem ile mektephane arasında bağdaştırma yapılarak bu fikir yeniden işlenmiştir.

2.44.2. TOS

İnsan ve âlem kitabında aynı şeyler yazılıdır çünkü ikisi birbirinin aynasıdır.

2.45. *Garibnâme*'de Temsilî Anlatımın Başarısı Yahut Başarısızlığı

Yüz alt bölümden (dasitan) oluşan *Garibnâme*'nin kırk dördünde temsilî anlatıma başvurulmuştur.

Birinci bapta on kez,

İkinci bapta yedi kez,

Üçüncü bapta üç kez,

Dördüncü bapta sekiz kez,

Beşinci bapta altı kez,

Altıncı bapta iki kez,

Yedinci bapta bir kez,

Sekizinci bapta beş kez,

Dokuzuncu bapta bir kez,

Onuncu bapta bir kez temsil getirilmiştir.

İlk beş bölümde temsillerin ağırlıkta olduğu (34 temsil, %68) görülürken, son beş bölümde temsillere daha az başvurulduğu (10 temsil, %20) görülmektedir. Hatta beşinci babın onuncu dasitanında iki farklı temsile başvurulmuştur fakat burada temsil adedi değil, bölümlerin genelinde temsile başvurulup başvurulmadığı dikkate

alınmıştır. Âşık Paşa eserinin ilk yarısında dolaylı ve temsilî bir anlatımı benimserken, son yarısında doğrudan ve nasihatçi bir anlatımı benimsemiştir. Bunun sebebi ne olabilir? Âşık Paşa altmış yaşındayken *Garibnâme*'yi tamamlayarak yaklaşık üç yıl sonra vefat etmiştir. 10.000 beyti aşkın bir külliyyette olan bu eserin kısa bir zamanda yazılması mümkün görünmemektedir. Muhtemelen Âşık Paşa birkaç yılını, belki de uzun yıllarını bu esere hasretmiştir. *Garibnâme*'ye büyük bir iştiaqla başladığı varsayılsa bile belki de yazma sürecinde dolaylı bir anlatımla uğraşmak yerine doğrudan bir anlatımı benimseyerek eserini daha çabuk tamamlamak istemiş olabilir. Bu mümkündür çünkü temsilî anlatım zor ve uğraş gerektiren bir iştir. Oluşturulacak temsillerde tutarlı olma mecburiyeti ciddi meşakkat gerektirir. *Garibnâme*'nin her bölümde giderek artan beyit sayısı da dikkate alındığında uzun ve tutarlı olabilecek temsiller arayıp bulmak daha da güç hâle gelmiş olabilir. Son beş bölümde temsilî anlatım oranının ilk beş bölüme göre ciddi düşüş göstermesi bu varsayımı desteklemektedir.

Bununla birlikte *Garibnâme*'de temsilî anlatımın güzel örnekleri genelde eserin ikinci yarısındaki temsillerdir. Bu durum aslında *Garibnâme*'nin sayılara dayalı olarak tertip edilmiş olmasıyla ilgilidir. Birinci ve ikinci baplardaki beyit sayısının sonraki baplara göre az olması, kapsamlı teşbih heyetleri kurmayı zorlaştırmıştır. Bu nedenle birinci bapta on temsil bulunmasına rağmen bu temsillerin benzerlik ilgileri kolayca tespit edilebilmektedir. Birinci babın son beş temsili hariç diğerleri temsilden çok teşbihe yakındır. İkinci bapta yedi temsilin benzerlik ilgileri daha çok zıtlıklar üzerinden kurulmuştur. Bunların da benzerlik ilgisi kolayca tespit edilebilmektedir. On dördüncü kara ve deniz ile on altıncı âlem ve insan temsili hariç, diğerleri temsilden ziyade teşbihe yakındır. Beyit sayısının azlığı dışında ilk iki bapta temsillerin zayıf kalmasının bir diğer nedeni ilk babın tamamen birlik beraberlik konusuna ayrılması, ikinci babın ise genelde ikiliklere/zıtlıklara ayrılması nedeniyledir. Konu çeşitliliği sağlanamamıştır.

Üçüncü bapla birlikte temsiller güzel hâle gelmeye başlamıştır. Bu bapta üç temsilin hepsi güzeldir. Benzerlik ilgilerinin kolayca tespit edilmesinden ziyade burada temsillere ait unsurların terkibi ve taraflar arasındaki müteakabiliyet daha yerli yerindedir. Bilhassa on sekizinci para ve on dokuzuncu bahçe temsilleri çok güzeldir. Dördüncü bapta sekiz temsilden yirmi birinci temsil hariç diğerleri vasat temsillerdir. Bu istisnâî temsil bazı belirsizlikler barındırdığı ve çağrışım gücünü

tetiklemediği için zayıf sayılabilir. Yirmi yedinci işret meclisi temsili ise çok güzeldir. Beşinci bapta altı temsilden yirmi dokuzuncu ceviz, otuz birinci sofa ve otuz dördüncü saray ve mana temsillerinin her biri çok güzeldir. Diğer temsiller ise vasattır. Bu üç bapta temsillerde zayıf bir temsil bulunmakla beraber belli bir vasat yakalanmış, birkaç temsilde ise güzel ve çok güzel olarak nitelenebilecek bir seviyeye çıkılmıştır. Bunun başlıca sebebi beyit sayısının giderek artması, buna bağlı olarak teşbih heyetlerinin daha kapsamlı olması ve konuların çeşitlenmeye başlamasıdır.

Altıncı bapta iki temsil de güzeldir. Özellikle otuz altıncı ikinci temsili çok güzeldir. Yedinci bapta tek temsil olan otuz yedinci kandil temsili çok güzeldir. Sekizinci bapta kırk birinci vücut şehri temsili güzeldir. Otuz sekizinci uçmak, otuz dokuzuncu gümüş, kırkinci kitap ve kırk ikinci gemi temsili çok güzeldir. Dokuzuncu bapta tek temsil olan kırk üçüncü değirmen temsili ve onuncu bapta tek temsil olan kırk dördüncü kitap temsili güzeldir. Son beş bapta temsillerden biri hariç hepsinin güzel ve çok güzel olarak nitelenmesi ise yine beyit sayısının artması, buna bağlı olarak teşbih heyetlerinin daha kapsamlı olması, cins ve mahiyetçe farklı nesnelerin birbiriyle bağdaştırılması ve Âşık Paşa'nın konuları etraflıca ele alabilecek imkânı bulabilmesiyle ilgidir. Buna karşın temsil sayısının düşmesi yukarıda belirtildiği üzere uzun ve tutarlı temsiller oluşturmanın zorluğuyla ilgilidir.

Toparlamak gerekirse *Garibnâme*'nin ilk iki babında yer yer vasat olmakla birlikte daha çok zayıf temsiller getirildiği; üç, dört ve beşinci baplarında yer yer vasat olmakla birlikte daha ziyade güzel, hatta bazen çok güzel temsiller getirildiği; altı, yedi, sekiz, dokuz ve onuncu baplardaki temsillerde ise istisnasız güzel ve çok güzel temsiller getirildiği söylenebilir. Bu yönüyle temsiller, tıpkı *Garibnâme*'nin ilerledikçe açılan ve genişleyen yapısına benzer şekilde, ilerledikçe zayıflıktan kurtulan, çok güzele doğru açılan ve giderek temsili anlatımın hakkını veren bir seyir izlemektedir. Sonuç olarak *Garibnâme* temsili anlatım bakımından ilk iki bapta zayıf temsilleri nedeniyle başarısız, sonraki baplarda giderek artan seviyesiyle yer yer vasat ama genel itibarıyla güzel temsiller barındıran başarılı sayılabilecek bir eserdir. Bu anlamda yadsınamaz bir edebî değer taşıdığını söylemek gerekir.

2.46. Garibnâme'nin Temsil Tablosu (GTT)

Bu tabloda kırk dört temsilin yanı sıra teşbih heyetlerinde birbirinin mukabili olarak yer bulan ve TUMBAT tablolarında taraflara ait unsur olarak gösterilen bütün temsiller alfabetik şekilde sıralanmıştır. Böylece hangi temsilin neleri/kimleri temsil ettiği ve temsil edilenlerin neler/kimler olduğu daha detaylı görülebilecektir.

Tablo 2.45. Garibnâme'nin Temsil Tablosu (GTT)

GARİBNÂME'NİN TEMSİL TABLOSU	
TEMSİL EDENLER	TEMSİL EDİLENLER
Âdem (as)	1-İnsan 2-Marifet 3-Tövbe
Ağız	1-Vücudun Kapısı
Akıl	1-Melek 2-Hz. Muhammed (sav) 3-Hakikat
Akl-ı Kül	1-Hz. Muhammed (sav)
Aldatma	1-Nefsin Askeri
Âlem	1-İnsan 2-Mektep
Âlet	1-Ayet
Altın	1-Can 2-Cevher 3-Cemalullah
Arka	1-Vücudun Kapısı
Arş	1-Can
Asl (Kök)	1-Ebeveyn 2-Alt Taraf
Ateş (Od)	1-Vahdet 2-Birlik Beraberlik 3-Padişahın Arkadaşı 4-Vücut Isısı 5-Aşk
Ayak	1-Âdem (as) 2-Vücudun Kapısı 3-Bitki Mülkü 4-Ten
Ayna (Gözü)	1-Gönül 2-İnsan 3-Âlem
Bâde	1-Hâl
Bahar	1-Çocukluk
Bahçe	1-Dünya Hayatı 2-Âlem
Bahçıvan	1-Mürşit
Bahrî (Deniz Kuşu)	1-Aşk
Bal Irmağı (Cennet)	1-Hilim

Tablo 2.45. Garibnâme'nin Temsil Tablosu (GTT) (Devamı)	
Baş	1-Hz. Muhammed (sav) 2-Melek Mülkü 3-Akıl
Bel ile Sırt	1-Musa (as) 2-Hayvan Mülkü
Bey	1-Peygamber 2-Âlim 3-Veli
Beylerbeyi	1-Hz. Muhammed (sav)
Bitki	1-Âdem (as) 2-Ten 3-Sol Taraf 4-Yemek
Buğday	1-Halk
Bulut	1-Kalem
Burak	1-Aşk
Burun	1-Vücudun Kapısı
Can Bağı	1-Aklın Kalesi
Cehalet	1-Nefsin Askeri
Cemaatle Namaz	1-Vahdet 2-Birlik Beraberlik
Cennet	1-Gönül 2-Velilerin Gönü 3-Can
Cennet Kasrı/Köşkü	1-Hulk
Ceviz	1-Âlem 2-İnsan
Cevizin Yeşil Kabuğu	1-Bitki 2-Ten
Cevizin Sert Kabuğu	1-Hayvan 2-Nefis
Cevizin İçi	1-İnsan 3-Can
Cevizin Yağı	1-Melek 2-Akıl
Cevizin Yağındaki Nur	1-Gizli Hazine (Genc-i Nihan) 2-Muhabbetullah
Cimrilik	1-Nefsin Askeri
Cismanî Mülk	1-Ten
Cömertlik	1-Nefsin Askeri
Çekememezlik	1-Nefsin Askeri
Darb (Mühür)	1-Gönle Allah'ın Yazılması
Defia	1-Vücudun Kapısı
Değirmen	1-Âlem
Değirmenin Çarkı	1-Felek
Değirmenin İği	1-Kutup 2-Veli
Değirmenin Alt Taşı	1-Yeryüzü
Değirmenin Üst Taşı	1-Gökyüzü
Değirmenin Suyu	1-Hak Emri

Tablo 2.45. Garibnâme'nin Temsil Tablosu (GTT) (Devamı)	
Değirmenin Oluğu	1-Hak İradesi
Değirmenin Sepeti	1-Adem (Yokluk Ülkesi)
Değirmenin Çakıldığı	1-Nefis
Deniz	1-Can 2-Hakikat 3-Mürekkep Hokkası 4-Âlem
Dil	1-Musa (as) 2-Vücutun Kapısı
Doğruluk	1-Aklın Askeri
Dünya	1-Ten 2-Mezar
Ekin	1-Hak/hakikat
Ekinci	1-Mürşit
El	1-Nuh (as) 2-Vahdet 3-Kuvvet 4-Vücutun Kapısı
Ev	1-Dünya 2-Ahret
Fer (Dal/Budak)	1-Çocuklar 2-Üst Taraf
Ferş	1-Çamur
Fısk	1-Nefsin Askeri
Fitne	1-Nefsin Askeri
Gazap	1-Nefsin Askeri
Gece (Dün)	1-Cehliyet
Gemi	1-İnsan Bedeni
Geminin Yelkeni	1-Gönül
Geminin Yelkenindeki Yel	1-Emr-i Hak
Geminin Lengeri	1-Şeriat
Geminin Kaptanı	1-Akıl
Gemideki Yolcular	1-Fikir
Gemideki Meta	1-Amel
Göğüs	1-İsa (as) 2-Can 3-İnsan Mülkü
Gökyüzü	1-Gönül 2-Can 3-Rahmet 4-Cennet 5-Ruhanilik
Gönül	1-Süleyman (as) 2-Cennet
Göz	1-İbrahim (as) 2-Vahdet 3-Birlik Beraberlik 4-Vücutun Kapısı
Gümüş	1-Ten 2-Dünya Malı 3-Cennet 4-Doğruluk (Sıdk)
Gün	1-Ehliyet

Tablo 2.45. Garibnâme'nin Temsil Tablosu (GTT) (Devamı)	
Güneş	1-Aşk
Güz	1-Yetişkinlik
Güzel Ahlâk	1-Aklın Askeri
Hak Emri	1-Devlet 2-Akıl
Hayâ	1-Aklın Askeri
Hayvan	1-Nefis 2-Arka Taraf 3-Köle
Hile	1-Nefsin Askeri
Hulefa-i Raşidin	1-Vahdet 2-Birlik Beraberlik 3-Kuvvet
Huri	1-Mana
Hükümdarın Hükümü	1-Emr-i Hak
Hoca	1-Allah
İbret	1-Aklın Askeri
İdris (Cennet Görevlisi)	1-İhsan
İhlas	1-Aklın Askeri
İlim	1-Aklın Askeri
İman	1-Aklın Askeri
İnsan	1-Can 2-Âlem 3-Ön Taraf 4-Hizmetçi
İp	1-Kur'an-ı Kerim
İşret Meclisi	1-Ömür
Kadeh	1-İştah
Kanaat	1-Aklın Askeri
Kandil	1-Hz. Muhammed (sav) 2-İnsan 3-Ten
Kandil Fiteli	1-Nefis
Kandil Fitilinin Demiri	1-Şeriat
Kandildeki Su	1-Can
Kandildeki Yağ	1-Akıl
Kandilin Ateşi (Işık)	1-Aşk
Kandilin İpi	1-Kur'an-ı Kerim
Kara (Yer)	1-Ten
Kaz	1-Birlik Beraberlik 2-Mürşit
Kevser	1-Cömertlik

Tablo 2.45. Garibnâme'nin Temsil Tablosu (GTT) (Devamı)	
Kış	1-Vefa 2-İhtiyarlık
Kibir	1-Nefsin Askeri
Kin	1-Nefsin Askeri
Kitap	1-İnsan 2-Âlem
Kulak	1-Davud (as) 2-Vücutun Kapısı
Kurşun	1-Güzel Ahlâk
Küfür	1-Nefsin Askeri
Maden	1-Sağ Taraf 2-Dünya Malı
Melek	1-Akıl 2-Hz. Muhammed (sav)
Menzil	1-Marifet
Mescit	1-İnsanın Bedeni
Mevsim	1-Ömür
Mimar	1-Allah
Minber	1-Dimağ
Muhabbet	1-Aklın Askeri
Nimet	1-Hikmet
Padişah (Sultan)	1-Allah 2-Akıl 3-Nefis 4-Âlim 5-Veli 6-Can
Parmaklar	1-Melekler
Pınar	1-Vahdet 3-Birlik Beraberlik 3-Kuvvet
Pul	1-Dil 2-Dünyadaki Çeşitli Nimetler
Rahmanî Mülk	1-Can
Riya	1-Nefsin Askeri
Rıdvan (Cennet Görevlisi)	1-Rıza
Ruh	1-İsa (as)
Saki	1-Nefs
Saray	1-Dünya Hayatı 2-İnsan
Sefa	1-Aklın Askeri
Sofra	1-Kur'an-ı Kerim 2-Âlem
Sofrabaşı	1-Hz. Muhammed (sav)
Su	1-Vahdet 2-Birlik Beraberlik 3- Padişahın Arkadaşı 4- Kan 5-Hikmet 6-Mürekkep 7-Bilgi 8-Hak Emri

Tablo 2.45. Garibnâme'nin Temsil Tablosu (GTT) (Devamı)	
Su Irmağı (Cennet)	1-Seyr 2-Siyer
Süt Irmağı (Cennet)	1-İlim
Şarap Irmağı (Cennet)	1-Marifet
Şehir	1-Vücut
Şeytan	1-Mezellet
Ocak/Külünk	1-Sohbet Meclisi
Oğul	1-Evlat 2-Hayrat 3-Kitap 4-Halife
Öfke	1-Nefsin Askeri
Taat	1-Aklın Askeri
Taht	1-Gönül 2-Nazargah 3-Vücut
Ten Dağı	1-Nefsin Kalesi
Testi	1-Zaman
Tiryak	1-Tövbe
Tohum	1-Kur'an-ı Kerim
Toprak	1-Padişahın Arkadaşı 2-Ten 3-Gönül
Tuba Ağacı	1-Akıl
Un	1-Ölüm
Usta	1-Peygamber 2-Mürşit
Üzüm	1-Birlik
Vahşi Hayvanlar	1-Nefs
Vahşi Kuşlar	2-Heva
Vezir	1-Akıl 2-Âlim 3-Veli
Yağmur	1-Yazı
Yaz	1-Safa 2-Gençlik ile Yiğitlik
Yel	1-Padişahın Arkadaşı 2-Nefes
Yemiş	1-Dünya İşleri 2-İlim ile Hikmet
Yeryüzü	1-Ten 2-Cehennem 3-Mihnet 4-Cismanilik 5-Kağıt
Yol Azığı	1-Şeriat
Yola Çıkmak	1-Tarikat
Yüz	1-Yusuf (as)
Zikir	1-Aklın Askeri

2.46. 1. Temsil Tablosu Hakkında Değerlendirme

Temsil tablosunda temsil gücü en yüksek kelimenin/nesnenin su olduğu görülmektedir. Değirmenin suyu ve kandilin suyu gibi tamlamalarda su yine temsil eden durumundadır. Su hem vahdet, birlik beraberlik, hikmet, bilgi ve Hak emri gibi soyut, hem de padişahın arkadaşı, kan ve mürekkep gibi somut şeyleri temsil etmiştir. Değirmendeki su Hak emri, kandildeki su can, cennetteki su ırmağı ise seyr ve siyer gibi soyut şeyleri temsilen kullanılmıştır.

Baş, dil, ağız, göz, burun, yüz, kulak, bel, sırt, göğüs, el, ayak gibi unsurlar bir arada düşünüldüğünde vücut uzuvları ikinci en yüksek temsil gücüne sahip unsurlar olarak dikkati çekmektedir. Vücut uzuvları peygamberleri ve vücudun kapılarını temsilen kullanıldığı gibi akıl, vahdet, birlik beraberlik gibi soyut şeyleri temsilen de kullanılmıştır.

Padişah, ateş, gökyüzü ve yeryüzü dörtten fazla temsil eden olmuştur. Padişah sırasıyla akıl, nefis, âlim, veli ve can gibi hem somut hem de soyut şeyleri temsil etmiştir. Ayrıca Allah'ı temsilen kullanılmıştır. Ateşin temsil ettikleri vahdet, birlik beraberlik, padişahın arkadaşı, vücut ısı ve aşktır. Bunlar da hem somut hem soyut şeylerdir. Gökyüzü ağırlıklı olarak gönül, can, rahmet, ruhanilik gibi soyut; yeryüzü ise ten, cismanilik, kağıt gibi genelde somut şeyleri temsilen kullanılmıştır.

Temsil edilenlere bakıldığında insan ve insana ait ten, nefis, gönül, can, akıl gibi maddi manevi unsurların sayısı öne çıkmaktadır. Buna vücuda ait diğer unsurlar da eklendiğinde en fazla insan ve insana ait unsurların temsil edildiği görülmektedir. İlâveten birinci bapta on dasitanın tamamında birlik ve beraberlik temsil edilen durumundadır. Bu da birlik beraberliğin Âşık Paşa için ne kadar önemli ve öncelikli bir mesele olduğunun göstergesidir ki daha önce bu konuya işaret eden araştırmacılar olmuştur (Kaplan, 2019).

Bütün bu veriler birlikte değerlendirildiğinde genel olarak temsillerin soyut yerine somutu ikame etme esasına dayalı olarak kurgulandığı, bunun yanında somut yerine somutun ikame edildiği de görülmektedir. Temsil etme vasfını en fazla taşıyan su, vücut uzuvları, padişah, ateş, gökyüzü ve yeryüzü insan için önemi tartışılmaz şeylerdir. Su hayattır, dört unsurdan biridir, insanın ve âlemin olmazsa olmazıdır. Vücut uzuvları insanın aletleridir, bunlar olmasa insan hiçbir eylem yapamaz. Padişah mülkün hâkimi, dirlik ve düzenin teminatıdır. Âşık Paşa'nın diliyle

söylemek gerekirse *padişahı olmayan mülk yastadır*. Ateş dört unsurdan bir diğeridir, o olmasa aş pişmez, ocak tütmez. Gökyüzü ile yeryüzü dünyanın tavanı ve tabanıdır. İnsan bu ikisi arasında hayatını idame ettirir. Netice itibarıyla insan ve âlem için bu denli önemli nesnelere temsil eden olarak seçilmesi, aslında mananın anlaşılması en kolay şekilde sunulduğunu gösterir. Temsil edilenlerin çoğunlukla insan ve insana ait maddi manevi unsurlardan oluştuğu da gözetildiğinde, Âşık Paşa'nın insana insanı ve âlemi göstermeye çalıştığı anlaşılır.

2.47. Temsille Oluşturulan Söylemler Tablosu (TOST)

Bu tabloda temsille oluşturulan bütün söylemler sıralanmıştır.

Tablo 2.46. Temsille Oluşturulan Söylemler Tablosu (TOST)

TEMSİLE OLUŞTURULAN SÖYLEMLER TABLOSU	
TEMSİLLER	SÖYLEMLER
1. Temsil: Dört Büyük Sahabe	Birlik beraberlikle düşmana baş eğdirilir ve devlet (saadet) elde edilir.
2. Temsil: Vücut	Müslümanlar bir vücut halinde ve birlik içinde olmalı, birbirlerine hoş bir nazarla bakmalıdır.
3. Temsil: Cemaatle Namaz	Birlik ve beraberliği sağlamak ve namazdan istifadeyi artırmak için cemaatle namaz kılmaya riayet edilmelidir.
4. Temsil: Göz	Bu dünyada birlik (vahdet) ve beraberlik içinde bulunanlar ahirette Hak didarını görecektir.
5. Temsil: El	Birlik ve beraberliğin temini için velilerin izinden gitmek gerekir.
6. Temsil: Su	Yoldaş olmadan yol alınmaz.
7. Temsil: Kaz	Birlik ve beraberliğin temini için velilerin izinden gitmek gerekir.
8. Temsil: Od	Doğru usul ile hareket edenler maksada (birlik ve dirliğe) ulaşırlar.
9. Temsil: Ok	Kuvveti elde etmenin ve devleti elde tutmanın yolu birliktir.
10. Temsil: Üzüm	Cehalet ile anlayışsızlık kavga ve ayrışmaya sebep olurken, ilim/irfan sulh ve birliği temin eder.
11. Temsil: Ev	Fani olana değil, baki olana yönelmek gerekir.
12. Temsil: Yer ve Gök	Ten kafesinde mahpus olan can kuşu asıl yurdunu özler.

Tablo 2.46. Temsille Oluşturulan Söylemler Tablosu (TOST) (Devamı)

13. Temsil: Mülk	Ahiret saltanatı dünya saltanatından üstündür.
14. Temsil: Kara ve Deniz	İnsan kendi nefesine karşı gönlünü, aklını ve canını dost edinmelidir.
15. Temsil: Âdem ve Şeytan	Eksikliğini bilen ve kibirlenmeyen affa nail olur.
16. Temsil: Âlem ve İnsan	İnsan âlemin, âlem insanın aynasıdır.
17. Temsil: Padişah	Evliyadan medet isteyen nefsiyle girdiği savaşı kazanacaktır.
18. Temsil: Para	Canını Allah yolunda harcayanın kazancı cemelullah olacaktır.
19. Temsil: Bahçe	Dünyaya aldanmamak gerekir.
20. Temsil: Taht	Liyakat makamın canıdır.
21. Temsil: Vücut Uzuvarları	İnsan ulvî ve suflî âlemi kendinde barındırır.
22. Temsil: Mevsim	Ömür ölüme bir hazırlıktır ve ömrün her dönemi ilahi rızayı kazandıracak fırsatlarla doludur.
23. Temsil: Dört Varlık	Yaratılanların ihtiyacını gideren kişi Yaratıcı ile yakınlık hasil eder.
24. Temsil: Şehir ve Kapı	Mümini münafıktan ayıran söz ve davranışlarındaki doğruluktur.
25. Temsil: Gönül	Bu dünyada cenneti yaşamının yolu velilerin gönlüne girmektir.
26. Temsil: Üç Oğul	İnsanın, insan dışında evlatlar edinmesi de mümkündür.
27. Temsil: İşret Meclisi	Her şey aslına döndürülecektir.
28. Temsil: Dört Uzuvar ve Dört Peygamber	Hz. Peygamber (sav) bütün insanların ve peygamberlerin revidir.
29. Temsil: Ceviz	İnsan âlemin, âlem ve içindeki nesnelere ise insanın aynasıdır.
30. Temsil: Tabakat	İnsan âlemin, âlem insanın aynasıdır.
31. Temsil: Sofra	Kur'an-ı Kerim sofrasından beslenmek gerekir.
32. Temsil: Sofra	Akıl ibret nazarıyla bakarsa âlem sofrasının nimetlerine ulaşabilir.
33. Temsil: Yolculuk	Yoldaş olmadan yol alınmaz.
34. Temsil: Saray ve Mana	Her şey aslına döndürülecektir.
35. Temsil: Devriyye	Âlemdeki her şey Hakk'ı görmeye perde olabilir; veliler bu perdeleri aştığından onların izinden gitmek gerekir.
36. Temsil: İkinci	Velilere gönülden teslim olmak gerekir.
37. Temsil: Kandil	İnsan kandil gibi etrafını aydınlatmalıdır.

Tablo 2.46. Temsille Oluşturulan Söylemler Tablosu (TOST) (Devamı)

38. Temsil: Uçmak	Bu dünyada cenneti yaşamının yolu velilerin gönlüne girmektir.
39. Temsil: Gümüş	Veliler gönül madenini işlemekte ustadır.
40. Temsil: Kitap	İnsan ve âlem kitabında aynı şeyler yazılıdır çünkü ikisi birbirinin aynasıdır.
41. Temsil: Vücut Şehri	Akıl vücut şehrinin sultanıdır.
42. Temsil: Gemi	Hayat yolculuğunu verimli geçirmek, menzile eli boş varmamak gerekir.
43. Temsil: Değirmen	Ölümden ibret alınmalı, dünyanın fani olduğu unutulmamalıdır.
44. Temsil: Kitap	İnsan ve âlem kitabında aynı şeyler yazılıdır çünkü ikisi birbirinin aynasıdır.

2.48. Tekrar Edilen Söylemler Tablosu (TEST)

Bu tabloda aynı konular etrafında üçten fazla tekrar edilen söylemler tasnif edilerek çoktan aza doğru sıralanmıştır.

Tablo 2.47. Tekrar Edilen Söylemler Tablosu (TEST)

TEKRAR EDİLEN SÖYLEMLER TABLOSU	
KONULAR	SÖYLEMLER
TASAVVUF VELİLER 11 TEKRAR	Birlik ve beraberliğin temini için velilerin izinden gitmek gerekir. (5.Söylem)
	Yoldaş olmadan yol alınmaz. (6.Söylem)
	Birlik ve beraberliğin temini için velilerin izinden gitmek gerekir. (7.Söylem)
	Cehalet ile anlayışsızlık kavga ve ayrışmaya sebep olurken, ilim/irfan sulh ve birliği temin eder. (10.Söylem)
	Evliyadan medet isteyen nefsiyle girdiği savaşı kazanacaktır. (17.Temsil)
	Bu dünyada cenneti yaşamının yolu velilerin gönlüne girmektir. (25.Söylem)

Tablo 2.47. Tekrar Edilen Söylemler Tablosu (TEST) (Devamı)

TASAVVUF VE VELİLER 11 TEKRAR (Devamı)	Yoldaş olmadan yol alınmaz. (33.Söylem)
	Âlemdeki her şey Hakk'ı görmeye perde olabilir; veliler bu perdeleri aştığından onların izinden gitmek gerekir. (35. Söylem)
	Velilere gönülden teslim olmak gerekir. (36.Söylem)
	Bu dünyada cenneti yaşamının yolu velilerin gönlüne girmektir. (38.Söylem)
	Veliler gönül madenini işlemekte ustadır. (39. Söylem)
BİRLİK BERABERLİK 10 TEKRAR	Birlik beraberlikle düşmana baş eğdirilir ve devlet (saadet) elde edilir. (1.Söylem)
	Müslümanlar bir vücut halinde ve birlik içinde olmalı, birbirlerine hoş bir nazarla bakmalıdır. (2.Söylem)
	Birlik ve beraberliği sağlamak ve namazdan istifadeyi artırmak için cemaatle namaz kılmaya riayet edilmelidir. (3.Söylem)
	Bu dünyada birlik (vahdet) ve beraberlik içinde bulunanlar ahirette Hak didarını görecektir. (4.Söylem)
	Birlik ve beraberliğin temini için velilerin izinden gitmek gerekir. (5.Temsil)
	Yoldaş olmadan yol alınmaz. (6.Söylem)
	Birlik ve beraberliğin temini için velilerin izinden gitmek gerekir. (7.Temsil)
	Doğru usul ile hareket edenler maksada (birlik ve dirliğe) ulaşırlar. (8.Söylem)
	Kuvveti elde etmenin ve devleti elde tutmanın yolu birliktir. (9.Söylem)
	Cehalet ile anlayışsızlık kavga ve ayrışmaya sebep olurken, ilim/irfan sulh ve birliği temin eder. (10.Söylem)

Tablo 2.47. Tekrar Edilen Söylemler Tablosu (TEST) (Devamı)

ÖLÜM VE AHİRET 8 TEKRAR	Bu dünyada birlik (vahdet) ve beraberlik içinde bulunanlar ahirette Hak didarını görecektir. (4.Söylem)
	Fani olana değil, baki olana yönelmek gerekir. (11.Söylem)
	Ten kafesinde mahpus olan can kuşu asıl yurdunu özler. (12.Söylem)
	Ahret saltanatı dünya saltanatından üstündür. (13. Söylem)
	Canını Allah yolunda harcayan kişinin kazancı cemelullah olacaktır. (18.Söylem)
	Ömür ölüme bir hazırlıktır ve ömrün her dönemi ilahi rızayı kazandıracak fırsatlarla doludur. (22.Söylem)
	Hayat yolculuğunu verimli geçirmek, menzile eli boş varmamak gerekir. (42.Söylem)
	Ölümden ibret alınmalı, dünyanın fani olduğu unutulmamalıdır. (43. Söylem)
	İnsan âlemin, âlem insanın aynasıdır. (16.Söylem)
	İnsan ulvî ve suflî âlemi kendinde barındırır. (21.Söylem)
ÂLEM İLE İNSANIN AYNİLİĞİ 6 TEKRAR	İnsan âlemin, âlem ve içindeki nesnelere ise insanın aynasıdır. (29.Söylem)
	İnsan âlemin, âlem insanın aynasıdır. (30.Söylem)
	İnsan ve âlem kitabında aynı şeyler yazılıdır çünkü ikisi birbirinin aynasıdır. (40.Söylem)
	İnsan ve âlem kitabında aynı şeyler yazılıdır çünkü ikisi birbirinin aynasıdır. (44.Söylem)

2.48.1. Temsille Oluşturulan ve Tekrar Edilen Söylemler Hakkında Değerlendirme

Söylemlerde tasavvuf ve veliler, birlik beraberlik, ölüm ve ahiret, âlem ile insanın aynılığı konuları öne çıkmaktadır. Bunun dışında bazı söylemler ikişer kez aynen tekrar edilmiştir:

- a) Birlik ve beraberliğin temini için velilerin izinden gitmek gerekir. (5. ve 7. Söylem)
- b) Yoldaş olmadan yol alınmaz. (6. ve 33. Söylem)
- c) İnsan âlemin, âlem insanın aynasıdır. (16. ve 30. Söylem)
- ç) Bu dünyada cenneti yaşamının yolu velilerin gönlüne girmektir. (25. ve 38. Söylem)
- d) Her şey aslına döndürülecektir. (27. ve 34. Söylem)
- e) İnsan ve âlem kitabında aynı şeyler yazılıdır çünkü ikisi birbirinin aynasıdır. (40. ve 44. Söylem)

Tasavvuf ve veliler hakkında oluşturulan söylemlerde birlik beraberliği ve sulhu temin etmek, nefisle girilen savaşı kazanmak ve perdeleri aşmak velilerin izinden gitmekle ve onlardan medet istemekle ilişkilendirilmektedir. Velilerin gönlüne girmekle cennete girmek eş değerde sayılmaktadır. Onlara gönülden teslim olunması gerektiği ve onların gönül madenini işlemekte usta olduğu belirtilmekte, yola yoldaşla çıkılması salık verilmektedir. Âşık Paşa bir mutasavvıf olduğu için tasavvufi söylemlerin ağırlıkta olması normaldir. Bu söylemlerde veliler birlik beraberliğin ve sulhun temin edicisi olarak gösterilir ki, burası önemlidir. Çünkü bu durum Âşık Paşa'nın bizzat bir sufi olarak kendini nerede konumlandığını göstermektedir. Birlik beraberliğin neticeleri daima müspet olacağı için şu hâlde veliler birliğin yanı sıra dirliğin de teminatı olurlar. Âşık Paşa'ya göre velilerin gönlü cennettir, onlar gönül madenini işlemekte ustadır; bu yüzden onlara gönülden teslim olunması gerekir.

İlk on söylemin tamamı birlikle ilgilidir. Velilerin izinden gitmek ve doğru usulle hareket etmek birliği sağlayacak sebep olarak gösterilmiş; düşmana baş eğdirmek, saadet elde etmek, namazdan istifadeyi artırmak, Hak didarını görmek, kuvvet ve devlet sahibi olmak, sulhu temin etmek ise birliğin neticeleri olarak gösterilmiştir.

Burada da yola yoldaşla çıkılması salık verilmektedir. Âşık Paşa'nın birlik beraberliği tasavvufu ilişkilendirmesi dışında dikkati çeken bir diğer nokta devlet ve kuvvet vurgusudur. Dönemin şartları itibariyle Anadolu'daki Türklerin parçalanmış sosyal ve siyasî yapısı bu söylemi önemli kılmaktadır. Kendisinin Kırşehir Beyi olarak vazife aldığı, Osmanlıların kuruluş sürecinde etkin olduğu da göz önünde bulundurulursa yaşadığı devirde siyasî tavrının Anadolu'da Türk ve İslam birliğinin sağlanması yönünde olduğu anlaşılır.

Ölüm ve ahiret ile ilgili söylemlerde ömrü verimli geçirmek, ölüme hazırlık yapmak, ondan ibret almak, ilahi rızayı kazanmaya çalışmak öğütlenmekte, asıl yurdun ahiret olduğu vurgulanmakta, ayrıca cemelullahı görme arzusu aşılansmaktadır. Âşık Paşa'nın bir âlim sufi olarak ölüm ve ahiret konusunu gündeme getirmesi gayet tabiidir. O insanın hayattan sonraki menzillerini bilmesi ve ona göre davranması gerektiğini belirtir, dünya imtihanından başarıyla geçenlerin en büyük ödüle, cemelullaha erişeceğini hatırlatır.

Âlem ile insanın aynılığı konusundaki bütün söylemler bir iki küçük ilave hariç birbirinin tekrarıdır. İkişer kez aynen tekrar edilen söylemler yukarıya aktarıldı. Buraya bakıldığında c ve e'deki söylemlerin hemen hemen aynı olduğu, âlem ile insan arasındaki aynılığın ısrarla vurgulandığı görülmektedir. Bu söylem aslında kendini bilmekle ilgilidir. Kişinin kendini bilmesi ile Hakk'ın sanatı olan âlemi bilmesi ve sanattan sanatçıya ulaşması bu söylemin alt metni olarak değerlendirilebilir. Aşağıdaki beyitler bu değerlendirmeyi destekleyici mahiyettedir:

Her kim ister göre kendü yüzini / Gözğüye baksun göre kendüzini

Pes bu 'âlem gözgüdür bir baksaña / Ne görürseñ sensin ol, bir bak saña
(4558-4561)

Ger dilerseñ kim göresin sen dakı / Bakduguñ yirde gümânsuz ol hak'ı

Gözgü dutgıl 'akluña sun'ını sen / Kim göresin Sâni'i ol gözgüden (3073-3074)

Âşık Paşa insanı ve âlemi Hakk'ın eseri olarak gördüğü için hem söylemlerde hem de *Garibnâme*'nin birçok yerinde eserden müessire varmak gerektiğini ifade etmiş, insanları kendine ve âleme bakmaya çağırmıştır.

Eksikliğini bilmek, dünyaya aldanmamak, liyakatin önemi, yaratılanların ihtiyacının giderilmesi, müminin münafıkla farkı, insanın hayrat yapmak, kitap yazmak ve talebe yetiştirmekle evlat sahibi olabileceği, her şeyin aslına döndürüleceği, Hz. Peygamber'in (sav) yaratılmışların en üstünü olması ve Kur'an-ı Kerim'den faydalanmanın ehemmiyeti söylemlerde temas edilen diğer konulardır.

SONUÇ

Bu çalışmada *Garibnâme* temsili anlatım bakımından incelenmiştir. Çalışma özelinde geliştirilen TUMBAT ve TOS yöntemi giriş bölümünde tanıtılmış, bu yöntemin sonraki benzer çalışmalarda kullanılması, hatta araştırmacılar tarafından daha da geliştirilmesi teklif edilmiştir. Giriş bölümünden itibaren tespit edilen hususlar ise şöyledir:

Literatür analizinde *Garibnâme* üzerine yapılan çalışmaların son yıllarda giderek arttığı gözlemlenmiştir. *Garibnâme* hakkında değerlendirme yapılan kısımda bu eserin hangi ilimlerden istifadeyle yazıldığı, *Garibnâme* ve *Menâkıbü'l-Kudsiyye*'deki söylemlerden hareketle tespit edilmiştir. Buna göre ilimleri zahir, ibret, hikmet, esrar ve kudret olmak üzere beşe ayıran Âşık Paşa, *Garibnâme*'yi bütün bu ilimlerden istifadeyle fakat daha çok ibret ve hikmet ilmi doğrultusunda kaleme almıştır.

Birinci bölümde temsil ve temsille ilgili terimlere dair belagatçilerin görüşlerine yer verilmiş, ilk dönemden itibaren temsilin ve ilgili terimlerin tanımlanması hususunda çeşitli görüş ayrılıklarının bulunduğu görülmüştür. Temsilin veya temsili anlatımın en özgülü, “*Bir şeyi başka bir şeyin yerine ikame etme esasına dayalı olarak bir manayı kendine ait olmayan lafızlarla ifade etmek*” şeklinde tanımlanabileceği kanaati hasıl olmuştur.

Çalışmanın gövdesini oluşturan ikinci bölümde *Garibnâme*'de kırk dört alt bölümde (dasitan) temsili anlatıma başvurulduğu tespit edilmiştir. TUMBAT ve TOS yöntemi doğrultusunda temsilin tarafları arasındaki benzerlik ilgisinin uygun ve makul olup olmadığı incelenmiş, temsille oluşturulan söylem bir cümleyle sunulmuştur. Benzerlik ilgilerinin uygun ve makul olduğu, temsille oluşturulan söylemlerde tekrarların bulunduğu görülmüştür. *Garibnâme*'nin temsili anlatım bakımından başarılı olup olmadığı değerlendirilmiş; eserin sayıya dayalı bir yapıda kurgulanmış olmasının temsillerin niteliğinde belirleyici olduğu, beyit sayısı arttıkça temsillerin zayıftan vasata, vasattan güzele ve güzelden çok güzele doğru bir seyir izlediği saptanmıştır. Buna göre, *Garibnâme* temsili anlatım bakımından; ilk iki bapta zayıf temsilleri nedeniyle başarısız, sonraki baplarda giderek artan seviyesiyle yer yer

vasat olsa da genel itibariyle güzel temsiller barındıran başarılı sayılabilecek bir eserdir ve yadsınamaz bir edebî değere sahiptir.

GTT'deki veriler incelendiğinde temsil gücü en yüksek kelimenin/nesnenin su olduğu görülmüştür. Su sırasıyla vahdet, birlik beraberlik, hikmet, bilgi, Hak emri, padişahın arkadaşı, kan, mürekkep can, seyr ve siyer gibi hem soyut hem de somut şeyleri temsilen kullanılmıştır. Temsil gücü en yüksek ikinci grubu baş, dil, ağız, göz, burun, yüz, kulak, bel, sırt, göğüs, el, ayak gibi vücut uzuvları oluşturmuştur. Vücut uzuvları peygamberleri, kapıları, akıl, vahdet ve birlik beraberliği temsilen kullanılmıştır. Padişah, ateş, gökyüzü ve yeryüzü dörtten fazla temsil eden olmuştur. Padişah sırasıyla akıl, nefis, âlim, veli ve can gibi hem somut hem de soyut şeyleri temsil etmiştir. Ayrıca Allah'ı temsilen kullanılmıştır. Ateşin temsil ettikleri vahdet, birlik beraberlik, padişahın arkadaşı, vücut ısı ve aşktır. Bunlar da hem somut hem soyut şeylerdir. Gökyüzü ağırlıklı olarak gönül, can, rahmet, ruhanilik gibi soyut; yeryüzü ise ten, cismanilik, kağıt gibi genelde somut şeyleri temsilen kullanılmıştır.

Temsil edilenlerde insan ve insana ait ten, nefis, gönül, can, akıl gibi maddi manevi unsurların öne çıktığı görülmüştür. Bunun yanında birlik beraberliğin birinci babın tamamında on kez temsil edilmesi, Âşık Paşa'nın birlik beraberliğe verdiği önem ve önceliğin göstergesi sayılmıştır. Bu veriler doğrultusunda genel olarak temsillerin soyut yerine somutu ikame etme esasına dayalı olarak kurgulandığı, ayrıca somut yerine somutun da ikame edildiği tespit edilmiştir. Bunun yanında temsil eden ve temsil edilen olarak en çok tercih edilen kişiler peygamberler olmuştur. Her biri insan ve âlem için son derece önemli nesnelere/kişilerin temsil eden ve temsil edilen olarak birçok kez tercih edilmesi, Âşık Paşa'nın insana bizzat insanı ve âlemi göstermek istediği şeklinde yorumlanmıştır. Dolayısıyla GTT'deki veriler ışığında insan ve âlemin en fazla üzerinde durulan ve birbiriyle bağdaştırılan konular olduğu görülmüştür.

TOST'taki veriler incelendiğinde temsille oluşturulan bazı söylemlerin dört konu etrafında tekrarlandığı saptanmıştır. Bunlar TEST'te bir araya getirilmiştir. Buna göre tasavvuf ve veliler hakkında on bir söyleme, birlik beraberlik hakkında on söyleme, ölüm ve ahiret hakkında sekiz söyleme, âlem ile insanın aynılığı hakkında altı söyleme başvurulmuştur. Âşık Paşa bir mutasavvıf olduğundan tasavvufi söylemlerin çok olması normal karşılanmıştır. Bu söylemlerde veliler birlik beraberliğin ve sulhun temin edicisi olarak gösterilmiştir ki, burası önemlidir. Çünkü

bu durum Âşık Paşa'nın bizzat bir sûfi olarak kendini nerede konumlandığını da göstermektedir. Birlik beraberliğin neticeleri daima müspet olacağı için şu hâlde veliler birliğin yanı sıra dirliğin de teminatı olurlar.

Birlik beraberlik hakkında oluşturulan söylemlerde velilerin izinden gitmek ve doğru usulle hareket etmek birliği sağlayacak sebep olarak gösterilmiş; düşmana baş eğdirmek, saadet elde etmek, namazdan istifadeyi artırmak, Hak didarını görmek, kuvvet ve devlet sahibi olmak, sulhu temin etmek ise birliğin neticeleri olarak gösterilmiştir. Âşık Paşa'nın birlik beraberliği tasavvufla ilişkilendirmesi dışında bu söylemlerde dikkati çeken bir diğer nokta devlet ve kuvvet vurgusu olmuştur. Dönemin şartları itibariyle Anadolu'daki Türklerin parçalanmış sosyal ve siyasî yapısı bu söylemi önemli kılmaktadır. Âşık Paşa'nın Kırşehir Beyi olarak vazife aldığı, Osmanlı Devletinin kuruluş sürecinde etkin olduğu göz önünde bulundurularak yaşadığı devirde siyasî tavrının Anadolu'da Türk ve İslam birliğinin sağlanması yönünde olduğu kanaatine varılmıştır.

Ölüm ve ahiret ile ilgili söylemlerde ömrü verimli geçirmek, ölüme hazırlık yapmak, ondan ibret almak, ilahi rızayı kazanmaya çalışmak öğütlenirken asıl yurdun ahiret olduğu vurgulanarak cemelullaha erişme arzusu aşılmıştır. Bunlar nasihatname türüne ait bütün eserlerde karşılaşılan öğütlerdir.

Âlem ile insanın aynılığı konusundaki bütün söylemlerin bir iki küçük ilave hariç birbirinin tekrarı olduğu görülmüştür. Âlem ile insanın birbirine ayna ve birbiriyle aynı olması, insanın kendisini bilmesiyle irtibatlandırılmıştır. Kişinin kendini bilmesi ile Hakk'ın sanatı olan âlemi bilmesi ve sanattan sanatçıya (yaratılanlardan yaratıcıya) ulaşması bu söylemin alt metni olarak değerlendirilmiştir.

Temsiller ve söylemler, yani GTT'deki veriler ile TOST ve TEST'teki veriler birlikte değerlendirildiğinde, Âşık Paşa'nın, insanları/toplumunu ıslah etme ve iki cihan saadetini kazanma yolu olarak tasavvufu öne çıkarttığı ve velileri toplumun en üst tabakasına yerleştirdiği görülmüştür. Buna bağlı olarak velilerin izinden gidilmesi gerektiğini defalarca kez vurgulamıştır. Birlik beraberlik hem İslâm'ın bir gereği hem de yaşadığı devirdeki sosyal ve siyasî bölünmenin çaresi olarak üzerinde en fazla durduğu bir diğer konu olmuştur. Fakat birlik beraberliğin temin edilmesi hususunda da asıl rolü velilere vermiştir. Ölüm ve ahiret vurgusu ise yine İslâm'ın bir gereği olarak dünyanın imtihan yeri olduğunu hatırlatmaya, cennet ve

cemalullaha ulaşma arzusunu uyandırmaya yöneliktir. Âlem ile insanın aynılığı konusu Âşık Paşa'nın insanı ve âlemi Hakk'ın eseri olarak görmesiyle ilgilidir. Bu nedenle hem temsille oluşturduğu söylemlerde hem de *Garibnâme*'nin birçok yerinde eserden müessire varmak gerektiğini ifade etmiş, insanları kendine ve âleme bakmaya çağırıştır. Yine bu nedenle temsilin tarafları olarak en çok insan ve insana ait maddi manevi unsurları kullanmıştır. Bir cümleyle toparlamak gerekirse, Âşık Paşa insanı âlem aynasına, âlemi insan aynasına tutmuş, her ikisinde de Hakk'ın tecellilerini görmüş, gördüklerini göstermek içinse temsillere başvurmuştur.

Bu çalışmada temsiller üzerinde durulmuşsa da *Garibnâme*'yi anlama noktasında daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. *Garibnâme*'nin kavramlarının tespit edilmesi; rûyende, pûyende, gûyende, cûyende, akl-ı kül vb. kavramların veya kudret dili, kudret yüzü, mana yüzü vb. tabirlerin o dönemde nasıl bir anlam ve bağlamla kullanıldığının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Âşık Paşa'nın akla verdiği değer apayrı bir çalışmayı gerektirecek önemdedir. Aşkî aklın canı olarak niteleyerek son derece özgün bir yaklaşım sergilemiştir ki genelde tasavvufta akıl ve aşk birbirine zıt kavramlar olarak algılanır. Namaz kılmayı gazilik olarak nitelemesi de özgün bir yaklaşımdır. Çalışmada yer yer temas edildiği üzere *Risaletü'n-Nushiyye*, *Garibnâme*'ye tesir etmiş bir eserdir; iki eser arasındaki benzerlikler de mutlaka mukayeseli olarak incelenmelidir. Bu tür çalışmaların yapılmasıyla Âşık Paşa'nın zihin ve anlam dünyasına ve buna bağlı olarak yaşadığı devrin zihin ve anlam dünyasına nüfuz etme imkanı daha da artacaktır.

KAYNAKÇA

- Akgül, N.T.T. (2019). *Âşık paşa'nın garibnâme'sinde dört sayısı ve simgesel anlamı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi.
- Aktaş, H. (2011). *Klasik türk edebiyatında sembolik (temsili) anlatım üslûbunun gelişimi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi.
- Arvas, E. (2021). *Garib-nâme Bibliyografyası*. Çorak, R. (Ed.), *Edebiyat Yazıları Garib-nâme Üzerine* içinde (s. 231-260). DBY Yayınları.
- Aslan, A. (2015). *Âşık paşa döneminde kırşehir'deki dini hayat* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi.
- Âşık Paşa. (2000). *Garib-nâme (4 Cilt)*. Haz. Kemal Yavuz. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Âşık Paşazade. (2007). *Tevârih-i Âli Osman*. Haz. Kemal Yavuz ve M. Ali Yekta Saraç. Gökkuşbu.
- Aysal, M. (2014). *Garipnâme'deki ad ve sıfatların tematik incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi.
- Ayverdi, İ. (2006). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük (C.1-3)* Kubbealtı Neşriyat.
- Bilgegil, M.K. (2015). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*. Salkımsöğüt Yayınları.
- Bulut, B. (2017). *Âşık paşa'nın mevlidi inceleme – metin*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi.
- Bülbül, M. (2004). *Âşık paşa'nın garib-name'sinde insan eğitimi ile ilgili unsurların incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Büyükyıldırım, A. (2009). “Âşık Paşa'nın Garib-Nâme'sinde İnsan Bedeniyle İlgili Benzetmeler” *International Periodical For the Language Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/2 Winter 2009
- Can, C. (2007). *Garib-nâme'de insan ve insan tipleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi

- Ceylan, Ö. (2015). *Kuşlar Divanı Osmanlı Şiir Kuşları*. Kapı Yayınları
- Coşkun, M. (2016). “Klasik Türk Şiirinde Mürekkep İstiare, Temsili İstiare ve Alegori”, *Bilig Dergisi*, 2006/Yaz.
- Cürcani, A. (2018). *Esrârü'l-Belâgat Belâgatin Sırları*. Çev. Zekeriya Işık. Litera Yayıncılık
- Çavdar, E. (2018). *Garib-nâme'nin grameri – isim* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi.
- Çelik, A. (2019). “Sayı Sembolizmi Bağlamında Garîb-nâme”. *Gazi Türkiyat*, Bahar 2019/24: 67- 92.
- Çıraklı, M. (2016). *Âşık paşa'nın Garibnâme'sinde birleşik fiiller* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Çorak, R. (Ed.). (2021). *Edebiyat Yazıları Garib-nâme Üzerine*. DBY Yayınları.
- Çoruk, Ö. (2017). *Âşık paşa'nın garib-nâme'sinde fiiller* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bülent Ecevit Üniversitesi.
- Demirbağ, S. (2018). *Garib-nâme'de dil özellikleri – fiil* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi.
- Doğan, M. (2015). “Âşık Paşa'nın Garîb-nâme'sinde Dünya Metaforu” *Tübar-XXXVII / 2015-Bahar*
- Doğan, D.M. (2011). *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. Yazar Yayınları.
- Doruk, M. (2012). *Garib-nâme'de âşık paşa'nın kur'an ayetlerine yaklaşımı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi.
- Duman, M.A. (2019). *Retorikten Belâgate Mecâzdan Metafora*. Nobel Akademik Yayıncılık
- Durmuş, İ. (2011). “TEMSİL”, TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/temsil--edebiyat#1> (25.08.2021).
- Ekrem, R.M. (2016). *Ta'lim-i Edebiyyat*. Haz. Furkan Öztürk. DBY Yayınları.
- Elvan, Ç. (2017). *Menakıpu'l-Kudsiyye*. Haz. Mertol Tulum. Çizgi Kitabevi.
- Eren, Ş. (2007). *Kur'an'da Temsiller*. Ensar Neşriyat.
- Eren, Ş. (Tarihsiz). *Mesnevide Temsili Anlatım*. Moralite Yayınları.

- Erkoç, E. (2005). *Âşık Paşa ve Oğlu Elvan Çelebi*. (Şahsi Yayın). Çorum.
- Gölcü, İ. (2015). *Garib-nâme'deki temel dil becerilerinin türkçe dersi öğretim programı (2006) kazanımlarıyla uyumu* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi.
- Gölpınarlı, A. (2008). *Yunus Emre ve Tasavvuf*. İnkılap Kitabevi.
- Güllüce, H. (2008). “Mesnevî'de Temsîlî Anlatım ve Hikâye ve Temsîllerle Kurân Âyetlerinin Açıklanması” *Erdem*, 50. SAYI , 129-160 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/43897/540389>
- Işık, Z. (Ed.). (2020). *Tarikat Toplum ve Siyaset Baba İlyas'tan Elvan Çelebi'ye Bir Süfi Ailenin İzinde*. Çizgi Kitabevi.
- Kaplan, M. (2019). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*. Dergah Yayınları.
- Karapanlı, G. (2009). *Risaletu'n-nushiyye, mantıku't-tayr ve garib-name mesnevilerinin tasavvuf açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Kartal, A. (2013). Mantıku't-Tayr ve Garib-nâme Mukayesesi. Köksal M.F. (Ed.), *Âşık Paşa ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu - Bildiriler-* içinde (s. 231- 256). Kırşehir. 1-2 Kasım 2013
- Kılıç, H. (1992). "BELÂGAT", TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/belagat#1> (25.08.2021).
- Kıral, B. (2020). “Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Siir Üniversitesi), 15. sayı.
- Kırmızı, Y. (2018). *Garibnâme'de insan vücuduyla ilgili adların eşdizimlilikleri ve kavramlaştırma -yüz, beñiz, rûy, surat örneği* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi
- Kut, G. (1991). “ÂŞIK PAŞA”, TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/asik-pasa#1> (12.06.2022).
- Kuyuma, E. (2020). Garib-nâme'de Metaforik Bir Kavram: “Nefis”. Işık, Z. (Ed.), *Tarikat Toplum ve Siyaset Baba İlyas'tan Elvan Çelebi'ye Bir Süfi Ailenin İzinde* içinde (s. 173-197). Çizgi Kitabevi.

- Ocak, A.Y. (1991). "ÂŞIK PAŞA", TDV İslâm Ansiklopedisi.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/asik-pasa#2-tasavvufi-sahsiyeti>
(12.06.2022).
- Öztürk, Y. (Ed.). (2020). *Sünni-İrfani Geleneğin 14. Yüzyıl Temsilcisi Aşık Paşa ve Türkçe Mesnevisi Garibname Üzerine İncelemeler*. Ensar Neşriyat.
- Sami, Ş. (2015). *Kamus-ı Türkî*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Saraç, M.A.Y. (2019). *Klasik Edebiyat Bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sekkâkî. (2017). *Miftâhu'l-Ulum – Belâgat*. Ter. ve Haz. Zekeriya Çelik. Litera Yayıncılık.
- Solmaz, S., Çetin, M. (2020). "Âşık Paşa'nın Garib-nâmesinde Sayı Sembolizmi 'Üç' Sayısı" *Journal of Turkish Language and Literature* Volume:6, Issue:4, Autumn 2020, (1092-1122)
- Şeker, F.A. (2006). *Âşık paşa'nın garib-nâmesi'nde devrin toplum hayatı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi.
- Tapcu, H. (2014). *Garipname ile dede korkut hikayeleri'nin ikilemeler açısından mukayesesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi.
- Tatçı, M. (2008). *Risaletü'n-Nushiyye*. H Yayınları.
- Topcu, E. (2019). *Garib-nâme hikâyelerinin tasnifi ve hikâye konularının birbirleriyle olan ilişkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Uludağ, S. (1994). "DEVİR", TDV İslâm Ansiklopedisi.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/devir--tasavvuf> (12.06.2022).
- Ulutürk, V. (1995). *Kuran'da Temsili Anlatım*. İnsan Yayınları.
- Uzun, M. İ. (1994). "DEVİRİYYE", TDV İslâm Ansiklopedisi.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/devriyye> (12.06.2022).
- (2011). "TEMSİL", TDV İslâm Ansiklopedisi.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/temsil--edebiyat#2-turk-edebiyati>
(25.08.2021).

Yakut, S. (2007). *Garib-nâme'de ekler* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi.

Yavuz, K. (2017). *Bir Ömrün Yazıları – I*, Nizamiye Akademi Yayınları.

Yılmaz, O. (2014). *Türk dilinde tekrar grupları üzerine art zamanlı bir analiz çalışması orhun abidelerinde garib-nâme'de ve dede korkut'ta tekrarlar* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi.

ÖZGEÇMİŞ

Feyyaz KANDEMİR

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bölümü, 2022.

Lisans: Anadolu Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, 2017.

Ön Lisans: İstanbul Üniversitesi Adalet Meslek Yüksek Okulu Bölümü, 2014.

B. MESLEKİ DENEYİM

2013-2014 Esnaf

2015-... Adalet Bakanlığında Memur

C. YAYINLARI

“Battalname, Danişmendname ve Saltıkname’de Anadolu Üzerine Söylemler ve Gayrimüslim Algısı” İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Kongresi, 29-30 Mayıs 2021. Tebliğ.